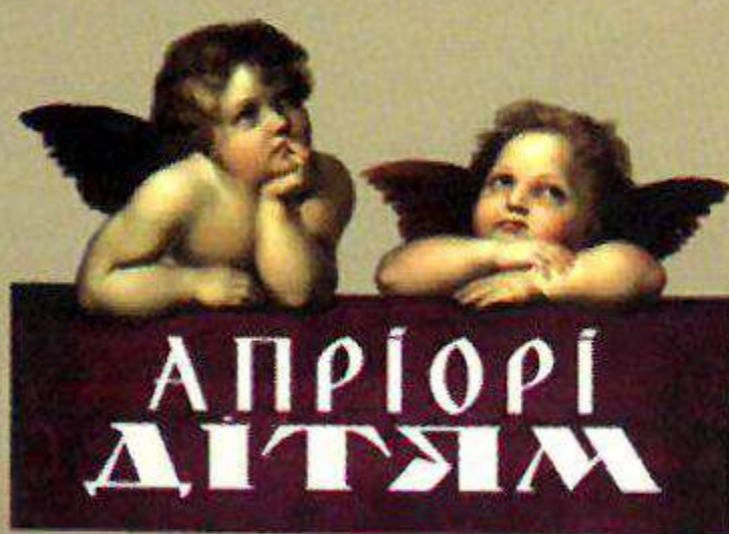
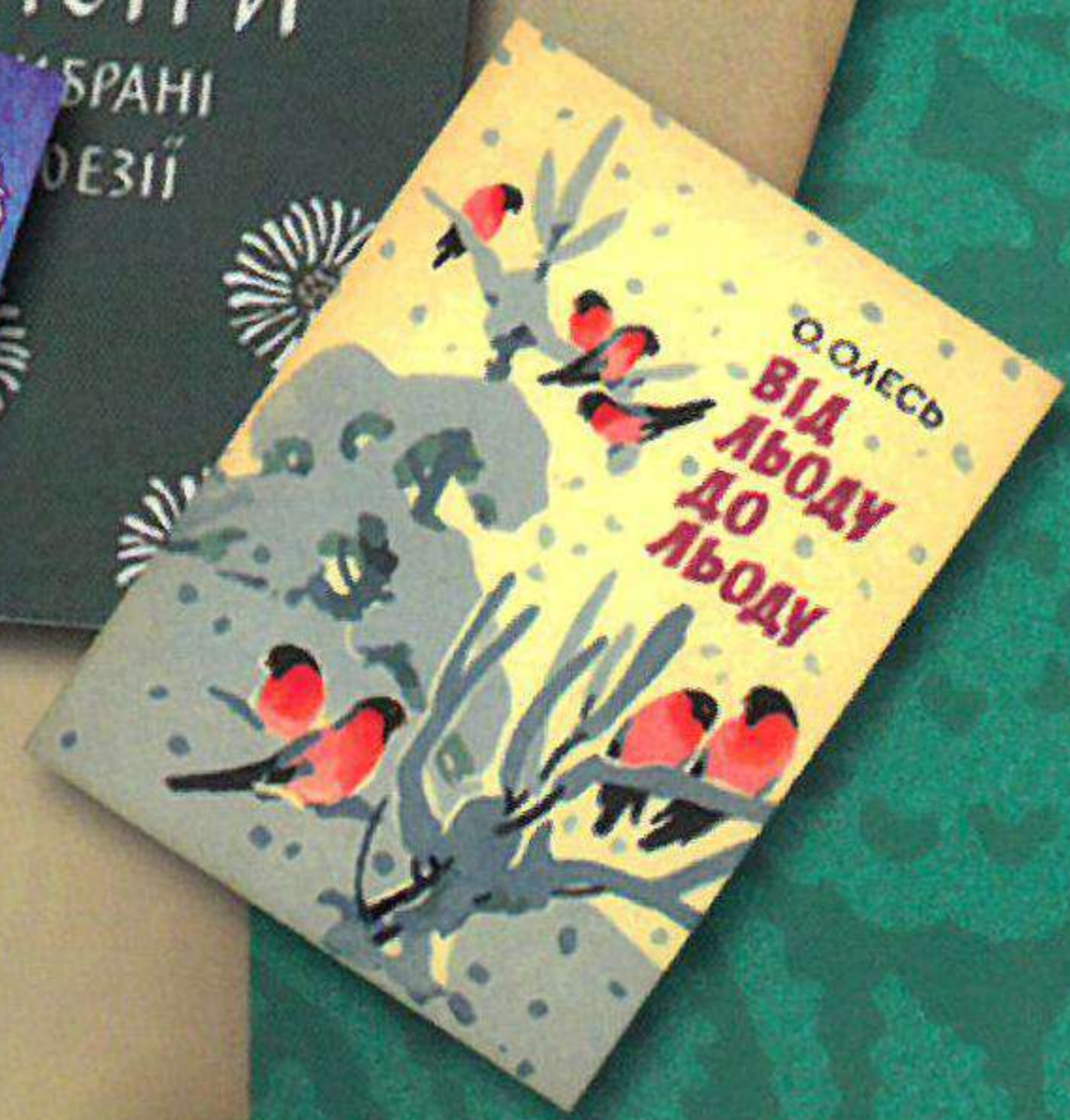
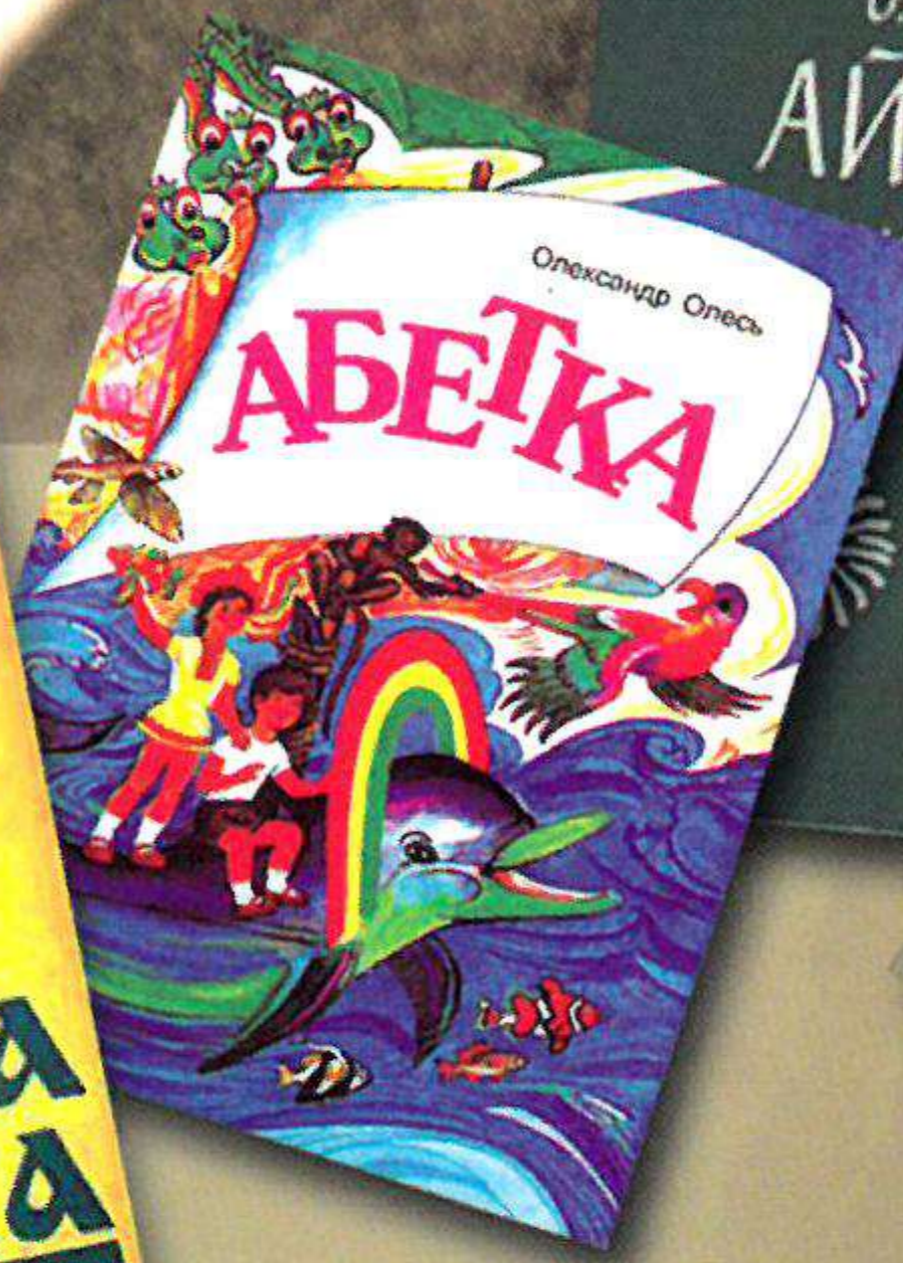
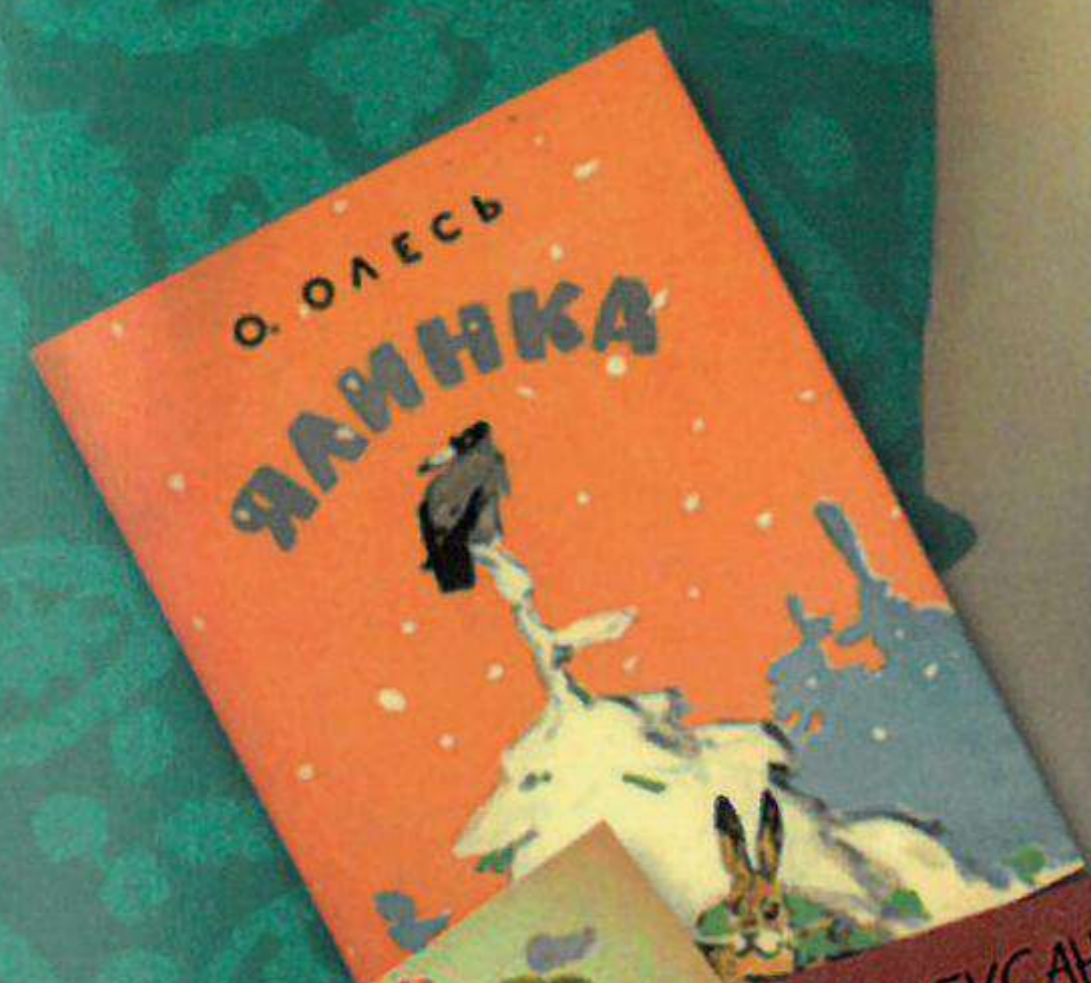
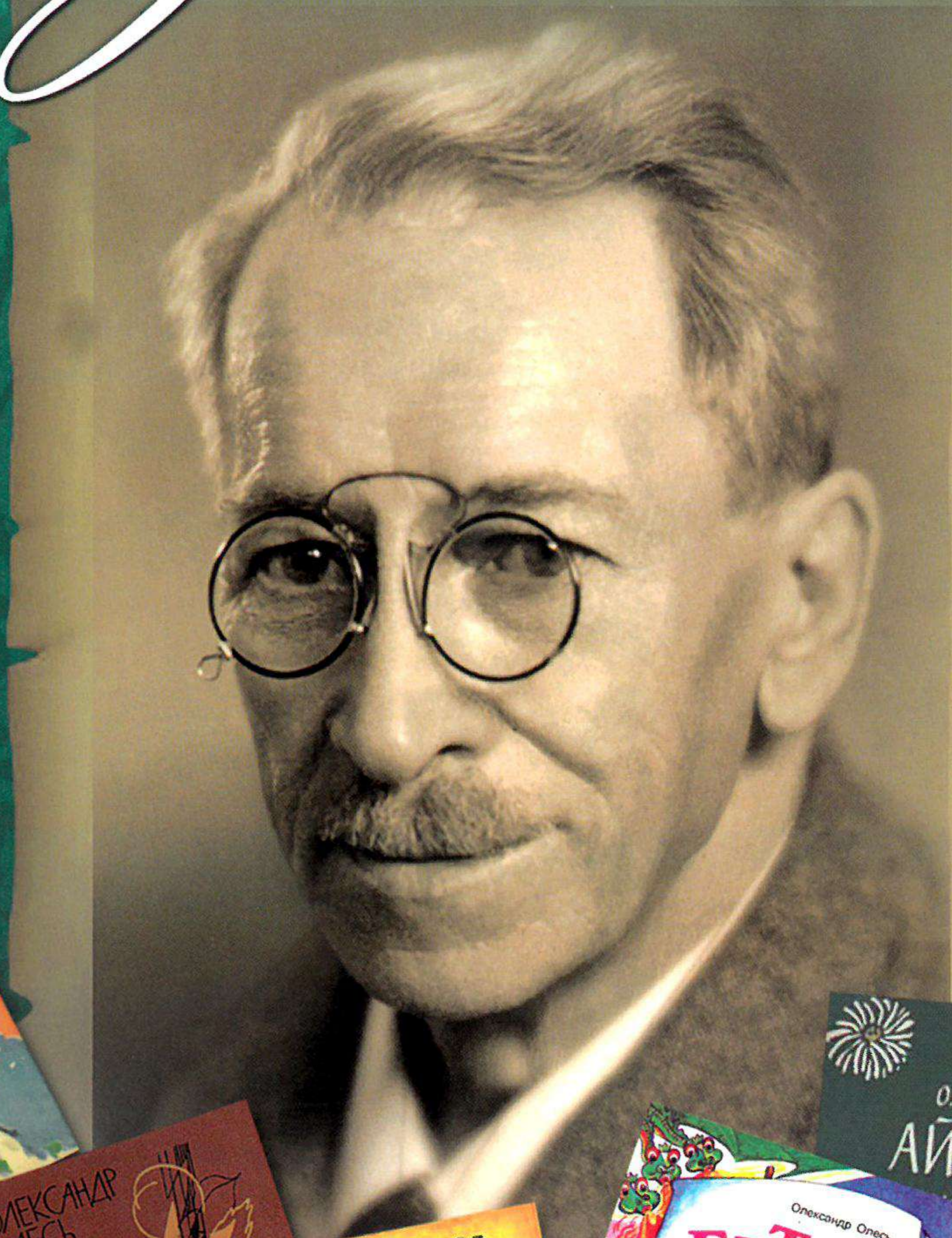

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ-

дітям

УДК 821.161.2-1-93

О 53

- О 53 Олександр Олесь – дітям. Укл. О. Волосевич. – Львів : Априорі, 2017. – 88 с. : іл., (серія «Априорі» – дітям).
ISBN 978-966-2154-13-9
ISBN 978-617-629-390-3

Український Гейне! Український Петрарка! Десятки пісень, покладених на музику українськими та європейськими композиторами. На його віршах і казках вирости покоління малих українців. Його віршами освідчувалися в коханні. Його рядки увійшли в людське життя, людське серце назавжди.

Олександр Олесь – видатний український поет ХХ ст., чиї твори увійшли до шкільної програми, але й досі не всі вийшли друком у вільній Україні. Їх можна прочитати у цій книжці.

Для школярів, батьків, учителів.

Укладач *Олена ВОЛОСЕВИЧ*

© Клепальська Н., передмова, 2017

© Видавництво «Априорі», 2017

© Шингур О., макет, 2017

A. Ouceby

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ —

дзітчам

Олександр Олесь
(1878-1944)

Олександр Олесь –

поет неймовірної популярності на початку ХХ століття, але в радянській Україні його не друкували, і лише після здобуття Україною незалежності твори Олесь увійшли до шкільної програми.

Десятки композиторів (українських, російських, чеських, французьких) писали музику до його віршів. Його успіх перед Першою світовою війною, та й згодом, після буремних подій революції і громадянської війни, коли чимало українців роз'їхалося по світах, був колосальним. Сам Олександр Олесь жодним чином не претендував на звання «воло-

даря дум». «Популярність, – писав Олесь у листі до відомого промисловця і мецената Євгена Чикаленка, – се зайва річ і не потрібна. Роздути все можна, але роздуде завжди лопається»...

Українська письменниця Оксана Забужко бачить секрет цієї всенародної любові у тому, що «усі без винятку Олесеви писання, від віршів і драм до приватних листів, променяться теплом і любов'ю — тим, чого не вдаси, не підробиш і не купиш».

Покоління і покоління виростили з «Ялинкою» Олександра Олесь:

*Раз я взувся в чобітки,
Одягнувся в кожушинку,
Сам запрягся в саночки
І поїхав по ялинку.*

А ці рядки написані наче про події 2014-2015 років у нашій Україні:

*Гей, до зброї! бийте в дзвони!
Будьте смілі, як дракони!
Всіх гукайте,
Всіх скликайте –
Хай гудуть, як громи, дзвони!..*

А цей вірш, насправді написаний 1927 року, теж як-от про українське військо 2015 року:

*Українське військо, мов з могили встало,
Загриміло в бубни, в сурмоньки заграло,
Розгорнуло прапор сонячно-блакитний...
Прапор України! Рідний, заповітний!*

Яким же він був, поет Олександр Олесь?

Галина Лащенко, товаришка поета, згадує: «Був фізично міцно збудований, вище середнього зросту, обличчя досить гарне і дуже інтелігентне, хоч зовсім не був писаний красунь. Високе чоло, сині очі, довгасте обличчя... Більшість творів писав у кав'ярнях та пивних чи дома вранці за чаєм. Писав на клаптиках паперу, часто їх губив, забував... Не зносив банкетів і свої власні ювілеї... Був м'який у дрібницях, але в речах головних був дуже твердий. Патріот і державник... В ньому не було нічого надутого, міщанського. Був у поведженні простий, але не простацький. Навпаки, щось королівське було в ньому».

Справжнє прізвище поета – Кандиба. Крім свого основного літературного псевдоніма ОЛЕСЬ, він підписувався також: Іван Веселий, Клим Серета, Яків Чорноморець, а в останні роки роки життя, хворий на астму, не втрачаючи гумору, підписував особисті листи «Ваш Кашель». Незнайомим людям поет часто представлявся так: «Не рак, не риба, Олесь Кандиба».

... Батько і син, Олександр Олесь і Олег Ольжич, пішли з життя в одне і те ж літо 1944-го... Сина розстріляли в німецькому концтаборі, батько помер через місяць від горя.

Життєпис

Родовід

Олександр Олесь (Олександр Іванович Кандиба) народився 5 грудня 1878 року на Сумщині в місті Білопільлі у будинку на вулиці Покровській (нині вул. Олександра Олеся, 14). Цей будинок зберігся до нашого часу.

Будинок, де народився О. Олесь. Фото 1912 року

Тривалий час в українському літературознавстві не було одностайної думки стосовно того, де ж народився Олександр Олесь. Нарешті сумські дослідники довели, що

батьківщина О. Олеся – місто Білопільля, колишнє сотенне містечко Сумського полку за часів Гетьманщини, що називалося тоді Крига. Про це свідчить запис в реєстрі білопільської Покровської церкви: «23 листопада 1878 р. [народився] Олександр. Батько – брат купця другої гільдії Іван Федорович Кандиба. Мати – його дружина Олександра Василівна».

Свій життєпис Олександр Іванович Кандиба подав у «Автобіографічному листі», який написав 1933 року на прохання Олександра Михайловича Колесси – мовознавця, історика літератури, професора Празького університету. Цю автобіографію уперше було надруковано аж 1968 року в Канаді.

Батько Олександра – Кандиба Іван Федорович багато працював і робив усе, аби сім'я жила в достатку. Він наглядав за риболовним промислом в Астрахані, займався риболовлею і торгівлею, тож і

жив то біля Каспійського моря, то на річці Волга, наїжджаючи в Кригу (Білопільля). Мав кілька будинків у Сумах, які здавав в оренду.

Мати Олександра Василівна була удвічі молодша за батька. Поет згадує: «Виховання матері: мала гувернантку... Мати – енергійна жінка... Мріяла дати своїм дітям освіту».

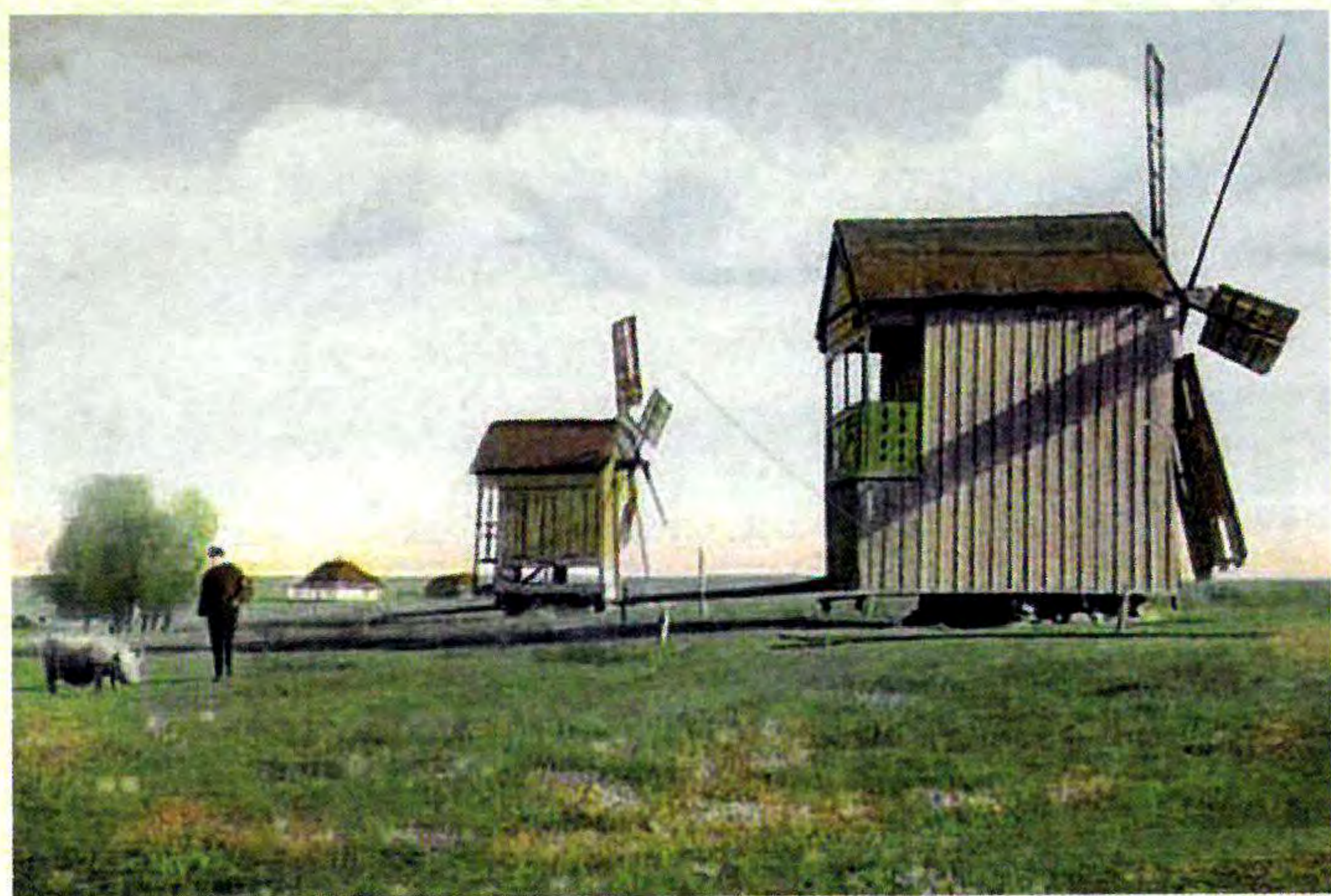
Дідусь поета по матері Василь Пархомович Грищенко до 1861 року разом з дружиною були кріпаками графа Толстого. Після скасування кріпацтва 1861 року вони переїхали у село Верхосулку, і Василь Грищенко орендував землі у поміщика. Він мав великий хист до господарювання, знався на агрономії. О. Олесь згадував про дідове господарство: «...безмежні поля, величезний сад, город, коні, гуси, індики, воли, корови, телята, свині, пасіка...».

Дід Василь був розумною, вдумливою людиною, чесною і доброю. До нього завжди йшли люди за порадою. Саме дідусь переповідав онукам легенди, казки, читав «Біблію», «Житіє святих», наспівував пісні.

Дід Василь був розумною, вдумливою людиною, чесною і доброю. До нього завжди йшли люди за порадою. Саме дідусь переповідав онукам легенди, казки, читав «Біблію», «Житіє святих», наспівував пісні.

Білопільля. Церква Покрови,
де хрестили Олександра Олеся

Вітряки. Фото-листівка

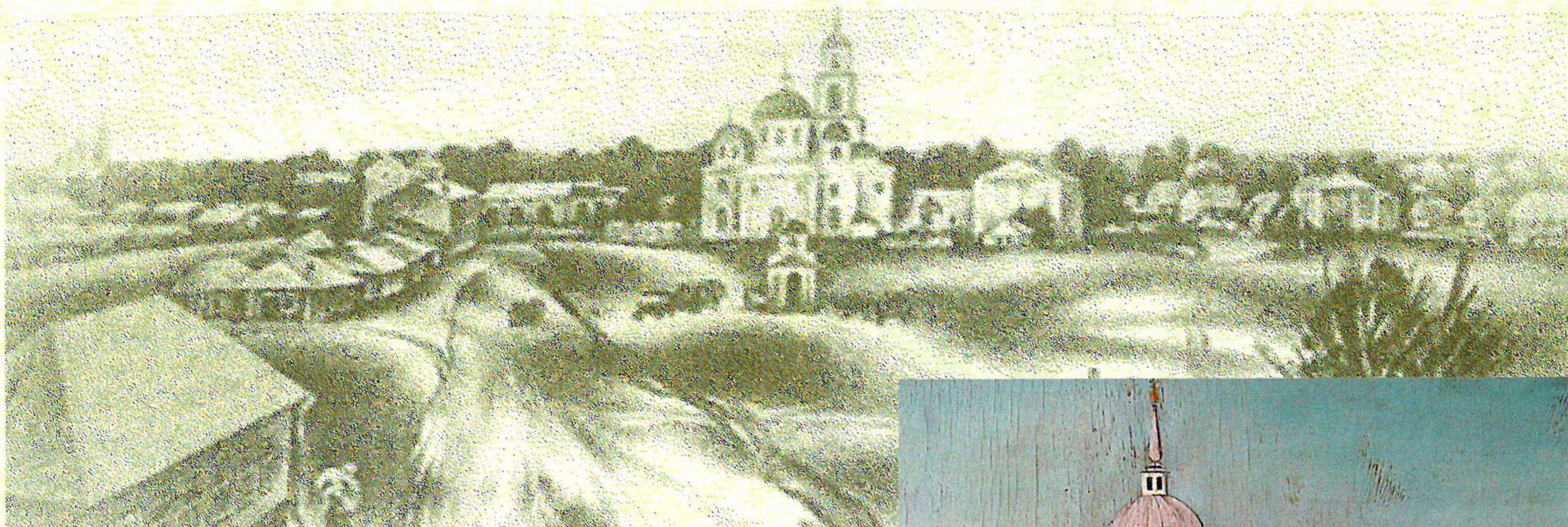

Дід мав велику родину: найстарша донька – мати поета Олександра, менші діти – доньки Марія, Оксана та сини – Олекса і Дмитро. Дядько поета Олекса Васильович Грищенко був знаною людиною в Україні. Він був управителем копалень вугілля Терещенка (Бахмутський повіт). Склав мапу Донецького кряжу, і до нього часто приїздили інженери радитись у справі пошуку нових покладів.

«В дитинстві ще...»

У Білопільлі О. Олесь закінчив початкову школу і двокласне училище. Ще в 4 роки мати навчила малого Сашка читати, а в 11 років він майже напам'ять знав усього «Кобзаря» Т. Шевченка.

Складати вірші почав дуже рано. Ще в дитинстві часто любив ходити по садку й тихенько наспівувати, а коли Олеся питали, яку пісню він співає, то відповідав, що її ніхто не знає, бо це його власна пісня.

Природа була для нього «суцільною казкою», дитинство – одним золотим днем. До дідової господи з'їздилися на літо дорослі діти Василя Пархомовича вже зі своїми дітьми – двоюрідними братами та сестрами Олеся. Там завжди було гамірно і весело. І там дев'ятилітній Олесь пережив свою першу любов до одинадцятилітньої Тані, своєї двоюрідної сестри:

*В дитинстві ще... давно, давно, колись
я вибіг з хати в день майовий.
Шумів травою степ шовковий,
сміявся день, пісні лились...*

Білопільля. Храм Різдва Пресвятої Богородиці

*Весь божий світ сміявся, радів...
Раділо сонце, ниви, луки...
І я не виніс щастя-муки,
і задзвеніли в серці звуки,
і розітнувсь мій перший спів.*

Саме у діда, в селі Верхосулка, Олесь почав писати свої перші вірші. Він записував їх у зшиток, який ховав у солом'яну стріху. Якось шукав-шукав, і не міг його знайти. Так і пропав цей дитячий зшиток з першими віршами Олеся.

Краєвиди Сумщини

У 1889 році, коли Олександр було 11 років, трагічно загинув батько, потонув у Волзі. Мати у 28 років залишилася вдовою з «трьома дітьми і трьома червінцями у кишені... мати стреміла дати дітям освіту, тому продала по смерті батька майно: садки, будинки, щоб діти одержали середню й високу освіту».

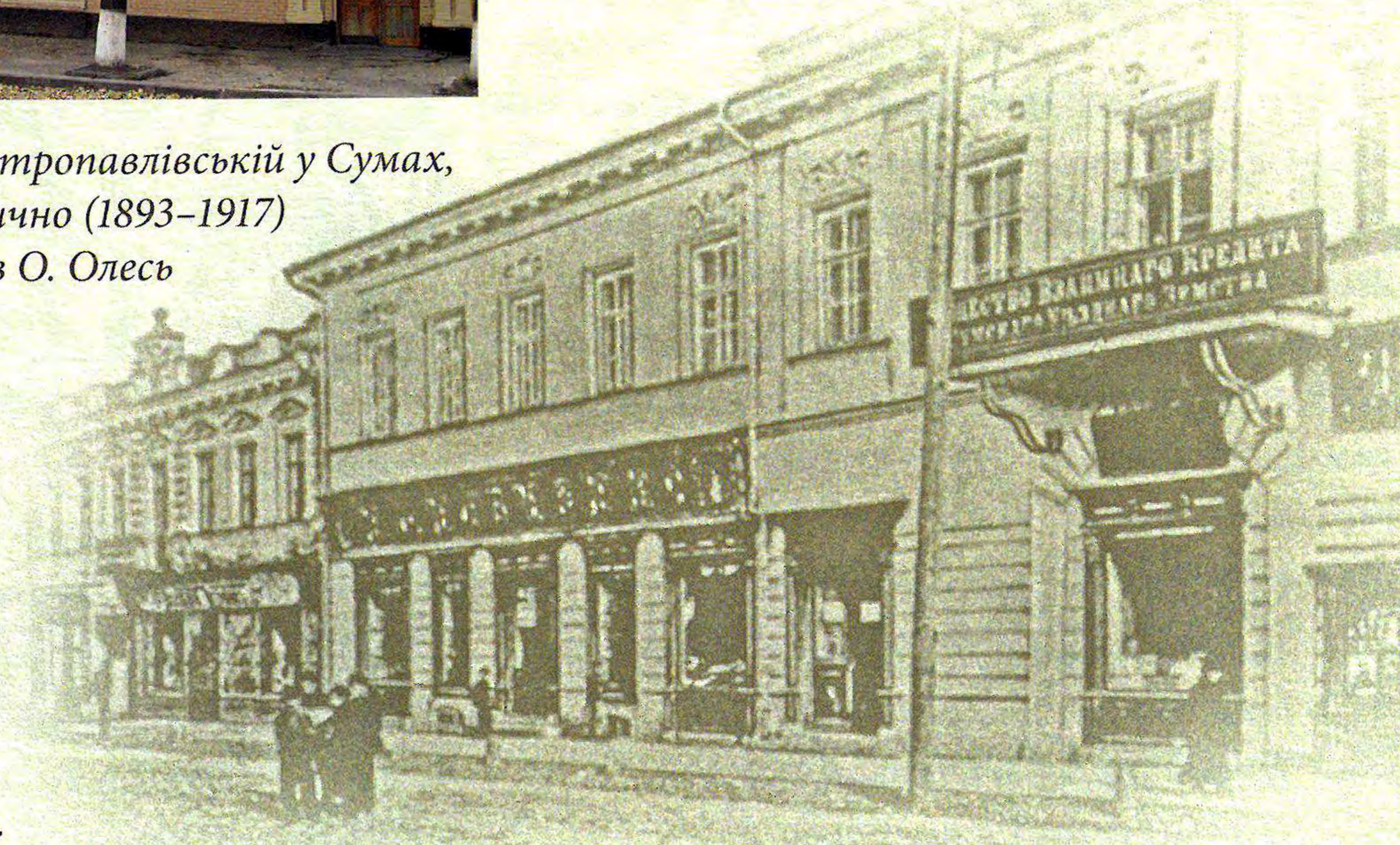
Продала й будинок у Білопідлі. Сім'ї допомагав дід Василь та брат матері Олекса. Дядько Олекса мав велику бібліотеку, в якій часто годинами просиджував Олександр.

У 1893 році родина переїхала до Сум, у батьківський будинок на вулиці Петропав-

лівській, 83. Олександра Василівна взяла квартиру-гімназисток, прала їм білизну, готувала обіди і так утримувала сім'ю. Розумна, енергійна, вона спромоглася виховати й дати освіту трьом своїм дітям – сину Олександрові й донькам Марії та Ганні, які закінчили Вищі Бестужевські курси у Петербурзі.

*Будинок на вул. Петропавлівській у Сумах,
де періодично (1893–1917)
жив О. Олесь*

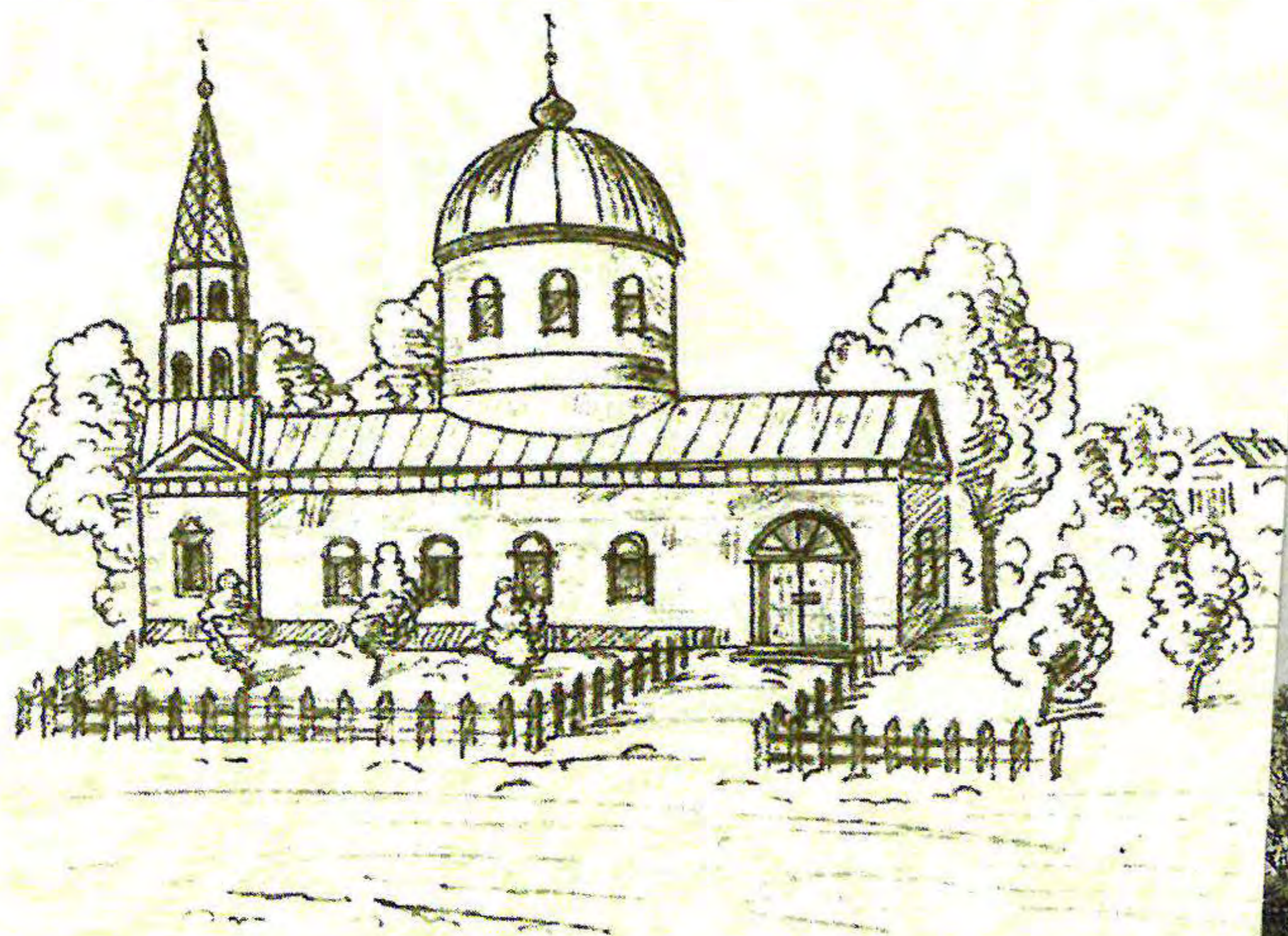

Суми. XIX ст.

«Перші суроби»

Цього ж року Олександр вступив до Харківського землеробного училища. На вибір професії вплинули дідусь Василь та дядько Олекса, які були орендаторами маєтків та мали добрі знання з землеробства. Навчання було платним. Повне утримання коштувало 70 рублів. Під час навчання О. Олесь захопився вивченням іноземних мов. Українською і російською мовами він перекладав поезію, прозу і драматургію з польської, чеської, сербської, болгарської, арабської, німецької, англійської та білоруської.

Училищна церква Св. Іоанна Золотоуста

Згодом поет згадував: «...мої товариші і я стали видавати шкільний журнал «Комету», де я містив свої вірші по-українськи і російськи. Журнал був ілюстрований талановитими образками моїх товаришів. На 4-5 числі у моїх співредакторів відпала охота проводити далі журнал, і мені довелось самому бути і видавцем, і редактором, і автором. На 7 числі, здається, журнал припинив своє існування».

В училищі О. Олесь вирізнявся серед інших студентів. Він виступав на літературних вечірках зі своїми віршами. Любив театр. Часто зимою за 12 верст ходив пішки з Малої Данилівки, де містилося училище, до Харкова, щоб подивитись українську виставу в театрі. Співав у церковному хорі, за що отримував у неділю пиріг. Він мав не лише голос, а й володів артистичною майстерністю. Був статистом в одному з театрів Харкова і за виступ одержував 1 рубль. Згодом у селі Миколаївка-Вирівська Сумського повіту, на цукровому заводі мільйонера-цукрозаводчика і мецената Харитоненка, де Олександр проходив практику, він організував театр, був і режисером, і актором у різних п'єсах, які

Пансіон для учнів землеробного училища

Цукровий завод Харитоненків

О. Олесь у ранні роки

сам же і ставив у цьому театрі: «...в українських і російських п'єсах мав я, одверто кажучи, великий успіх в комічних ролях. Раз мене винесли на руках. Та мене цікавила література більше, ніж театр, і я писав далі».

1897 року О. Олесь познайомився із журналістом, критиком і громадським діячем Сергієм Потресовим¹ (писав під псевдонімом Яблоновський), що приїхав на ювілей директора Землеробного училища. Яблоновський запросив молодого поета до себе в Харків. Про цю зустріч Олександр писав: «...Я був щасливий і через декілька день був у нього, читав йому свої поеми і уважно вислухував його річеві вказівки, та задзвонив дзвінок, ввійшов видавець «Придніпровського краю» (М. С. Копилов), і я залишився в вітальні з дружиною Потресова ждати, поки підпишеться контракт».

Яблоновський-Потресов підписав контракт і виїхав з Харкова. Проте саме він першим фахово оцінив поетичний талант О. Кандиби і схвалив його «перші спроби». На дитячі й юнацькі вірші Олександра значний вплив мав «Кобзар» Т.Шевченка. У вірші «Моє благаання» (1897) молодий поет просив:

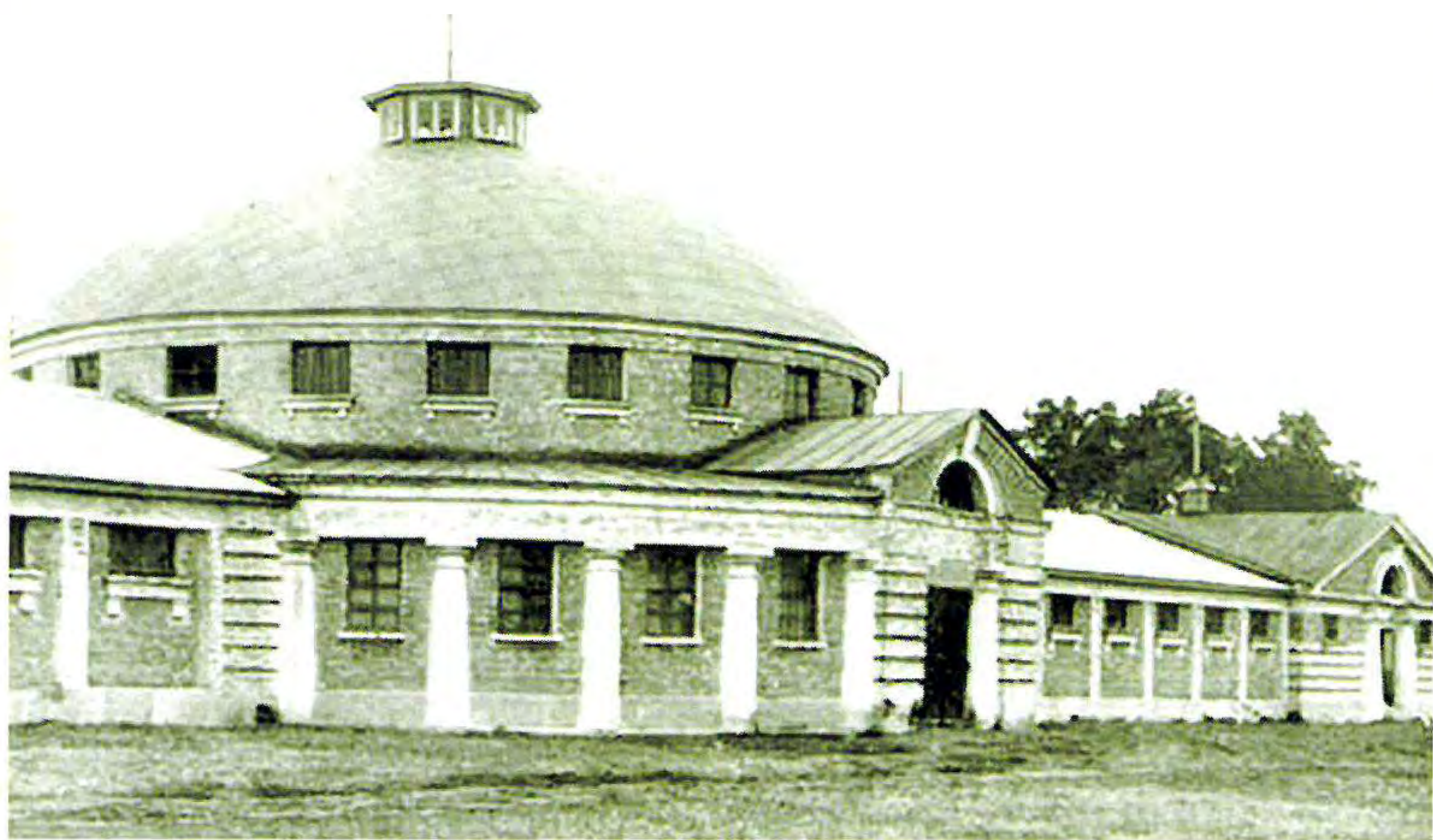
*О Боже мій милий! Пошли мені розум!
Пошли мені серце, пошли мені душу,
Щоб добре любила і коїть не вмiла
Ніякого зла!..*

*Студентські роки.
«З журбою радість обнялась»*

27 серпня 1902 року О. Кандиба отримав атестат і дозвіл на самостійну роботу. Того ж року він вступив до Харківського ветеринарного інституту. Але, провчившись один семестр, Олександр не зміг заплатити за другий, тож мусив покинути навчання, щоб заробити гроші на його оплату.

¹ Сергій Потресов-Яблоновський 1911 року став членом Комітету з організації вшанування у Москві пам'яті Шевченка; його колегами по комітету були такі європейські світила, як Володимир Вернадський, Федір Корш, Агатангел Кримський та ін.

Господарство Харківського ветеринарного інституту

ті відіграла знаменна подія для всієї України – відкриття 1903 року пам'ятника Івану Котляревському у Полтаві. До Полтави з'їхалися десятки українських діячів культури: Микола Лисенко, Панас Мирний, Христя Алчевська, Микола Аркас, Дмитро Багалій, Сергій Єфремов та ін. Тоді ж у Полтаві Олександр познайомився із багатьма письменниками, зокрема з Михайлом Коцюбинським. Царський уряд заборонив використання української мови під час урочистостей. І Олександр прийняв остаточне рішення писати лише українською.

На відкритті пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві, 1903 рік. Зліва направо: М. Коцюбинський, В. Стефаник, Олена Пчілка, Леся Українка, М. Старицький, Г. Хоткевич, В. Самійленко

Улітку 1903 року О. Кандиба їде до Слов'янська, де виступає на театральній сцені, заробляючи 80 рублів на місяць. Там же, у Слов'янську, він познайомився з Вірою Свадковською, яка вчилася разом із сестрою поета на Вищих жіночих курсах у Санкт-Петербурзі. Молодий поет закохався у дівчину, яка аж через 3 роки погодилася стати його дружиною.

Значну роль у його творчості відіграла знаменна подія для всієї України – відкриття 1903 року пам'ятника Івану Котляревському у Полтаві. До Полтави з'їхалися десятки українських діячів культури: Микола Лисенко, Панас Мирний, Христя Алчевська, Микола Аркас, Дмитро Багалій, Сергій Єфремов та ін. Тоді ж у Полтаві Олександр познайомився із багатьма письменниками, зокрема з Михайлом Коцюбинським. Царський уряд заборонив використання української мови під час урочистостей. І Олександр прийняв остаточне рішення писати лише українською.

Заробивши у театрі в Слов'янську гроші, Олександр знову стає студентом. Одночасно іде на службу в земство статистиком. Рік 1905 Олександр зустрів з особливим піднесенням: по царській Росії прокотилася хвиля революційних подій. Він переклав українською мовою багато революційних пісень: «Марсельезу», «Варшав'янку», «Сміло в ногу рушайте» та ін. Ці переклади та вірші-агітки друкували у листівках-прокламаціях. Олександр Кандиба брав активну участь у студентському громадському житті, виступав на «сходках».

*Ще в нас вогонь не згас у грудях,
Ще має наш народний стяг,
І тільки Січі прийде час, –
Злетяться враз мільйони нас.*

Студентство ветеринарних інститутів не лишилося осторонь революційних подій. Найбільші студентські заворушення відбулися в Харківському, Казанському, Юр'ївському¹ та Варшавському ветеринарних інститутах. Тому в 1905-1906 роках влада закрила ці навчальні заклади. Олександра Кандибу, як і всіх студентів, було відраховано, та вже 28 вересня 1906 року поет разом з товаришами був знову зарахований до Харківського ветеринарного інституту.

А ще до початку навчання у житті Олександра сталася доленосна подія. Влітку 1906 року він разом з майбутньою дружиною Вірою Свадковською та її сестрою мандрував Кримом. Молоді люди оселилися в Ялті, і там Олександр Кандиба уклав свою першу збірку «З журбою радість обнялась».

*Сплять кипариси, дримають гранати,
Ніч розкидає сріблястії шати...
Кедр до мімози схилився і спить,
Ніжно мімоза щось кедру шумить.
Море купається в місячнім світлі,
Дихають важко троянди розквітлі.*

Віра Свадковська називала Олександра Олесем. Це ім'я і стало його літературним псевдонімом:

*Те ім'я, що мені дала Ти у дні, осяяні Тобою,
у сні, і вільне, і крилате, літа і в'ється наді мною.*

Ялта на початку ХХ ст.

¹ Юр'їв – так царський уряд іменував естонське місто Тарту.

У 1907 році Олександр Кандиба та Віра Свадковська взяли шлюб. Про це 4 січня Віра повідомила своїх батьків: «До Петербурга приїхав Саша, і ми вирішили, висловлюючись коротко, повінчатися. Нехай не здасться це експромтом: усе рано чи пізно

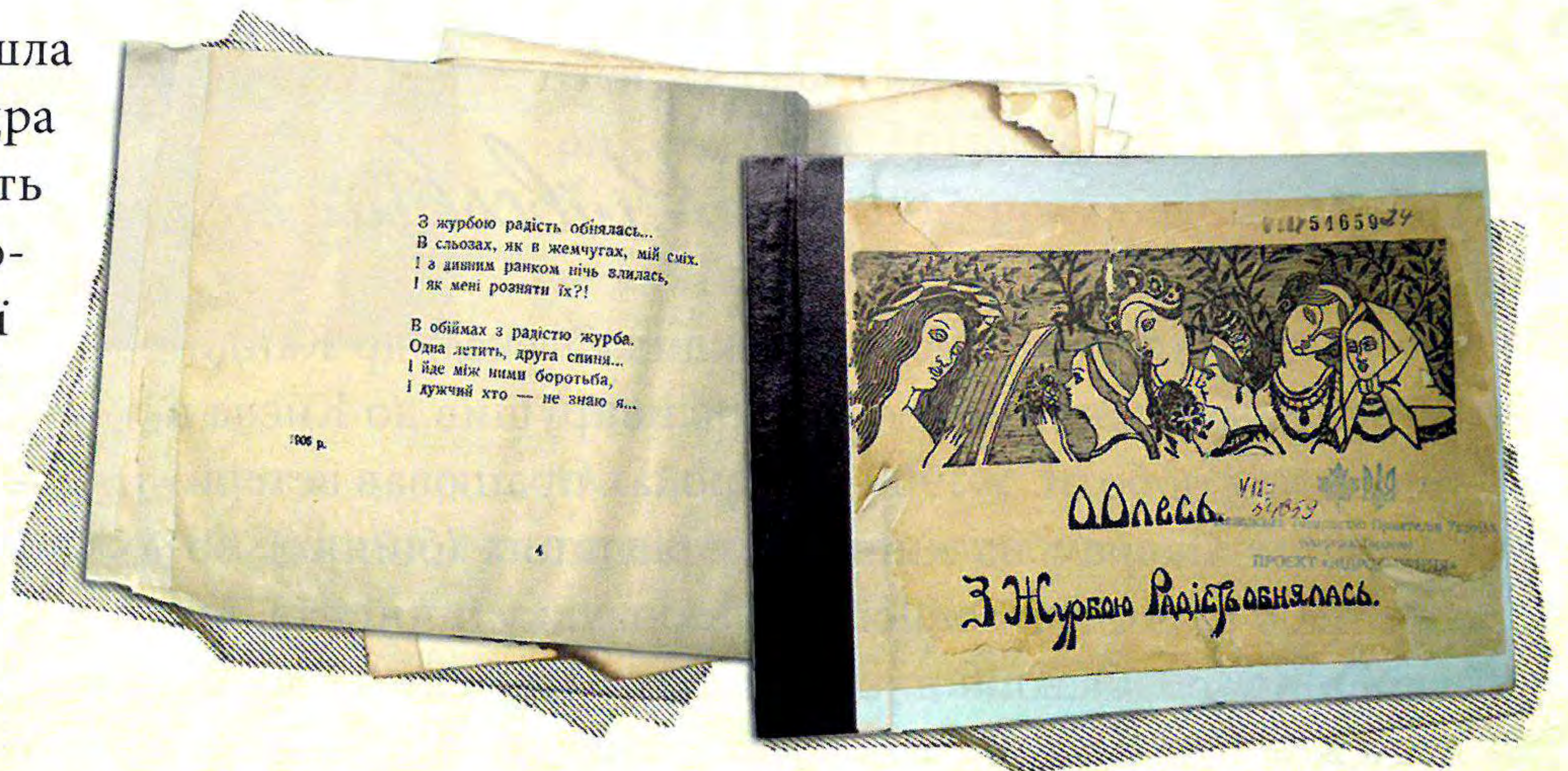

Віра Свадковська

знаходить свій кінець. Дуже шкода, що не довелося побачитися з вами, поговорити: не хотіла б я, що б у душі у вас народилося хоча б найменше почуття невдоволення проти нас, що все ніби зроблено без вашого відома й поради. Якби була можливість побувати в Житомирі, не проминула б зробити це, тому що дуже люблю всіх вас і засмучувати дорогих людей мені самій було би занадто боляче».

Віра Свадковська (1881-1948) походила із заможної родини. Мати її була українкою, батько білорус. Віра закінчила Вищі Бестужівські курси у Петербурзі, знала декілька мов. Була вчителькою французької. Батьки дітей, які були під опікою Віри Антонівни, дуже поважали її, а учні любили.

Того ж 1907 року вийшла друком збірка Олександра Олеся «З журбою радість обнялась», і одразу зробила його поетом першої величини в українській літературі. Його лірика захоплювала своєю щирістю, співала про щастя й любов, сонце й свободу. Ось що писали про вірші Олександра Олеся:

Вірш «З журбою радість обнялась»

Збірка «З журбою радість обнялась»

ОЛЕСЯ УКРАЇНКА:
«З появою в Україні такого поета, як Олесь, я можу лірику більше не писати. Він випередив мене як ліричний поет».

ІВАН ФРАНКО: «Майже кожна поезія Олеся проситься на музику».

ВОЛОДИМИР КОРОЛЕНКО: «Він справжній ліричний поет, український Гейне».

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: «Україна дістала поета-лірика, котрого виглядала з часів Шевченка».

МИКОЛА ЗЕРОВ: «Олесь пише дуже легко, як Господь сам кладе йому на душу... Олесю не довелося завойовувати своєї поетичної слави. Вона сама прийшла до нього на другий день після виходу з друку першої книжки його поезій».

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ: «Олесь... зайняв позицію першорядного українського поета», став «володарем дум».

Олександр Олесь

А 8 липня 1907 року у Житомирі у молодого подружжя народився син Олег. Олександр ще лише готувався до випускних іспитів у інституті. Віра віддавала синові і чоловікові всю себе, свій час і своє життя. Олег вільно читав на третьому році життя, у п'ять років написав п'єсу на три дії про козацькі часи і сам її ілюстрував, гарно малював, грав на піаніно та скрипці. Батьки дуже пишалися ним.

*Поет Олег Ольжич,
син О. Олесь*

Рік 1907 став переломним у житті поета – сталося одразу три великі події: друк першої збірки «З журбою радість обнялась» і всенародна слава, одруження і народження сина – майбутнього поета, політичного і громадського діяча Олега Ольжича.

Київський період

16 травня 1908 року випускник Олександр Кандиба отримав диплом ветеринара і вирушив до Києва в пошуках роботи. У 1909-1919 роках працював ветеринарним лікарем на київських різницях (бійнях), зокрема у різниці у Боєнському провулку (нині вул. Кудрі в Києві). Ось що писав сам поет про свою роботу: «Бажаючи віддатись виключно літературній роботі, я робив заходи знайти якусь посаду при видавництві або знайти постійну роботу при газеті, але в той час так бідно оплачувався літературний труд, що я примушений був взяти, може, найогиднішу роботу з усіх робіт. В атмосфері кривавого пару, хрипіння й агонії конаючих тварин довелось мені «продовжувати» літературну роботу, але це вже була аматорська робота. Робив я спроби знайти собі іншу роботу, але з тих чи інших причин мені не удалось».

*Теперішня вул. Кудрі
(колишній Боєнський провулок)*

І все ж професійні обов'язки не поглинули творчої потуги поета. За час роботи ветеринаром Олександр Олесь видав п'ять збірок своїх поезій та збірку драматичних етюдів. У «Літературно-науковому віснику» надрукував переклад «Пісні про Гайавату» Г. Лонгфелло, також переклав казки В. Гауфа, арабські казки.

№ 14. Ватиза Дарниці (область Києва дачі)

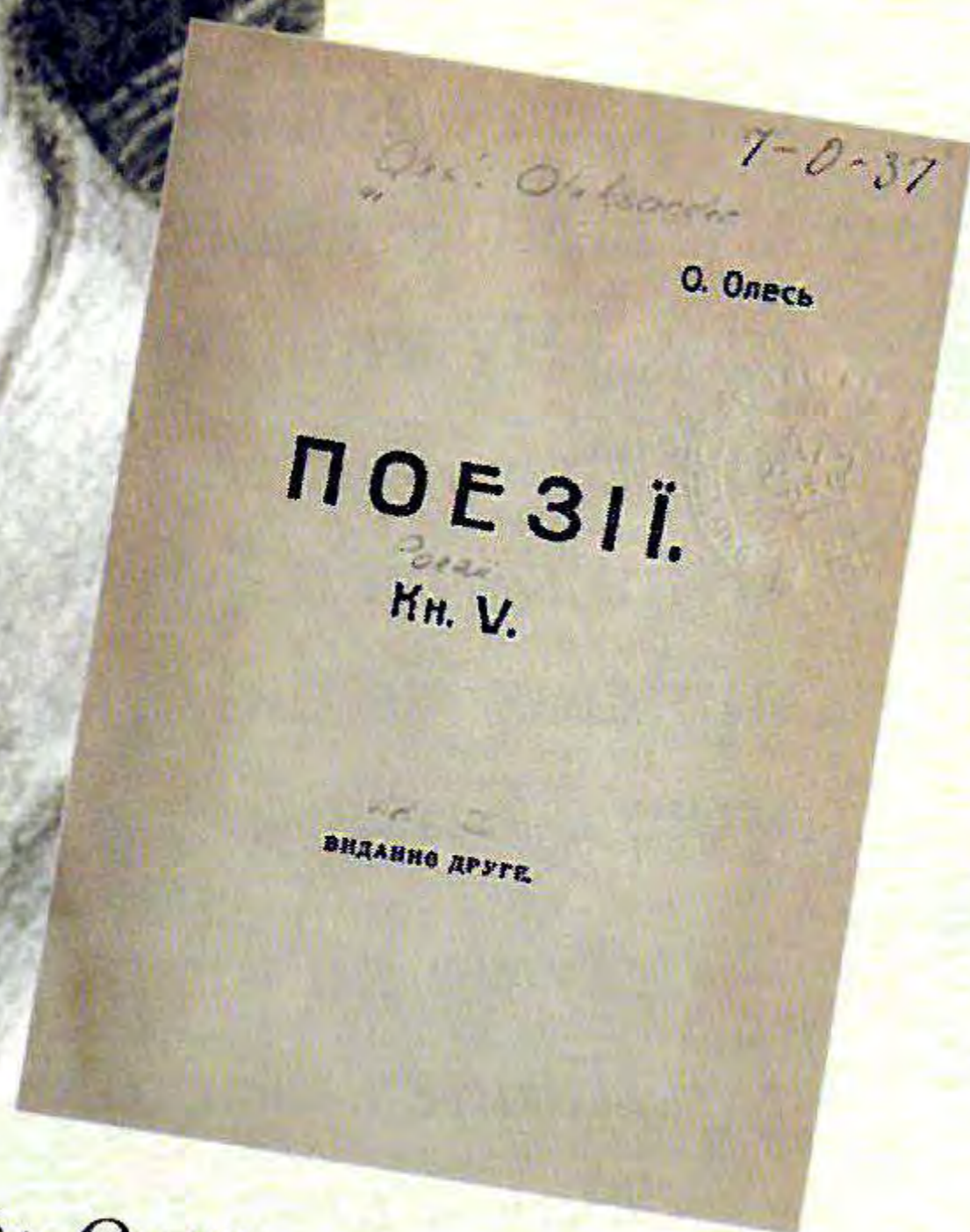
У Дарниці містилася одна з міських різниць

Маніфестація на підтримку Української Народної Республіки на Софійській площі у Києві, 1917 р.

Олександр Олесь
Збірка «Поезії. Книга V». 1917 р.

17 березня 1917 року, після повалення царської влади, у Києві був створений перший український уряд і парламент під назвою Українська Центральна Рада. Головою став історик Михайло Грушевський.

У жовтні 1917 року за ініціативи ветеринарних лікарів м. Києва було засноване Українське товариство ветеринарних лікарів, куди входив і О. Кандиба. Його, як ветеринарного лікаря, дуже турбував санітарний стан різниць. Про це свідчать його до-

повіді на засіданнях товариства. У місті поширювалися заразні хвороби, спільні для людей і тварин (сап, сибірка, туберкульоз). В антисанітарному стані перебували і молочні ферми довкола міста, що стали розсадниками небезпечних хвороб. Нарешті у Києві ввели посаду міського ветеринарного лікаря, що значно покращило санітарний стан міста.

У січні 1919 року почався активний наступ більшовицьких військ на Київ, і прогресивна інтелігенція міста звернулася через газети до киян із закликом виступити на захист України і записуватися до українського війська. 4 січня 1919 року Олександр Кандиба записується до 1-ї дивізії Січових Стрільців. Весь січень він перебував у Києві в складі дивізії.

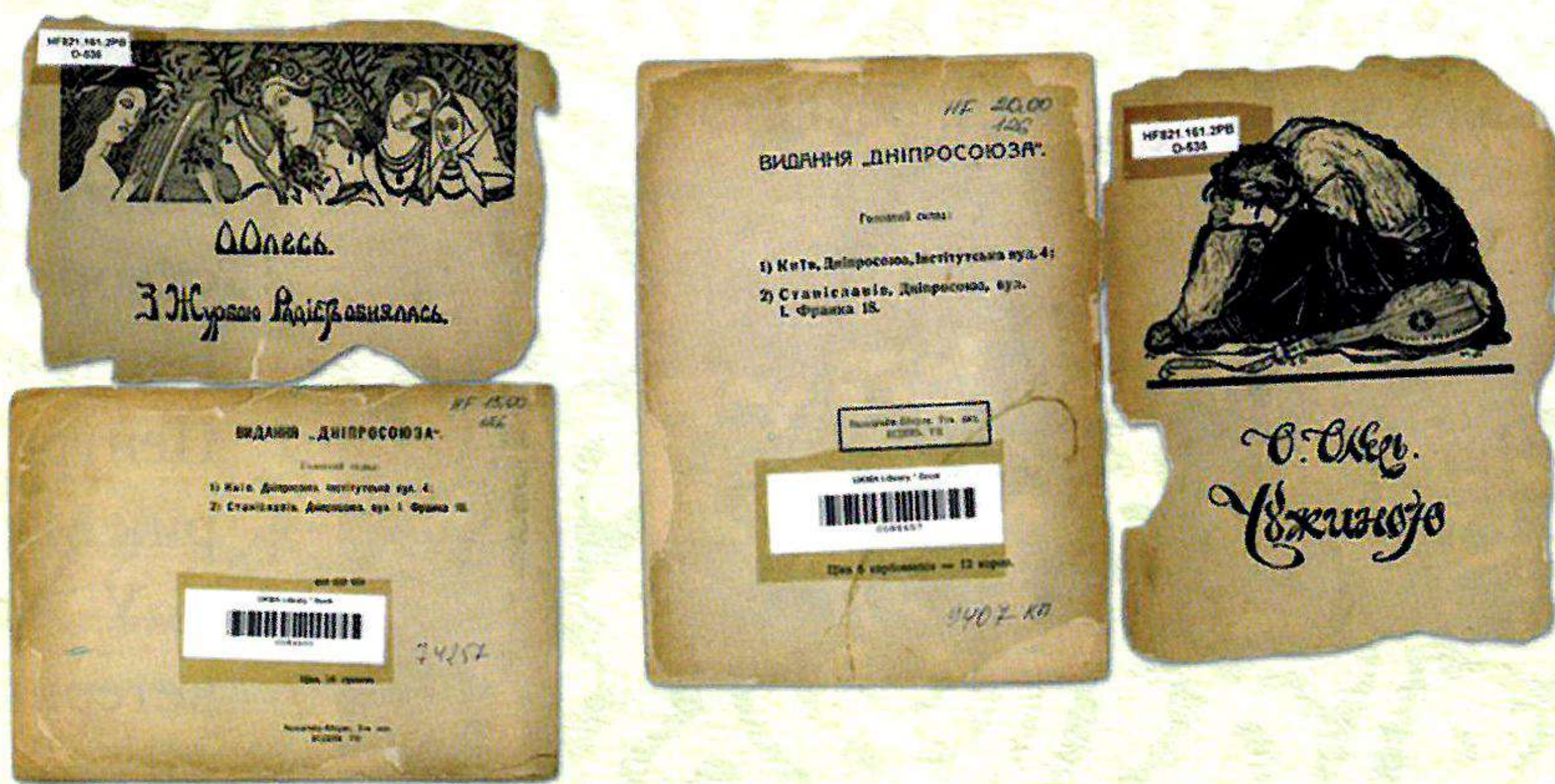
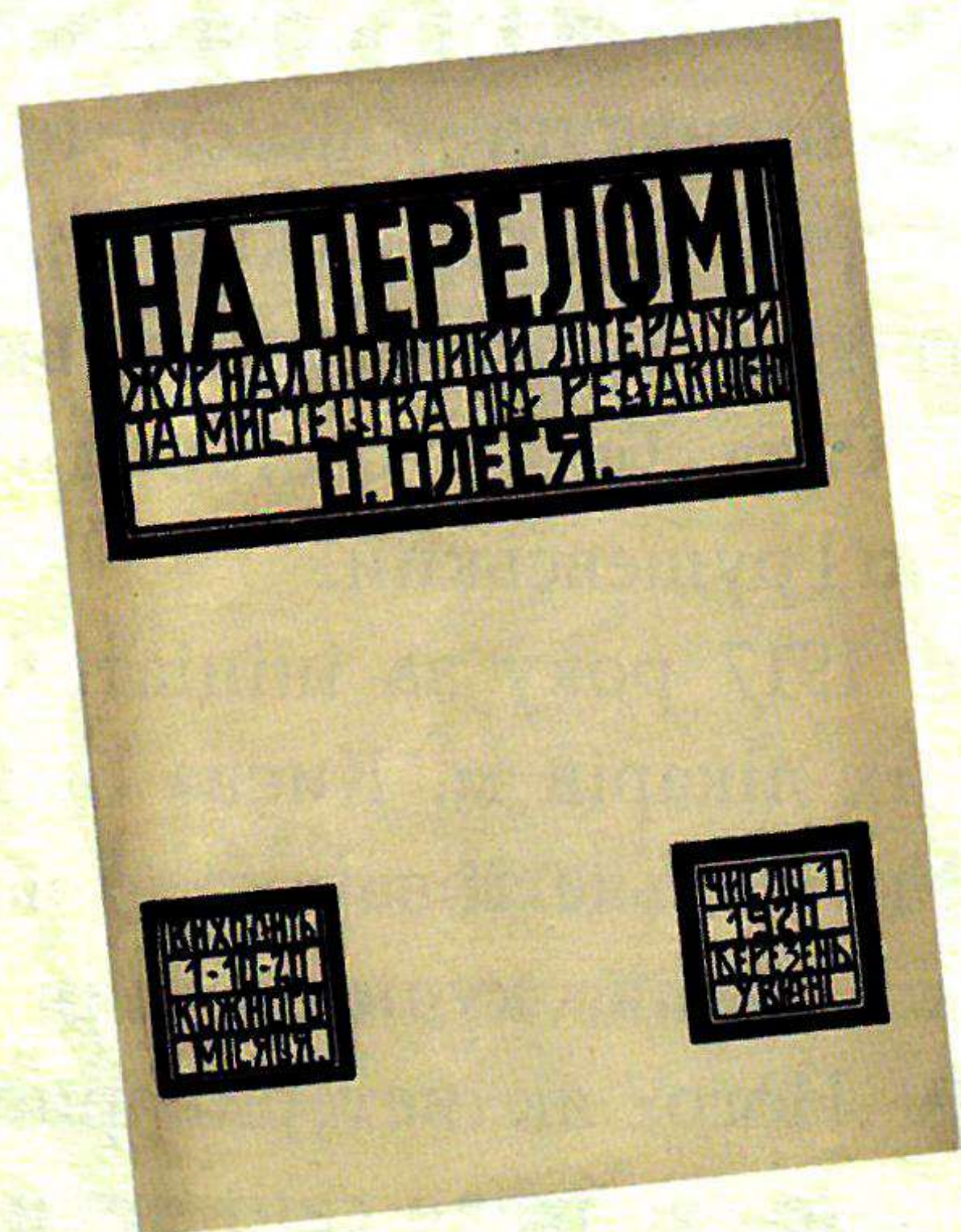

В еміграції

У лютому 1919 року Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки (УНР), за особистим наказом М. Грушевського, скеровує Олександра Кандибу у складі надзвичайної дипломатичної місії до Будапешта.

8 липня 1919 року О. Кандиба став аташе посольства у Відні. Поет і дипломат, він часто друкував публіцистичні матеріали на шпальтах газет, ініціював і організував Союз українських журналістів і письменників у Відні, у 1919-1923 був його головою. Заснував часопис «На переломі» та гумористичний журнал «Сміх».

Журнал «На Переломі»

Книжки О. Олесья, що вийшли друком у Відні, 1919 р.

Олександр Олесь з Лесею Петлюрою. 1923 р.

Найвизначнішою справою стало відкриття у Відні Українського вільного університету, який почав діяти за підтримки Союзу українських журналістів і письменників та з ініціативи і внаслідок наполегливої праці О. Олесья. Пізніше університет перенесли до Праги.

За кордоном Олесь жив думками про рідний край, тужив за батьківщиною, сім'єю і сподівався на повернення додому. Про це свідчать і книжки цього періоду: «Чужиною», «Перезва» та ін. Переклади казок та збірку історичних легенд «Княжі часи. Минуле України в піснях» присвятив сину Олегу, який жив із мамою в Києві.

*Душа на чужині, як чайка сумна, –
Літає і квилить в сльозах без гнізда:
Навік його змила бурхлива вода.*

Розірвана війсьними фронтами родина мучилася розлукою. Син дописував у маминих листах: «Дорогий ба! Швидше виклич нас у Чехію, а то страшенно неприємно тут самим сидіти. Ой, вези нас, бо вже за тобою дуже скучив!»

Після виїзду Олеся за кордон 1919 р. сім'я воз'єдналася тільки 1923 р. Большевики тоді ще не наважилися переслідувати сім'ю знаного поета і дозволили виїхати дружині та сину.

У 1923 році О. Кандиба разом із сім'єю оселяється у Горних Черношицях (Чехія), а з 1931 року родина замешкала в Празі.

У віденському видавництві «Чайка» в серії «Українській дитині» протягом 1924-1925 років вийшло п'ять книжок О. Олеся, які він написав для дітей: «Ялинка», «Поєдинок», «Вовчєня», «Рак-рибалка», «Іменини».

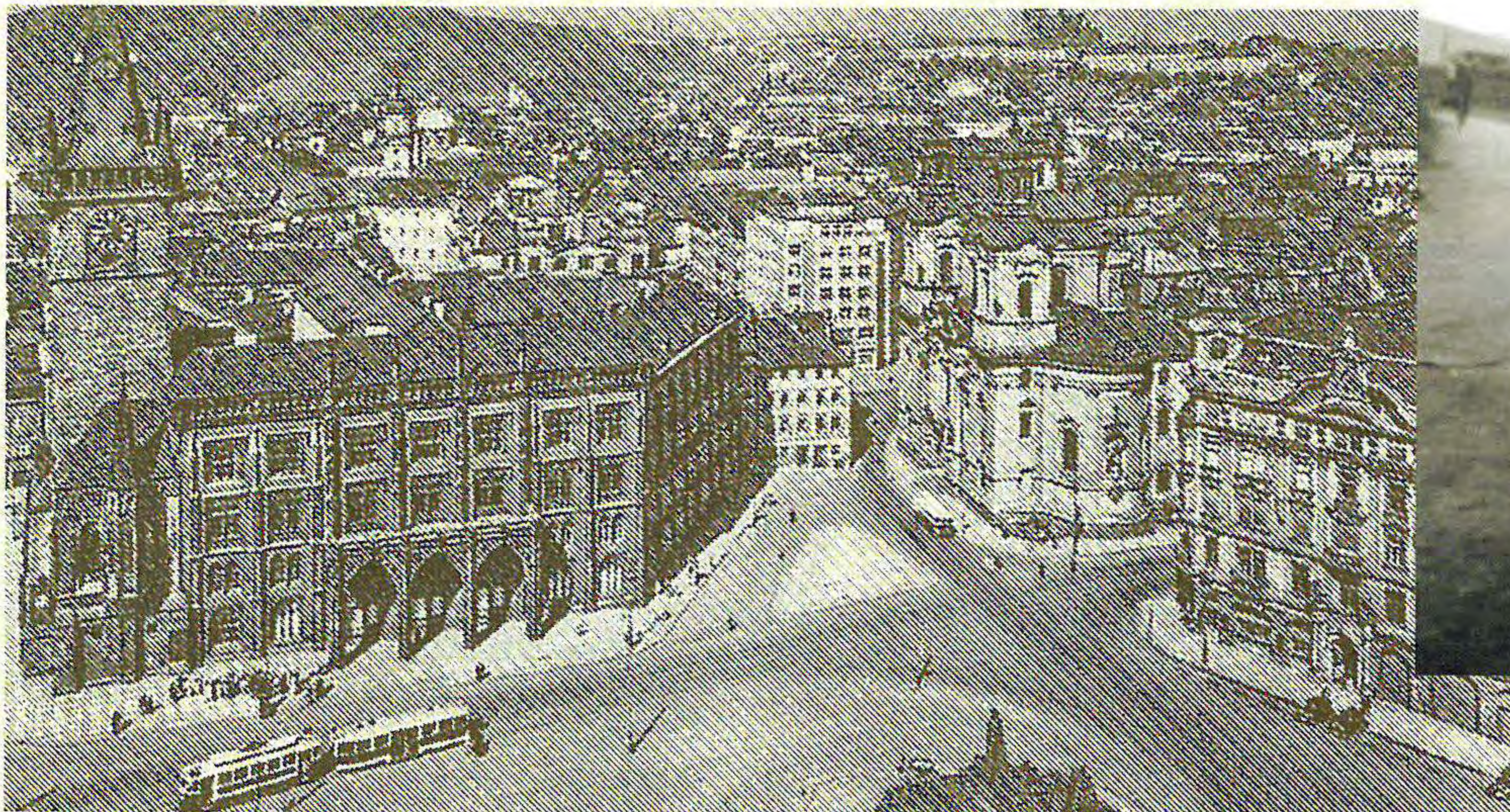
Життя Олеся за кордоном не було щасливим. Він сумував за рідним краєм, та повернутися не міг. Не раз пакував вже валізи, та зупиняла чергова звістка з України: терор, кров, переслідування.

*Ой не квітни, весно – мій народ в кайданах,
Мій народ в задумі, очі його в стумі,
Серце його в ранах, а життя в туманах.*

Останнім ударом стала смерть сина Олега в червні 1944 року у концтаборі Заксенгаузен. Здоров'я різко погіршилося, і 22 липня 1944 р. Олександр Олесь помер у Празі, де й був похований на Ольшанському кладовищі.

Долею судилося Олександрю Олесю спочити в чужому краї, далеко від рідної землі. І лише через 73 роки митець нарешті знайшов вічний спокій на рідній українській землі. 29 січня 2017 року прах поета Олександра Олеся (Кандиби) і його дружини Віри був перевезений з Праги до Києва і перепохований на Лук'янівському кладовищі, на спеціально виділеній алеї для перепоховань видатних українців. Вшанувати пам'ять поета прийшли тисячі людей.

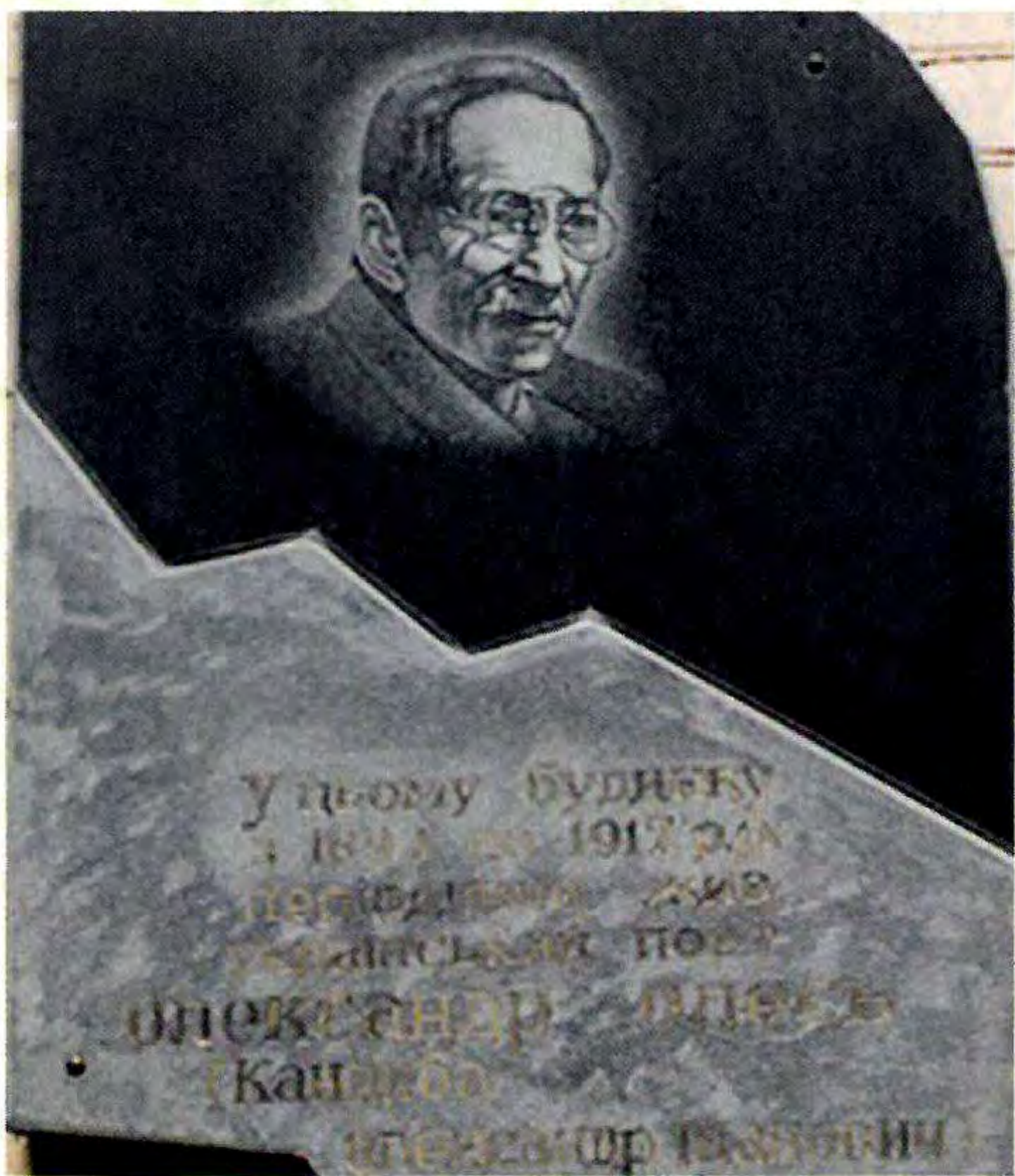
Старомєстська площа в Празі

Олександр Олесь. Прага

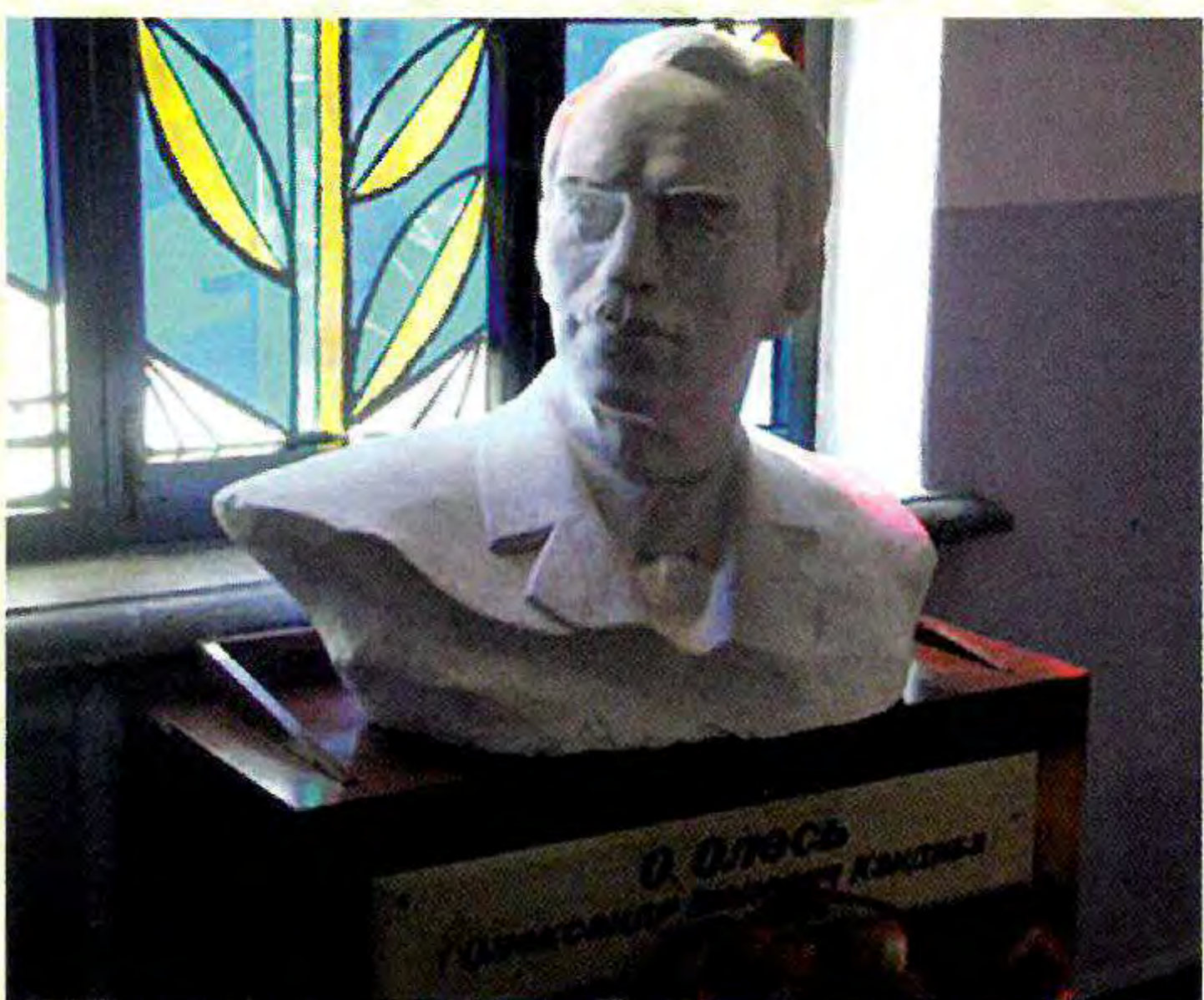
Вшанування пам'яті поета

Пам'ятна дошка на фасаді будинку в Сумах, де жив О. Олесь

У місті Білопільлі на будинку, де народився О. Олесь, встановлена меморіальна дошка, його іменем названо вулицю, провулок та сквер. Від 1993 року його ім'я носить Білопільська центральна районна бібліотека. Тут встановлено погруддя О. Олесья роботи скульптора Якова Красножона.

У 1998 році до 120-річчя від дня народження поета в приміщенні районної бібліотеки відкрито музей О. Олесья, де зібрані унікальні матеріали і фотографії, що розповідають про його життєвий і творчий шлях. Тут зберігаються особисті речі Олесья, прижиттєві раритетні видання Олєсєвих творів, відтворено куточок його кімнати.

Пам'ятник О. Олєсю в Білопільлі

В музеї О. Олєся

У 2002 році громадська організація «Сумське земляцтво у м. Києві» започаткувала літературну премію ім. О. Олєся.

Сьогодні ми з впевненістю можемо сказати, що О. Олєсь повернувся, щоб бути з нами назавжди.

Директор музею О. Олєся **Наталія Клепальська**
м. Білопільля Сумської обл.

Могила Олєся і його дружини одразу після перепоховання в Києві, на Лук'янівському кладовищі 29 січня 2017 року

ЗВІРЯТА І МАЛЯТА

*Тихо та ясно...
Худ. Галина Мазена*

АБЕТКА

Айстра квітне у саду,
Аір в лузі я знайду.

Бугай у двір забрався,
Баран його злякався.

Ведмеді вулика знайшли,
Вовки під деревом лягли.

Грак сидить на димарі,
Голуб в'ється угорі.

Дельфін живе в морях,
Дракон – лише в казках.

Жук до себе лізе в нірку.
Жабка стрибнула на гірку.

Зайчик вибіг із лісочку.
Зебра стала на горбочку.

Й та Е буде Є,
Й та І буде Ї.

Їжачок, піймавши жабку,
Їжачатку дає лапку.

Индик крутиться та дметься.
Іволга летить, сміється.

Курка сіла на гніздечко,
Качка ходить недалечко.

Лис попався у тенета,
Лебідь вплив з очерета.

Мавпа плигає, стрибає,
Мишка з нірки виглядає.

Носоріг поліз у воду,
Норка теж шукає броду.

Осел прив'язаний пасеться,
Орел за пташкою женеться.

Півень весело співає,
Пугач цілий день дрімає.

Рибка плаває, гуляє,
Рак на неї поглядає.

Слон синка свого купає,
Сарна з лісу виглядає.

Тхір піймати хоче качку,
Тигр чатує на конячку.

Удав лиш голову підняв –
Ужака кинувся у став.

Фламінго на багно летить,
Фазан на гніздечку сидить.
Хрущ над вишнею літає,
Хлопчик ловить – не впіймає.
Цап на тина злізти хоче.
Цесарочка йде, сокоче.
Чапля ходить під вербою.
Чайка в'ється над водою.

Шпак сідає на ялині,
Шершень сів на деревині.
Щука в ночвах лежить,
Щур до неї біжить.
Юрта на снігу стоїть,
Юшка на вогні кипить.
Явір гнеться над водою.
Ятір сохне під вербою.

ЯЛИНКА

Раз я взувся в чобітки,
Одягнувся в кожушинку,
Сам запрягся в саночки
І поїхав по ялинку.
Ледве я зрубати встиг,
Ледве став ялинку брати,
А на мене зайчик – плиг!
Став ялинку віднімати.
Я сюди, а він туди...
– Не віддам, – кричить, – нізащо!
Ти ялинку посади,
А тоді рубай, ледащо.
Не пущу, і не проси!
І цяцьками можна гратись.
Порубаєте ліси –
Ніде буде і сховатись
А у лісі скрізь вовки,
І ведмеді, і лисиці;
І ворони, і граки!
І розбійниці-синиці.

Страшно стало... – Ой, пусти,
Не держи мене за поли!
Бідний зайчику, прости,
Я не буду більш ніколи!
Низько, низько я зігнувся
Іще нижче скинув шапку...
Зайчик весело всміхнувся
І подав сіреньку лапку.

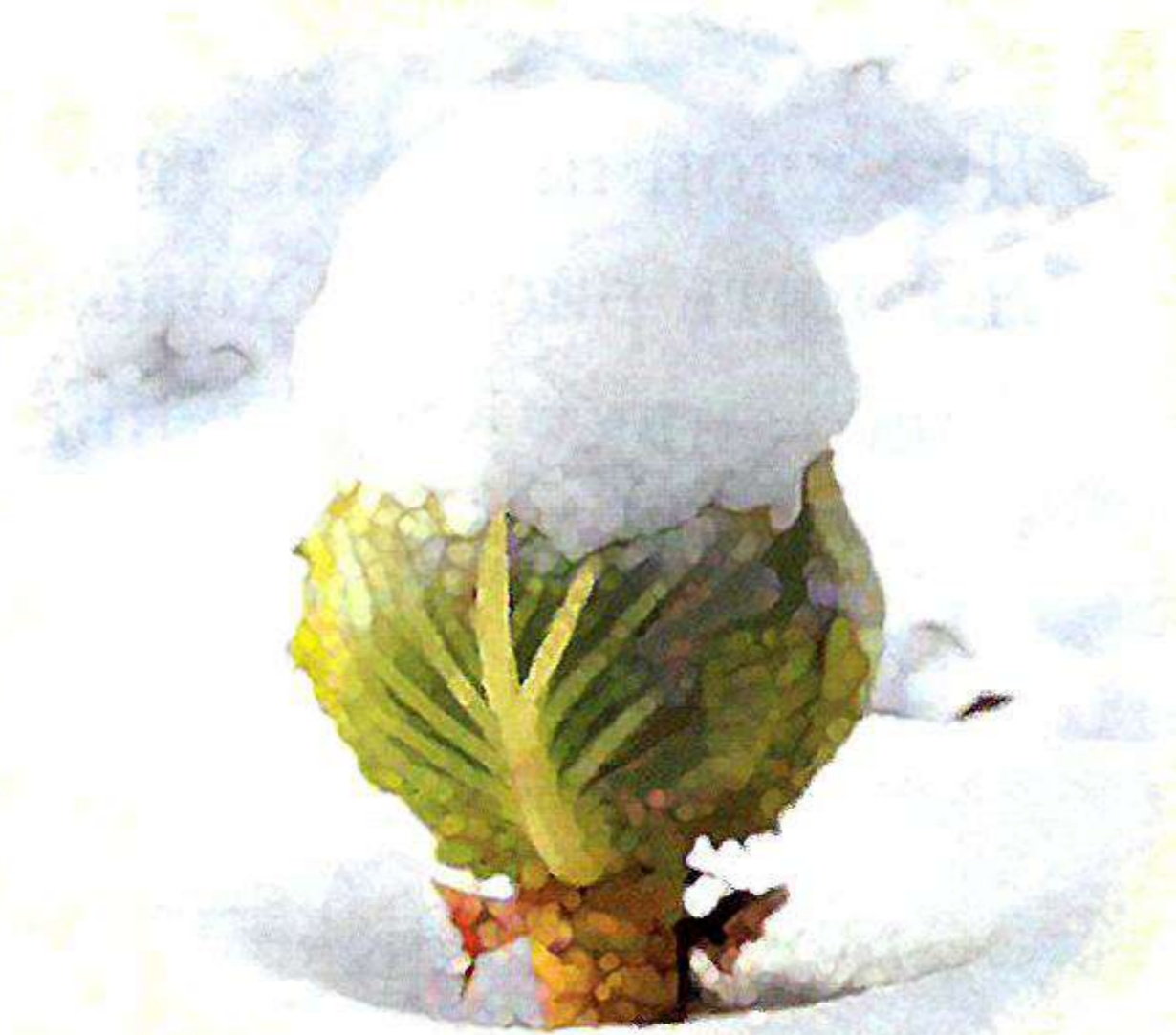

*Діти з ялинкою. (Фрагм.)
Худ. Ярослав Пстрак*

КАПУСТОНЬКА

Покинута, занедбана на луку,
Зеленіє капустонька у снігу,
А до неї стежечку не одну
Протоптали ніженьки по лану.
Догадайтесь, дітоньки, ви самі,
Хто ці робить стежечки у зимі.
Я вам в цьому віршику не скажу,
Бо сам ще раз подивитися побіжу.

БДЖІЛКА І ЗОЗУЛЯ

«Бджілко! – крикнула зозуля, – сядь, спочинь зо мною.
Любо, мило спочивати в холодку весною!
Будем звідси ми дивитись, як земля радіє,
Як горить і сяє сонце, як садок біліє.
Будем слухати з тобою, як степи співають,
Як шумлять широкі ріки, як вітри гуляють».

«Ой зозуленько ледача, – бджілка одказала, –
Чи не гріх тобі казати, щоб і я гуляла?!
Подивися: все працює на широкім світі,
І у лісі, і у полі, і в ясній блакиті.
Ось несе горобчик гусінь діток годувати,
Ось комашка травку тягне хатку будувати.
Там кує ковалик-дятел, нірку жук копає,
В небі вітер хмару гонить, де дощу немає.
Чи не соромно ж, зозуле, цілий день гуляти?
Чи не краще й веселіше жити-працювати?!
Прощавай, немає часу! Треба мед збирати,
Треба кожну квітку в полі бджілці облітати.
Як зима страшна настане, полетиш ти в вирій,
Я ж останусь зимувати на Україні милій.
Буду ж дбати я весною, щоб було що їсти,
Як сніги та хмари вкриють сонце променисте».

Заспівала бджілка пісню, в сизім полі зникла.
А зозуля засмутилась, бо робить не звикла.

ДВА ХЛОПЧИКИ

Два хлопчики на ставочку
Ловлять рибку в холодочку,
Золотеньку і срібненьку,
І велику, і маленьку.

Прийшла мати рибку взяти,
На вечерю їх позвати,
А хлопчики і не чують,
На рибоньку все чатують.

Із кошиком пішла мати
Вечеряти готувати,
Варить юшечку з линами,
Вихвалятися синами.

Прийшли хлопці, мовчки сіли,
Ось юшечки попоїли
І на возі лягли спати,
Щоб з сонечком разом встати.

Щоб знов піти до ставочка
Ловить рибку в холодочку,
Золотеньку і срібненьку,
І велику, і маленьку.

Жене гусей маленький хлопчик,
жене на луки, на поля.
Гелгочуть гуси, шкутильгають...
«Гиля́, Гиля́, Гиля́, Гиля́!»

Аж ось спинились гуси білі
і став угледіли здаля,
Забили крилами, знялися...
«Гиля, гиля, гиля, гиля!..»

Радіють гуси, поринають...
Нащо їм луки і поля?
А хлопчик плаче: «Гуси, гуси!»
Гиля, гиля, гиля, гиля!»

*Хлопчик з гусьми. (Фрагм.)
Худ. Кіріак Костанді*

Жив собі зайчик в бузиновій хатці,
Мився з миски, спав на канапці,
Мав кожуха і сіренькі капці.
Сіяв моркву, редьку і капусту,
Щоб не було в животу пусто,
А в коморі щоб ле жало густо.

ЗАЙЧИК І ЖАБКА

Глянув зайчик на бузок і угледів жабку,
Потихеньку підійшов та й смикнув за лапку.
А зелена жабка: «Ква!» – з жаху затрусилась
Та з куща на землю – плиг! Ледве не убились.

КАЧЕНЯТА

Качечка іде,
Каченят веде.
Веде малих на травичку,
На рясочку, на водичку.
Йде, йде, каченят веде.
Каченята малесенькі,
Наче пушок, легесенькі.
Ідуть, ідуть, гойдаються,
Наче в річці купаються.
Побачили мушку – стали
І дихати перестали!
А мушечка враз злетіла
І на квітку поруч сіла!
Стали малі підкрадатись,
Стала мушка оглядатись.
Знов знялася над землею –
Каченята враз за нею!
Біжать, плигають, стрибають,
Ніяк мушки не піймають!

Потомились, посідали –
Гуртом мушки не піймали!
Відпочили, встали швидко,
Бо ставочок зблизька видко.
Тільки крильця розгорнули,
Тільки крильцями махнули –
Розсипались на ставочок,
Як намистечка разочок.
Розсипались, розплелися,
Водиченьки напилися.
Вмиваються, купаються,
Як човники, гойдаються.
Хлюпочуться,
Полощуться,
Виспівують свою вроду.
За рибкою – шубовсть в воду!
За мушками ганяються,
Вглядять жабку – злякаються,
В очерети сховаються.

КИЦЯ

– Кицю, кицю, де була?
Що ти їла, що пила?

– Я на річці була,
Там водичку пила,

А що їла – не скажу,
Тільки хвостик покажу.

ЇЖАЧОК

Пошив собі їжачок
З будякових колючок
Гарнесенький кожушок.

Лізе ввечері з кущів,
Не боїться він ні псів,
Ні лисичок, ні вовків.

Хай хтось вкусить – заскавчить,
На весь ліс заверещить,
На край світу забіжить.

КУРОЧКА Й ЛИСИЧКА

Прийшла до курочки лисичка
та й каже: «Курочко-сестричко,
вийди сюди на подвір'я,
тут таке гарне повітря,
в місячнім сяйві хатки,
лагідно світять зірки...»

Підемо вкупі з тобою гуляти, –
в ніч таку соромно спати...
Підемо ми у лісочок,
там соловей, як дзвіночок,
там квіточки запашні,
роси, сунички смачні».

Курочка каже: «Лисичко,
добра, любенька сестричко,
щось мені хочеться спати...
Може б, з рябеньким пішла ти?..
Ти ж все одна та й одна...
На, Рябко! На, Рябко, на!»
Тільки лисичка почула,
хвостиком зразу махнула,
та у ворота, та з двору,
в пущі дрімучі та в нору.
Дверці замкнула й сидить.
Серце і хвостик тремтить.

ЩИГЛИК

Малесенький щиглик слізюньки ковтав,
на синиць, на чижиків нарікав:
«Де ж ви таке бачили, де ви таке чули,
щоб пташки про пташечку та забули!
Облітаю, побачите, всі ліски,
хай про пташку дізнаються всі пташки.
Що з малою пташкою ви зробили?
Ні одного зернятка не лишили!

Ні одної крихітки на шляху,
ні одного насіннячка в реп'яху!
Що ж я буду їстоньки й де шукати?
Як же я ляжу, голодненький, спати?
Як вам мою пісеньку буде чуть,
коли в мене слізюньки так течуть!..
Де ж ви таке бачили, де ж ви таке чули,
щоб пташки про пташечку та забули!»

Плаче щиглик, слізюньки ковтає,
самотньому ворону серце крає.

У нашого хлоп'ятонька
блакитні оченятонька,
волоссячко м'якесеньке,
а личенько білесеньке.

І зайчики, і пташечки,
й малесенькі комашечки
хотіли б з ним погратися,
та страшно їм озватися.

А мій Буба-чарівничка
Знає, скільки два та одиничка.
А іноді як піде,
То і три з одним складе.
А складати одиниці –
Це йому одні дурниці.
А як свіжа голова,
Знає, скільки два та два.
А як років сто мине –
Й не таке іще утне.
Хоч погані оці вірші,
А бувають іще гірші.

Худ. Галина Мазена

МОРКВЯНИЙ ХЛОПЧИК

Їхав хлопчик морквяний,
Коник буряковий,
На нім шапка з лободи,
Жупан лопуховий,
Пістолети з качана,
Кулі з бараболі,
А шабелька з пастернаку,
Стремена з квасолі.

Їде хлопчик морквяний,
Під ним коник грає.
Надигали його свинки –
Цілісінька згряя!
Він вихвата пістолета,
Став свинки стріляти.

Свині кулі похватили, –
Нічим воювати.
Він узявся за шабельку,
Став свині рубати.
Геть шабельку свині згризли, –
Нічим воювати!

Обернувся туди-сюди,
Хтів у ліс тікати:
«Через тії люті звірі
Мушу пропадати!»
Ідуть люди, ідуть люди,
Ідуть край дороги,
Чисто свині все поїли,
Тільки й видно ноги.

ВОВЧЕНЯ

Раз веселі, милі діти
На лужку зривали квіти,
Коли – зирк! Аж вовчєня...
Так завбільшки з кошеня.

Діти вгледіли, спинились,
З вовчєням розговорились,
Звідки, хто воно, чиє,
І чи мама в нього є.

Вовчєня їм розказало,
Як воно само гуляло,
Як за ним погнавсь їжак,
Як він хрюкнув... просто жах!

Розказало, як тікало,
Як сюди, на луг, попало,
І тепер не знає, де
Свою голову складе.

Залилось мале сльозами:
«Хочу, хочу в ліс до мами!
Але там їжак мене,
Мабуть, знову нажене!»

Стали діти розважати,
Дрібні сльози утирати:
«Та не плач-бо, не журись,
Краще в поле подивись!»

Зирк! Аж в полі, у пшениці,
Очі блискають вовчиці.
«Мамо! матінко моя!» –
Тільки чулося здаля.

Ловлять снігурів. Худ. Сергій Васильківський

На Різдво горить ялинка, свічечки блищать...
Дітки бігають круг неї, ніжки тупотять.
Дід Мороз прийшов у хату і поклав мішок,
А в мішку всього багато для малих діток.
Стали діти розбирати, рвуть мішок із рук...
Зацікавивсь і спустився над мішком павук.

МЕТЕЛИКИ

Погляньте, погляньте, яка благодать!
Дивіться: метелики з неба летять!
Квітки повмирили усюди надворі,—
Морозець малює на шибках узори...
Картинкою гарною стане віконце,
Як трошки поблискає золотом сонце.
Погляньте, погляньте, яка благодать:
Метелики з неба летять і летять.

Весінній день в Україні. Худ. Сергій Васильківський

ПТАШКА

«Про що, пташко, нам співаєш пісню голосну?» –
«Я співаю всьому світу пісню про весну.
Про її квітки пахучі, про сади, гаї...
Раджу я і вам співати, дітоньки мої».

«Теплінь. Весна іде!» – сказала так бабуся.
Весна іде? Та де? Коли в вікно дивлюся –
Аж справді йде весна. Ось стала біля ставу,
Всміхнулася ясна і кинула купаву¹.

Купава розцвіла, на хвилях загойдалась.
Весна ж у ліс пішла, ішла і усміхалась.
Дерева ожили! Весна їх всіх вітала
І листом із поли їх рясно обсипала.

Берізці молодій сережки почепила,
Билиночці блідій – дзвіночок, щоб дзвонила.
Дарунки роздала, з усіми попрощалась,
І в поле, в степ пішла, ішла і усміхалась.

¹ Купава – латаття.

Прийшла. Важкий мішок з плечей своїх зложила
І тисячі пташок в широкий степ пустила.
І степ загомонів, почулись співи, крики.
Взялися до смичків і коники-музики.

Там перепел: «Ха-вав!». Там «бу-бу!» над водою.
Цупке щось дерти став деркач між осокою.
В повітрі, мов квітки, метелики літали.
Гули джмелі, бджілки і меду скрізь шукали.
Та світу вже весна не бачила й не чула,
Давно уже вона, натомлена, заснула.

ЖУРАВЛІ

Прилетіли журавлі,
Сіли в полі на ріллі,
То пасуться, то курличуть,—
Мабуть, це Весну вже кличуть.

Ходять довгі журавлі,
Щось вишуковують в землі,
Щось воркують, щось віщують,
Вже весну, здається, чують.

А здаля вже крався лис...
Шиї витягли, знялись,
Закурликали з-під хмари
І злетіли на мочари.

У квітках летить Весна,
Журавлів шука й не зна,
Що вони їй вістунами
Відчиняють всюди брами.

Линуть в небі журавлі,
А курличуть до землі...
Линуть сірими ключами,
Відмикають білі брами.

Журавлі летять. Худ. Олексій Степанов

Весна, весна! Радійте, дітки!
Ховайте швидше саночки!
Немов пташки, летіть із клітки, —
З кімнати, з хати у садки.

А там, в садочках, — сонце, співи.
В траві фіалки зацвіли...
Джмелі і бджілки загули,
І скрізь метелики щасливі

ВЕСНЯНКА

А вже красне сонечко припекло, припекло,
Ясно-щире золото розлило, розлило.
На вулиці струмені воркотять, воркотять,
Журавлі курликають та летять, та летять.

Засиніли проліски у ліску, у ліску...
Швидко буде землянка вся в вінку, вся в вінку.
Ой, сонечку-батечку, догоді, догоді,
А ти, земле-матінко, уроді, уроді.

Село влітку. Худ. Михайло Беркос

Все навколо зеленіє, річка ллється і шумить.
Тихо-тихо вітер віє і з травою гомонить.

Як тут всидіти у хаті, коли все живе, цвіте,
Скрізь дзвенять пташки крилаті, сяє сонце золоте?..

– Швидше, мамо, черевички! Глянь, як весело в саду!
Ти не бійся – до кринички я і сам не підійду.

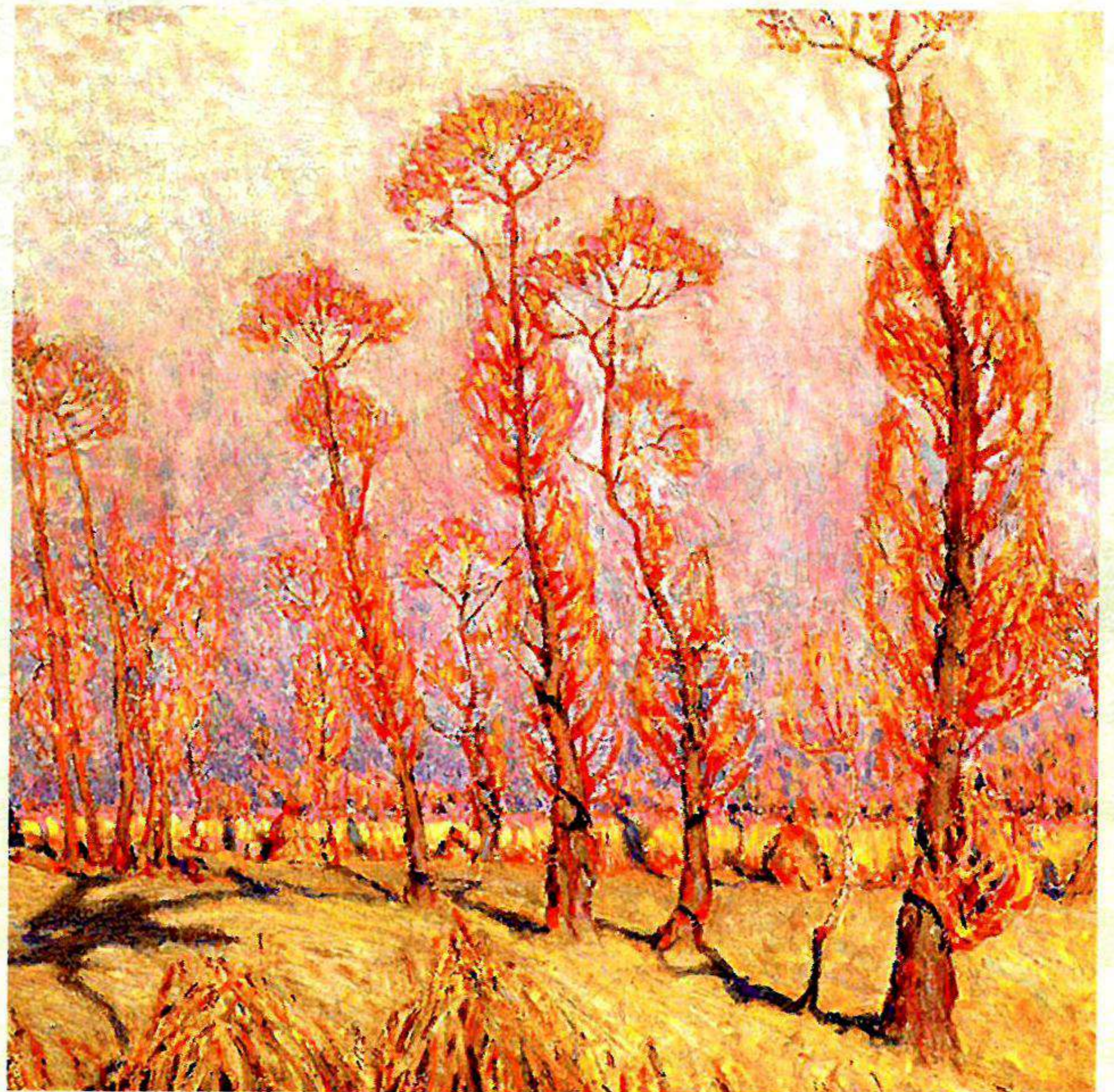

РАЙДУГА

Райдуга з неба злетіла,
Райдуга впала на землю,
Барвами вкрила долину,
Плава і в'ється над нею,
Ніжно її обіймає,

Ясно всміхається сонцю,
Крила йому простягає...
Райдуга з неба упала,
Райдуга впала на землю...

Давно вже літечко пройшло,
Доволі бігати, гуляти...
Садок снігами замело:
Тепер учімося читати,
Щоб нам не соромно було
Себе на люди показати.

Золота осінь. Худ. Микола Бурачек

ЛІС ВОСЕНИ

Давно вже скошені лани,
Стоять степи похило,
А в лісі, в лісі восени
Так любо ще, так мило.

На липах листя золоте
Тріпоче понад вами,
Неначе знову ліс цвіте
Осіnnими квітками.

Там наче макові квітки
На гілці зайнялися,
Там наче жовті нагідки
Промінням проїнялися.

Тут в росах квіти лісові,
Там струмені прозорі,
Ось кущ біліє на траві,
Як шум на синім морі.

Там шпак доспіває пісні,
Всю душу виливає,
Якись брехеньки голосні
Сорока розпускає.

Ось жовтий лист на зайця впав,
І заєць стрепенувся,
Схопивсь, на задні лапки став
І вбік кудись метнувся.

Он ледве чутно ходить лис.
То зникне між травою,
То вгору дивиться кудись
І крутить головою.

А вколо листя золоте
Тріпоче понад нами,
Неначе вдруге ліс цвіте
Осіnnими квітками.

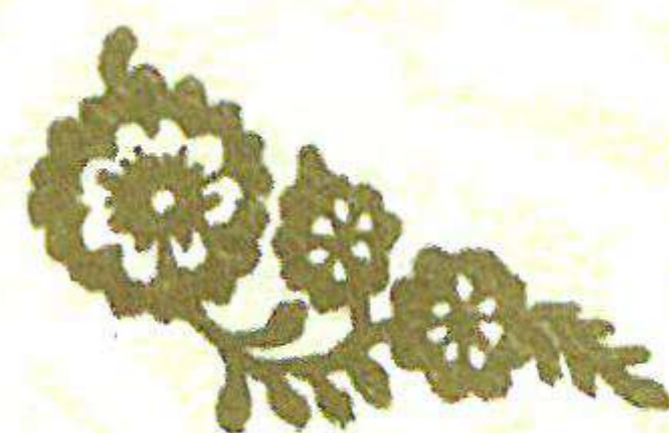
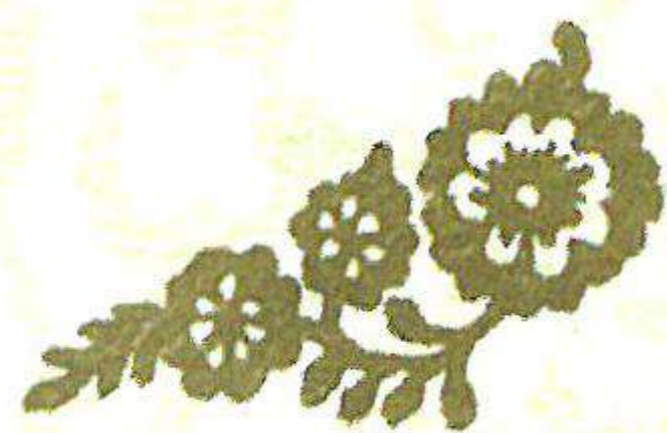
Осінь. Худ. Марія Башкірцева

Ой, навіщо мені листя,
Коли вже іде зима,
Коли холодно вже стало
І пташок ніде нема.
Краще скину я листочки
І тихесенько засну.
Буду спати, буду ждати
Сонце, радість і весну.

ВІТЕР

Вітер носить, літає,
Топче луки і поля,
Жовті трави пригинає,
Лист зриває із гілля.
То скирти, стоги разносить,
То у сурми загуде,
То в безсиллі заголосить
І до скелі припаде.

Богоматір.
Худ. Галина Мазепа

НАД КОЛИСКОЮ (Пісня матері)

Спи, мій малесенький, спи, мій синок...
Я розкажу тобі безліч казок!

Нащо ж ти віченьки знову розкрив?!
Спи, моя пташко, то вітер завив.
Стогне і виє уже він давно,
Б'ється і стука у наше вікно...
Геть, розбишако, в далекі степи!..
Спи, моя ластівко, солодко спи!
Ось уже й вітер зовсім занімів...
Мабуть, заснуть під намет полетів...
Холодно зараз в лісах і лугах, –
Все потонуло в глибоких снігах.
Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять,

Затишок хочуть собі відшукать.
Ось вони вгледіли – кущик стоїть...
Годі! давно вже лисичка там спить.
Кинулись знову кудись на грядки, –
Ой, там ночують сьогодні вовки.
Краще ви в поле біжіть за лісок...
Знайдете там ви соломки стіжок, –
Глибше забийтесь, зарийтесь в снопки.
Щоб не знайшли вас голодні вовки...
Спи ж, мій малесенький, годі гулять...
Зайчики білі давно уже сплять.

КОЛИСКОВА

Ближче головоньку... Любий мій, спи...
Завтра ми підемо вдвох у степи.
Пташка співає там, бджілка гуде,
Батечко рідний, далекий нас жде.
Сядемо в полі ми втрюх на межі...
«Батечку рідний, нам все розкажи:
Де ти в дорозі так довго барився,
Де ти так в чистім степу закурився?»
Сил не стає... Ось де лихо-біда.
З ким же лишишся ти, квітко бліда?
Як же без мене ти будеш рости,
Хто тебе стане у люди вести?
В кого заснеш ти на теплім плечі.
Хто тебе вкриє рядном уночі?
Ні, я на муки тебе не віддам,
В лісі не кину голодним вовкам!
Мій ти! Не бійсь! Притулися і спи.
Вранці ми підем туди, у степи...
Пташка співає там, бджілка гуде
Батечко рідний на конику жде.

Мати. Худ. Олена Кульчицька

*Гуцульська мати.
Худ. Олена Кульчицька*

Спи, дитиночко кохана,
Баю, люлі, бай,
А ти, місяцю, до рана
В колисоньку сяди.
Стану я казки казати
Та співають пісні,
Щоб ти щастя міг зазнати
Хоч в дитячій сні.

ЛІРИКА

Зима. Худ. Михайло Беркос

Снігу, ой снігу якого!.. В білих снігах потонули
Гори, степи і долини...
Наче чекаючи любого гостя якогось, радий господар
Свитку свою розіслав по дорозі,
Свитку свою з найбільшої вовни,
Свитку свою, не надівану й разу.
Наче тут паслися гуси уранці,
Скублись, кричали і пух свій розкидали білий.
Наче тут віяли тихо вітри,
Віяли тихо й несли хвилі вишневого цвіту.
...Снігу, ой снігу якого!

СНІГУРІ

Звідкіль гості налетіли
Стоголосим табуном
І розсипалися в полі
Над розсипаним зерном?

Заспівали, задзвеніли,
Мов заграли кобзарі...
Де взялась весела згряя,
Жарогруді снігурі.

Ось вони на сніг упали
І розквітли, як квітки...
На городах мак рожевий
Так заквітчує грядки.

Нагло враз табун крилатий
Небезпечно щось почув,
Вгору знявсь, і дуб гіллястий
В кущ троянди обернувсь.

Ще хвилина, і, як в казці,
Враз осипались квітки,
І за вітром над снігами
Полетіли пелюстки.

Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,
Не губіть ви останньої слави:
Гріє здалека землю усмішка весни,
Пробиваються проліски, трави.

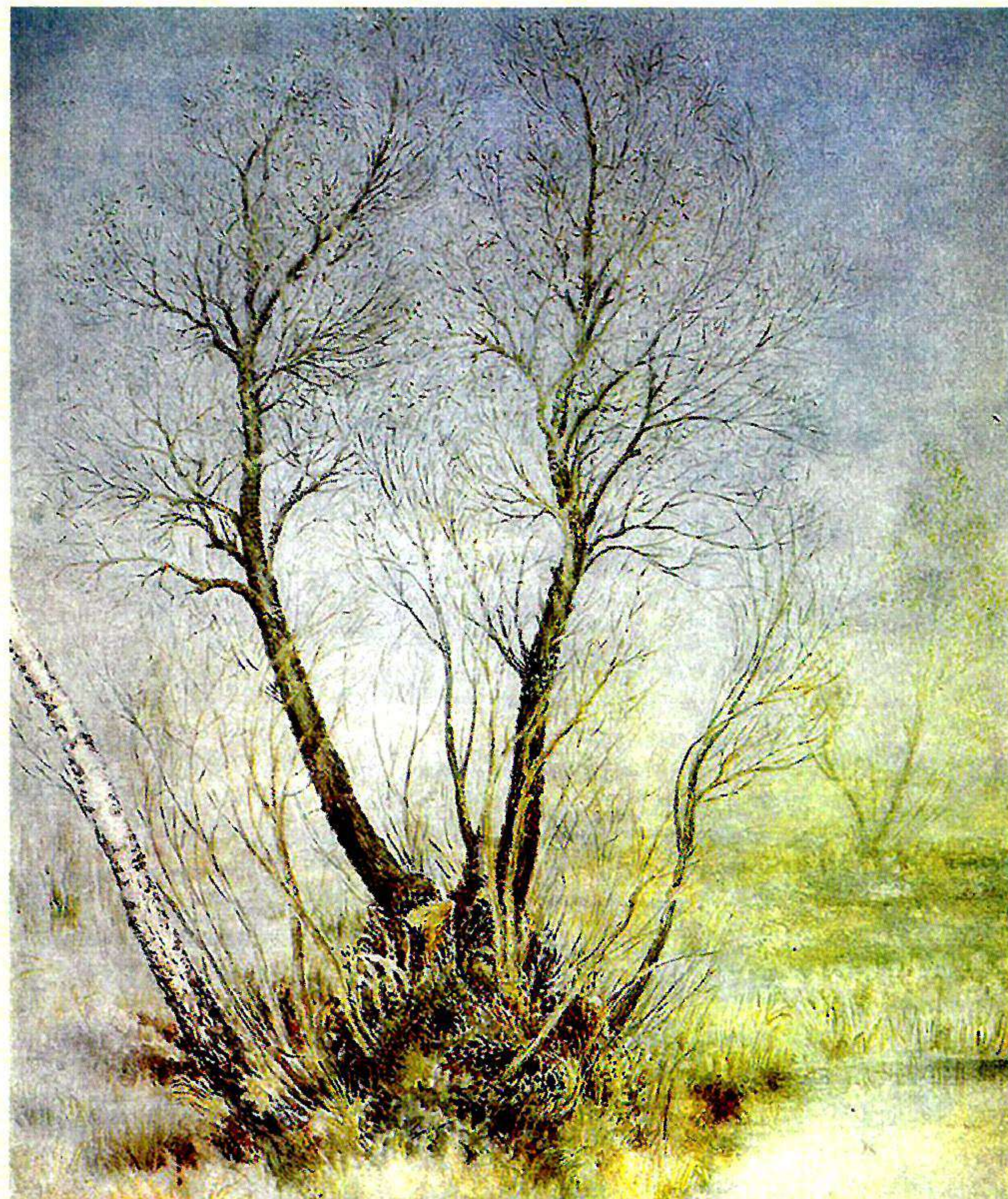
Не злякаться вам нікого, холодні сніги,
Бо розтопче вас сонце блискуче.
І нечуваний сміх залуна́ навкруги,
Як тікати ви будете з кручі.

Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,
Згиньте в темній безодні навіки!
Хоча пізно, а все ж діждемось ми весни, –
Свята волі, і світла, і втіхи.

ТАНЕ СНІГ

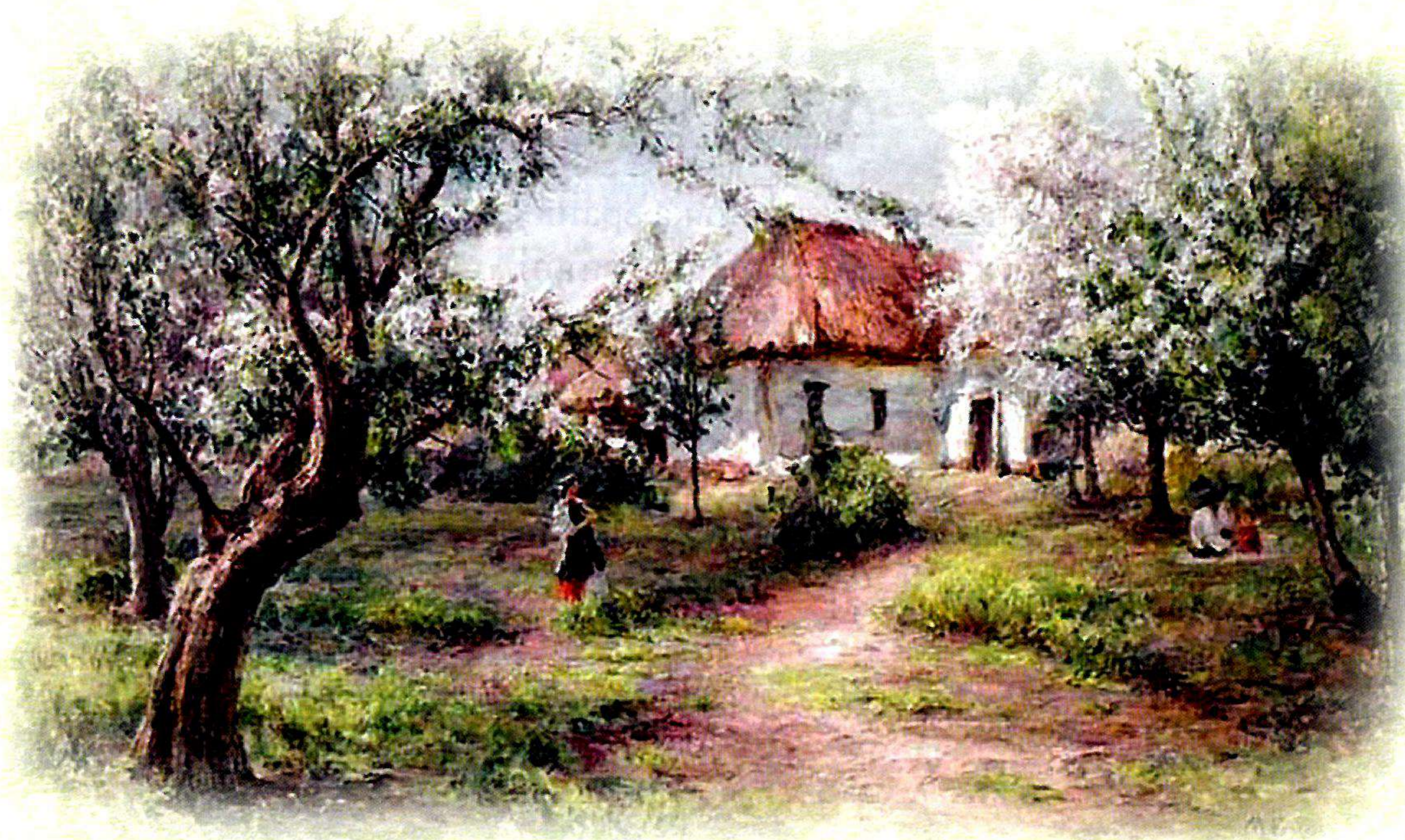
Тануть, в'януть сніги, –
Як крізь хмари летючі
Гляне сонце блискуче.
Усміхнеться в привіті,
Розіллється в блакиті.
Тане сніг, в'яне сніг,
Гине.

*Навесні.
Худ. Катерина Білокур*

Вже покорчилися сніги.
Вже в яри потоки ллються,
Зеленіють береги,
В небі жайворонки в'ються.

Вже ось-ось сади, гаї
Уберуть зелені шати.
Защобечуть солов'ї,
Стануть горлиці турчати.

У квітучому саду. Худ. Михайло Беркос

Білі гуси летять над лугами,
В синім небі білють снігами,
В синім небі хмарками зникають,
Довго-довго їх очі шукають.
Білі гуси на озеро впали,
Тихі води кругом розгойдали,

Розцвіли, як купави великі,
Довго-довго лунають їх крики.
Навмивалися, накупалися,
Нагойдалися, нагулялися.
Закричали, знялись і полинули,
Тільки пір'я на спогад покинули.

В небі жайворонки в'ються,
Заливаються-сміються,
Грають, дзвонять цілий день,
І щобечуть, і співають,
І з весною світ вітають
Дзвоном радісним пісень.

Ось вони на землю впали,
Щось шепнули їй, сказали.
І розтали знов у млі...
І щоб глянути на диво,
Виглядають полохливо
Перші проліски з землі.

ВЕСНА

Скоро сонечко пригріє,
Потечуть струмки,
Темний гай зазеленіє,
Зацвітуть квітки.

Підем ми тоді з тобою
В ліс на цілий день
І натішимось весною,
І наслухаємсь пісень.

ЛАСТІВКА

Малесенька ластівка зранку мені
співає-щебече пісні весняні,
і весело в'ється вгорі над вікном,
і має привітно стрілчастим крилом.

ПРОЛІСОК

Зима... і пролісок блакитний;
навколо ще лежать сніги;
а він всміхається, привітний,
а він вже скинув ланцюги.

Тихо у полі... ні співу, ні шуму,
Думає поле глибоку думу,
Спокоєм душу свою напуває,
Колос зелений зерном наливає.
Тихо... ні співу, ні шуму.
Думає думу.

Роси, роси, дощичку, яринú,
Рости, рости, житечко, на лану,
На крилечках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.

Як достигне житечко на лану,
Прийдуть люди жатоньки яринú,
Блискавками косоньки заблищать,
Золотими кобзами забряжчать.

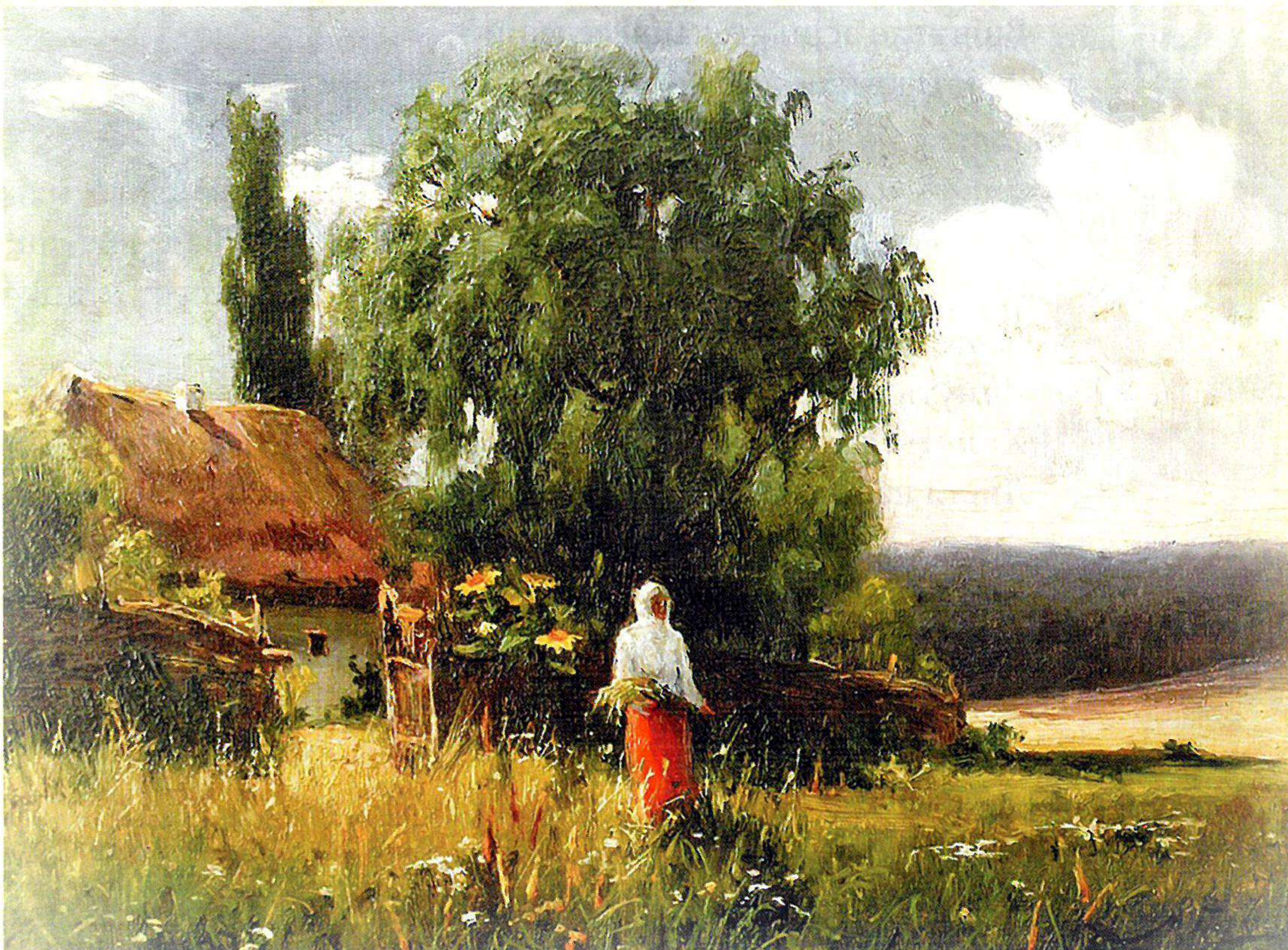

ЧАРІВНИЙ КРАЙ

Дві хмароньки плили кудись
В убранні золотім
І мовчки зупинилися
Над краєм чарівним.

Річки ясні жемчужились,
Шуміли і плили,
Лани зливались з луками,
Пахтіли і цвіли.

І довго ще дві хмароньки,
Стояли мовчки в ряд
І, пливучи, спинялися,
Щоб глянути назад.

Улітку. Худ. Михайло Беркос

Гроза пройшла... зітхнули трави,
Квітки голівки підняли,
І сонце, тепле і ласкаве,
Спинило погляд на землі.
Здаля розвіялись тумани,
Знов ясно, пахощі, тепло...

Спинилась кров, замовкли рани...
Прибите серце ожило.
Літає радість, щастя світить,
Дзвенять пташки в садах рясних,
Сміються знову трави, квіти...
А сльози ще тремтять на них.

ЗОЛОТІ КВІТКИ

Вишиває осінь на канві зеленій
Золоті квіткі.
Квіти оживають, і з дерев спадають
Жовті нагідкі.
Яблука і груші падають на землю,
Боки, спина б'ють.
Люди їх збирають, у мішки ховають,
Кури їх клюють.
Бавляться з дітками, бавляться квітками,
Моляться батьки.
Вишиває осінь на канві зеленій
Золоті квіткі.

ЛИСТОПАД

В'ються тумани, пливуть над землею,
Линуть в простори на білих човнах,
Хиляться трави, прибиті дощами,
Листя на землю поволі спада.

СУМНО І ВЕСЕЛО

Сумно і весело, сльози і сміх...
Зелено, любо, і сіється сніг...
Зимно становиться... трави й квітки
Хутко вбираються в білі свитки.
В хустках всміхаються личка жоржин,
В смушки сховались корали шипшин.
В ряднах нап'ятих стоять нагідки,
Всі чорнобривці наділи шапки.
Ніби всі вбрались на свято якесьь,
Ніби зійшлись на весілля чиєсь...
Тільки з городу барвінок один
Дивиться журно в садочок крізь тин.

Осінь. Худ. Катерина Білокур

СТЕП

Степ весною – наче килим,
Сонце кидає нитки,
Вишиває візерунки,
То розводи¹, то квітки.
Зеленіє степ весною,
З кожним днем пишніш стає,
То обсіплеться росою,
То враз пахощі полле.

Степ у літі – наче море,
Розіслався навкруги,
Хто його обійме зором,
Хто углядить береги?!
Ось подув південний вітер,
Захиталось море трав.
Справді, гляньте: степ широкий
Буйним сизим морем став!

Мов пустеля неоглядна,
Степ пожовклий восени.
Мов пісок, рудіють трави,
Не шумлять уже вони.
Не почуєте вже співу
Голосних, дзвінких пташок,
Не побачите ніде вже
Ні розводів, ні квіток.

Степ зимою – мов перина,
Біла, рівна і м'яка.
Спить на ній зима холодна,
Баба люта і лиха.
Мертвий сон старої баби
Злі морози стережуть,
Доки їх вітри південні
У яри не заметуть.

Згадую: так я в дитинстві любив
вибігти вранці із хати,
тільки послухати шелести нив,
з вітром пісні поспівати.

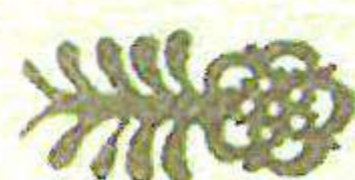
Що говорив мені в лісі струмок,
що мені поле шуміло –
мозок не міг зрозуміть їх думок,
серце ж моє розуміло.

Дивною казкою був мені світ, –
так, наче він мені снівся.
Безліч пройшло з того часу вже літ,
світ же, як сон, і лишився...

Дід Дніпро розплющив очі,
Чоло зморщує чогось,
Серед ночі шаблю точить
І гуде крізь зуби щось.

Хто тебе розсердив, сивий, –
Стогін хвиль чи береги?..
Заспокойся – спи щасливий:
Тихо, ясно навкруги.

¹ Розводи – візерунки.

ДВІ ХМАРОНЬКИ ЗУСТРІЛИСЯ

Раз високо над горами, уранці по весні,
Дві хмароньки пливли кудись, як янголи ясні.
Удосвіта дві хмароньки зустрілися вгорі
І мовчки зупинилися, як божих дві зорі.
Дві хмароньки зустрілися удосвіта колись,
Зустрілися, спинилися, за рученьки взялись.
Хотілось їм зостатися, удвох прожити вік,
А вітер злий сміявся вже десь збоку біля них.
І стали тихо плакати дві хмароньки ясні,
І сльози їхні падали, сріблясті і рясні.
А трави в свої рученьки ловили радо їх
І грались, ніби в крем'яхи¹, сльозами хмарок тих.

НА ЧУЖИНІ

Пісня

Ой чого ти, тополенько, не цвітеш?
Чом пожовклу головоньку хилиш-гнеш?
Чом з вітрами-парубками не шумиш?
А засмучена-засмучена, мов з нелюбим заручена,
Все мовчиш?
Тільки часом до хмароньки скажеш ти:
«Ой хмаронько, ой чаронько, не лети.
Зірви з мене це листячко,
Це листячко-намистечко без краси,
У рідную родиноньку,
На милую Україноньку віднеси».

Не беріть із зеленого лугу вербі
Ні на жовті піски, ні на скелі,
Бо зів'яне вона від жаги і журби
По зеленому лузі в пустелі...

І сосні не несіть на зелені луги,
Бо вона засумує в долині
І засохне в воді від палкої жаги
І нудьги по далекій вершині...

¹ Крем'ях – гладенький заокруглений камінець, який діти використовують для гри «в крем'яшки».

Не цвітуть квітки зимою і дерева не шумлять...
А, обгорнені імлою, як мерці, вони стоять...
Як же ти, мій краю-квіте, в час морозів вікових
Міг би квітнуть і шуміти з-під наметів снігових?
Не кричать чайки зимою, не співають солов'ї...
Скуті кригою страшною сплять озера і гаї.
Краю-чайко-соловію, як же міг би ти співать
І вперед іти в завію, і других в дорогу звать?
Час мина... зима минає... Все прокинеться від сну
І піснями привітає красне сонце і весну.
Як же ти, мій соловію, зможеш сонця не вітати?!
Як я можу, як я смію в тебе, чулого, питати?

Літній вечір... Гори в млі, в золоті вершини...
А під ними лється десь пісня України.
Гасне вечір... Сон обняв гори і долини...
А між горами літа пісня України.
Ніч давно... Заснуло все... Тільки море плине,
Та щебече понад ним пісня України.

Як прекрасна царівна у казці старій,
Заворожена відьмою злою,
Спить, нетлінная, роки в могилі сирій
І нетлінною сяє красою,—
Так і ти, Україно, лежиш у труні,
І заклята навек, і забута,
І за щось без жалю у кайдани страшні
Закула тебе мачуха люта.
Але явиться лицар колись молодий,
Вирве з рук тебе мачухи злої
І тебе поведе він у день золотий,
Як царівну, для долі ясної.

Нова хата. Худ. Галина Мазена

Сонце на обрії, ранок встає, – браття, вставайте,
Сонце стрівайте: ранок встає.

Сестри, збирайте і зносьте квітки – будем співати,
Сонце квітчати – зносьте квітки.

Браття, бандури і кобзи беріть – будемо грати,
Ранок вітати, – кобзи беріть.

Сонце на обрії, ранок встає, – грайте ж, співайте,
Сонце стрівайте... Ранок встає.

Хто зберіг любов до краю і не зрікся роду,
Той ім'ям не вмере ніколи в спогадах народу.

Хто поїв, як струмінь, край свій і не згинув в морі,
Ой не раз того згадають влітку квіти-зорі.

Хто угледів в час безщастя сонце крізь тумани,
Той для люду рідним батьком і пророком стане.

Хто зберіг любов до краю і не зрікся роду,
Тільки той віддав всю душу, все, що зміг, народу.

Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі.

Дніпро. Худ. Володимир Орловський

Українське військо, мов з могили встало,
Загриміло в бубни, в сурмоньки заграло,
Розгорнуло прапор сонячно-блакитний...
Прапор України! Рідний, заповітний!

Вільну Україну не скують кайдани:
В обороні волі наше військо встане,
Заревуть гармати, закричать шаблі,—
Не дадуть в наругу рідної землі.

Від дощу, від грому оживе руїна,
Зацвіте квітками вільна Україна,
Творчий Дух народу із могили встане,
І здивують всесвіт лицарі-титани.

ПІСНЯ

Погасла, погасла пожежа кривава,
Громи одгриміли, дощі одлились, —
Воскресла велика, єдина Держава,
Що в мріях нам снилась колись.
Слава!

Вам, лицарі, слава, що бились орлами,
За землю, за волю, за правду свою,
Що вславлені чола квітчали тернами
І маком червоним в бою.
Слава!

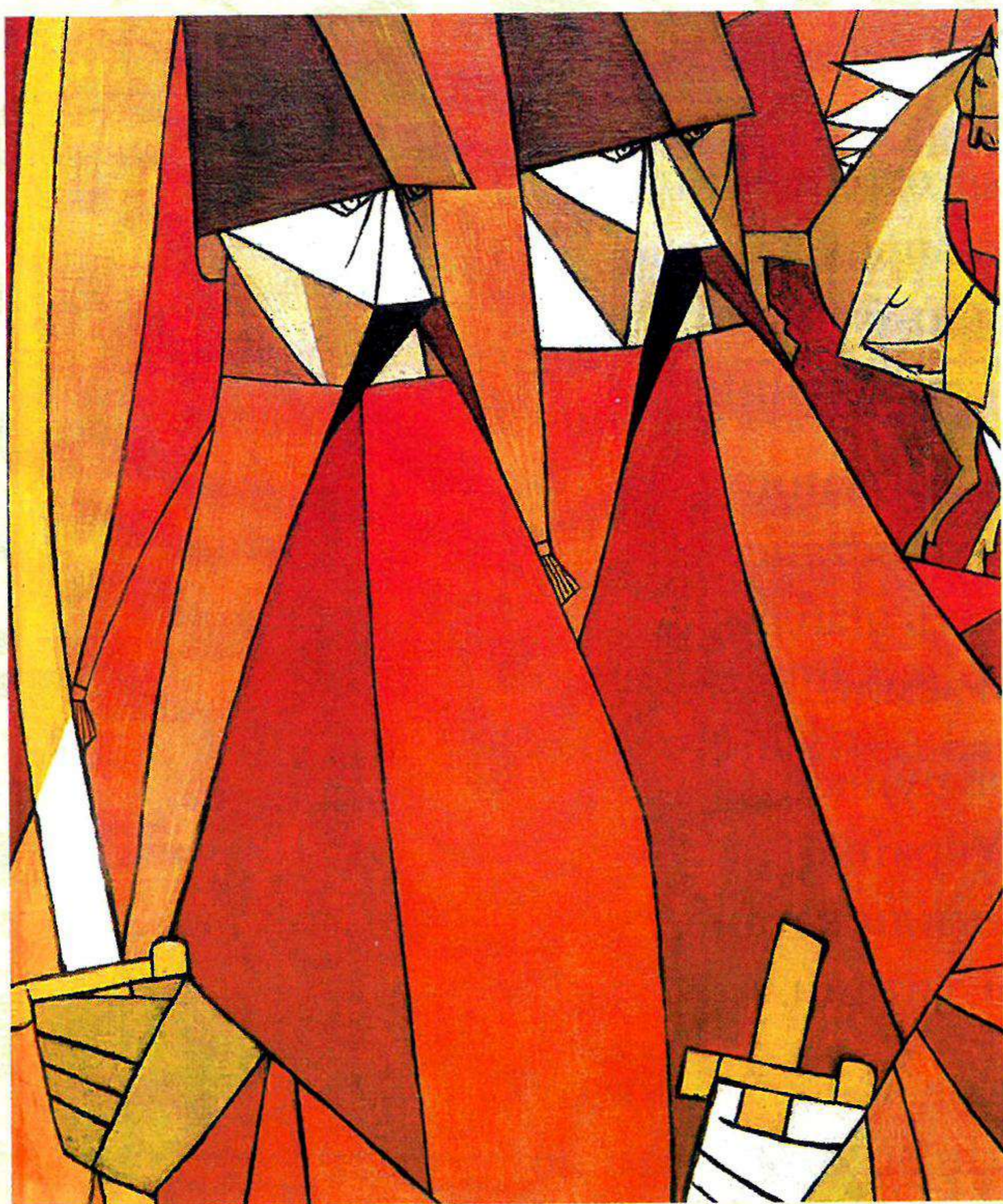
Погасла пожежа, воскресла Держава,
Прокинувсь великий народ,
Вам, лицарі, лаври! Вам, велетні, слава
Навіки і з роду у род.
Слава!

Хіба не бачите, що небо голубіє,
Що сонце ранками всміхається ніжніш,
Що вся земля в якімсь чеканні дивнім мліє
І легше дихає, і дивиться ясніш.

Хіба не чуєте, про що вітри шепочуть
І як з зітханнями зливається їх сміх...
Хіба не чуєте, як голуби туркочуть,
Як краплі котяться і падають із стріх.

Хіба не вірите, що скоро день засвітить,
Що сонце наше вже з-за обрію встає,
Що хід його спинить ніщо не зможе в світі
І цвіту нашого ніщо вже не уб'є!

Запорожці. Худ. Галина Мазена

Степи-брати і мати Січ!
Свідки життя, краси і сили,
Хто вас згадав в сю довгу ніч
І хто оплакав вас, могили?!
Ніхто!

Ніхто вінка вам не зів'є,
Із вас не гляне на простори,
Синок з чужинцем їсть, і п'є,
І по-чужинному говорить.
Ганьба!

Коли б мерці вставали знов,
Коли б соромитись уміли,
З могил би виступила кров
І всі б стеги зачервоніли...
О глум!

Яка краса: відродження країни!
Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
Мовчали десь святі під попелом руїни,
І журно дзвін старий по мертвому гудів.

Коли відкільсь взялася міць шалена,
Як буря, все живе схопила, проїняла,
І ось дивись – в руках замаяли знамена,
І гімн побід співа невільна сторона.

Так спить орел – і враз, розкривши очі,
Угледить світ, красу і простір голубий,
І легко з скель спурхне, і в небі заклекаче
Про вільний лет орлів, про ранок золотий.

Так море іноді всю ніч дримає, –
І нагло хвилями, як крилами, заб'є,
І дивно перлами і барвами заграє,
І очі всесвіту до себе прикує.

Летить воно, хвилюється і ллеться,
В обіймах сонячних і сяє, і тремтить,
І щастям все життя йому в той мент здається,
І все в той мент йому і годить, і щастить.

ПІД КРУТАМИ

Ще до хутора далеко... Натомився... шкода ніг...
Сніп під голову поклав я і у чистім полі ліг.
Срібним лебедем у хмарах місяць весело купавсь,
Пір'я струшував із себе, може, сонцю усміхавсь.
Я заснув і спав, як камінь. Коли чую – хтось прибіг
І схопив мене за руку. Я отямитись не міг.
Срібним лебедем у хмарах місяць груди обмивав...
Біля мене з довгим крісом¹ хлопчик змучений стояв.
«Що з тобою, де упав ти? Зранив голову свою?»
Сумно й гордо відповів він: «Так, я впав... але в бою.
Ти не чув хіба сьогодні, як гриміли тут громи?
Бились з ворогом ми славно і вмирили славно ми...
Я лежав і бачив очі карі, сині, голубі.
Як квітки, цвітуть, сміються, ні сльозиночки тобі.
Оточив нас дужий ворог, покосив усі квітки.
Обіцяли нам підмогу – не наспіли козаки...
Обіцяли нам набої... Ах, коли б вони були!
Ми, напевне, їх розбили б, бо ми бились, як орли.
Десь захована там зброя, десь закопана в землі.
Ми тепер ідем шукати – і ми знайдемо її.
Ну, а ти, як прийдеш в місто, моїй матері скажи:
«Син твій впав в бою, як лицар, горда будь, а не тужи».
А тепер прощай! Я військо за собою поведу. Я – отаман...
Я вестиму!.. Зброю першим я знайду».
Мов крило, простяг він руку, блиснув шаблею в руці.
Крикнув голосно і дзвінко: «По набої, молодці!»
Наче скошені косою в полі чистому квітки,
Як один, почувши голос, повставали вояки.
І пішли шукати зброї, спів поволі затихав...
Срібним лебедем у хмарах місяць груди обмивав.

Є слова, що білі-білі, як конвалії квітки,
Лагідні, як усміх ранку, ніжносяйні, як зірки.
Є слова, як жар, пекучі і отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто ти нанизуєш їх в ряд.

¹ Кріс – рушниця.

Рідна мова в рідній школі!
Що бринить нам чарівніш?
Що нам ближче, і миліш,
І дорожче в час недолі?!

Рідна мова! рідна мова!
Що в єдине нас злива,—
Перші матері слова,
Перша пісня колискова.

Як розлучимось з тобою,
Як забудем голос твій,
І в вітчизні дорогій
Говоритимем чужою?!

Краще нам німими стати,
Легше гори нам нести,
Ніж тебе розіп'ясті,
Наша мово, наша мати!

Ні! В кім думка прагне слова,
Хто в майбутнім хоче жить,
Той всім серцем закричить:
«В рідній школі рідна мова!»

І спасе того в недолі
Наша мрія золота,
Наше гасло і мета:
Рідна мова в рідній школі!

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.

О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між них левиний рев...

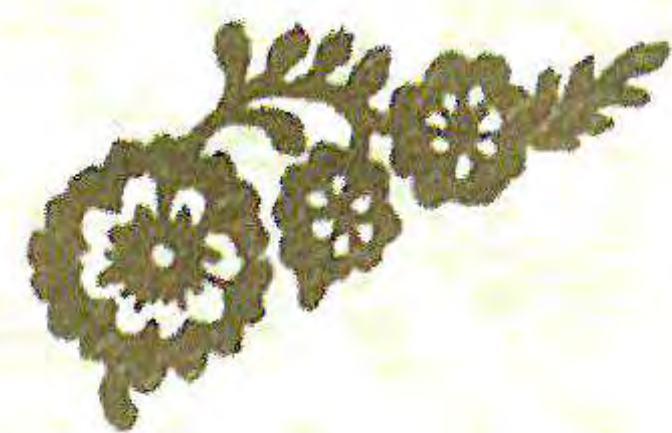
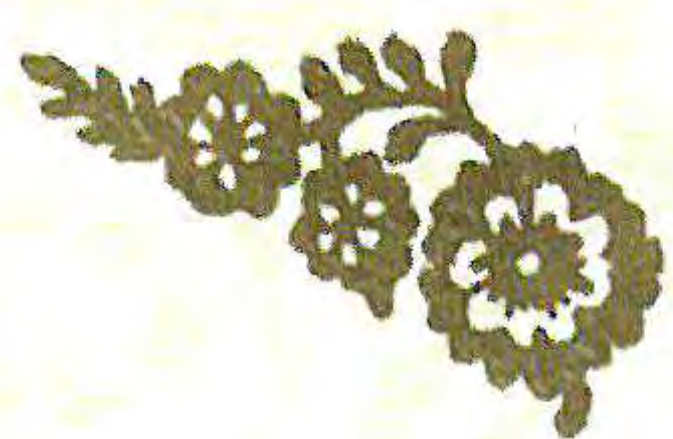
О слово! будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! вгорі спинися.
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

В землі вікі лежала мова
І врешті вибилась на світ.
О мово, ночі колискова!
Прийми мій радісний привіт.
Навік пройшла пора безславна.
Цвіти і сяй, моя державна...

І розцвіла, як квітка, мова
На рідній ниві, над струмком,
Але прийшла на лан корова
І завертіла язиком...
Недовго думала і ждала,
Взяла і всю її злизала...

Отож чужих корів годуйте
Сінцем, поміями в хлівах,
Але вночі і вдень пильнуйте,
Щоб не ходили по ланах.
Коли ж у вас серця телячі,
Зробіть намордники собачі.

ЗАСПІВ

Заспіваю вам не пісню про стару старовину, розкажу я вам не казку, а бувальщину одну. Розкажу вам про минуле, що вже мохом поросло, що, нащадками забуте, за водою поплило. Перед вами стародавні пройдуть хвилями часи, із могил до вас озвуться наших предків голоси. Наших предків, що блукали по страховищах-лісах, що з природою змагались тільки з вірою в серцях.

Ах, тоді була живою вся природа навкруги і людину оточали дүхи – друзі й вороги. У часи ті Бог великий не ховався в небесній млі, а усі боги родились і вмирили на землі.

Рано вдосвіта на сході прокидався ясний Дажбог і ходив-блукав до ночі синім степом без дорог. По зелених пишних луках Волос пас овець гладких, грів їх вовною м'якою, одганяв вовків від них. Над дрімучими лісами, по пустелі степовій бог Стрибог літав на крилах, грав на кобзі золотій.

Бог Перун на чорних хмарах вічно землю об'їздив, часом плакав, як дитина, часом сурмами будив. Часом гнівом його серце наливалось, як огнем: левом він ревів з-під неба і погрожував мечем.

А в річках жили русалки, хапуни-водяники, лісовик свистав у лісі, і сміялися мавкі.

Треба добре було знати душі всіх богів земних: то коритись, то змагатись, то просити ласки в них. І змагалася людина, і вперед невпинно йшла, де ясним промінням-цвітом дивна папороть цвіла...

...Заспіваю вам не пісню про стару старовину, розкажу я вам не казку, а бу-

вальщину одну. Розкажу вам, як на горах славний Київ наш постав, як він жив і розвивався, як столицею він став... Хто й коли у ньому княжив і в який ходив поход, хто боровсь за Україну, за державність, за народ. Розкажу вам, як боролись наші прадіди колись, як за щастя України ріки крові розлились.

Розкажу, чому і досі чути стогони її і чому так довго в хмарах сонце рідної землі... Заспіваю вам не пісню про стару старовину, розкажу я вам не казку, а бувальщину одну.

УКРАЇНА В СТАРОВИНУ

Ліс густий, дрімучий, темний, споконвічний ліс росте, не проб'ється навіть сонце крізь гілля його густе. Велетенські граби, вільхи, сосни, явори, дуби раз в століття полягають після віку боротьби. Де родились, там вмирають, обертаються у тлінь, на могилах виростає ряд наступних поколінь.

По лісах шумлять потоки, смарагдові від трави, розпливаючись то в багна, то в озера, то в стави. По річках, озерах, багнах вічний галас, вічний спів: крик гусей, качок і чапель, зойк чайок і журавлів. Лебедині білі зграї в небі хмарами летять, навкруги орлині крила гучно, хижо лопотять.

Над струмком спинився олень, прислухається, тремтить: десь почув непевний шелест і зникає через мить. То ведмідь ішов напитись, остудитися в воді, то збирають під дубами чорні вепри жолуді.

По лісах блукали кози, тури, олені, вовки, кабани, ведмеді, лосі, рисі, зубри, борсуки. Не стихав до ночі галас, дикий рев і ніжний спів...

Все кругом жило, змагалось, ліс дивився і шумів.

По лісах дрімучих, темних з луком пращур наш ішов, з рисем, лосем і ведмедем він боровся і боров. Здобував він теплі хутра, м'ясо, шкіру на свій дах, часом сам роздертий падав з серцем звіра у руках...

А на півдні за лісами колихалось море трав: то над степом буйний вітер на шовкових струнах грав. Степ широкий, степ безмежний, де початок, де твій край?! Коли сам Стрибог не знає, – у Дажбога поспитай.

В день ясний горіло сонце, нерухомо вітер спав, нерухомо в мертвій тиші степ незайманий стояв. В бурю він шумів, як море, і ховався в сизій млі, полохливо буйні трави припадали до землі. А зимою умирав він, спав під килимом снігів... Тихо... пусто... Тільки чути десь сумне виття вовків. Та часами прогуркочуть диких коней табуни; наче вихори, здійсмають білу куряву вони.

На лісах дрімучих, темних, на незайманих степах спочивала Україна в золотих, дитячих снах.

НАШІ ПРЕДКИ – СЛОВ'ЯНИ

Над озерами, річками, на полянах лісових, на стрімких високих горах, на просторах степових, – де лише сіріє стежка або вкрився збіжжям лан, скрізь розкидались оселі наших прадідів слов'ян.

Оселялись цілим родом: що людина, як одна?! Кревні люде – рід складали, кревні роди – племена. Наймудріший і найстарший цілим родом керував, видавав щодня накази, правив, милував, карав.

Кожне плем'я мало князя, князь судив, водив на бій, першим був він у відвазі і у мудрості своїй. А коли ставав нездатним до ладу і боротьби, віче іншого на князя вибирало без журби.

На річках, високих горах, серед багон і болот городі – міцні твердині будував собі народ. Коли ворог йшов війною, метушилось все, як рій, замикалися ворота, починався лютий бій. Бились, кидали каміння, крізь паркан окріп лили, попіл сипали у очі, гострі кидали коли...

...Ось і ворога відбито. Все минуло: гнів і жах... Кревні плачуть над борцями, що звалилися в боях. І дають їм у могилу зброю, вбрання і харчі, щоб вони не знали лиха, на тім світі живучи. На сумних могилах тужать і справляють тризну там, і несуть на сизі гори жертви праведним богам.

Але все поволі, тихо тоне в річці забуття, і на березі зеленім квітне радісне життя... На луці палає ватра, на луці ідуть танкі. Тут в вінках цвітуть дівчата, там співають парубки. В сю таємну ніч Купала в лісі папороть цвіте, розцвітає, обсипає цвіт-проміння золоте. Промовляє звір до звіра, хто підслуха мову їх, хто у лісі знайде квітку – знайде скарбів цілий міх. А пісні все далі ллються, вже поблідли і зірки, а ще огнища палають і мерезяться танкі.

На кийки стоять схилившись бородачі віщуни і розказують, що буде і з якої сторони. Роздають недужим зілля, щось шепочуть і плюють... Сих водою напувають, тим камінчики дають.

І здається, з лісу вийшов на узлісся Лісовик. Став, заслухавсь, задивився... стрепенувсь і знову зник. І здається, щойно бігли тут русалки польові і розсипали зі сміхом самоцвіти по траві.

Але схід зайнявся сонцем, хмари в золоті, в огні... І самотньо одцвітають зблідлі ватри вдалині.

ПОЧАТКИ КИЄВА

Кий, Щек, Хорив і Либідь засновують місто Київ. 482 рік. Худ. Артур Орльонов

Над Дніпром широким, вільним, де луги й степи цвіли, наші прадіди – поляни оселились і жили. Хлібороб робив у полі; пас пастух корів, овець; з луком, з стрілами гнучкими по лісах ходив ловець.

Пишно квітла Україна, повна всякого добра. Як в раю, жили поляни понад хвилями Дніпра. Все своє вони любили, шанували і чуже, хай, мовляв, Перун і Волос всіх від лиха стереже. А коли сусід лінивий задрив силі багача, вміли наші показати обосічного¹ меча.

І віки нога ворожа не ступала на наш лан. Всі сусіди шанували і боялися полян.

...Де стоїть тепер наш Київ, там була сама гора, жив там перший Кий з Хоривом, Щек та Либідь – їх сестра. Над самим Дніпром на горах, огорожений з боків ровом, мурами, валами, Київ виріс і розцвів.

АСКОЛЬД І ДІР

Славна в Рюрика дружина, всім даслась вона взнаки, а Аскольд і Дір –

найперші, найславніші вояки. Нудно їм сидіти вдома без походів, без боїв, і вони прохають князя, щоб на волю їх пустив. Князь подумав і дозволив.

Попрощалися вони і з такими ж вояками посідали на човни. І по Волхову² угору в невідомий край летять. Мов орлів широкі крила, їхні весла лопотять. Приплили до краю Волхов³, далі витягли човни і в лісах шляхів шукають до чужої сторони. Бачать – річка. Довго нею геть на полудень плили, аж угледіли на горах місто, вежі і вали. Приплили, на берег виїшли і питають у полян:

– Хто живе у цьому місті, хто тепер у ньому пан?

– Тут колись жили, та вмерли Кий, Хорив та Щек, брати. А тепер ми під хозаром – животій та дань плати.

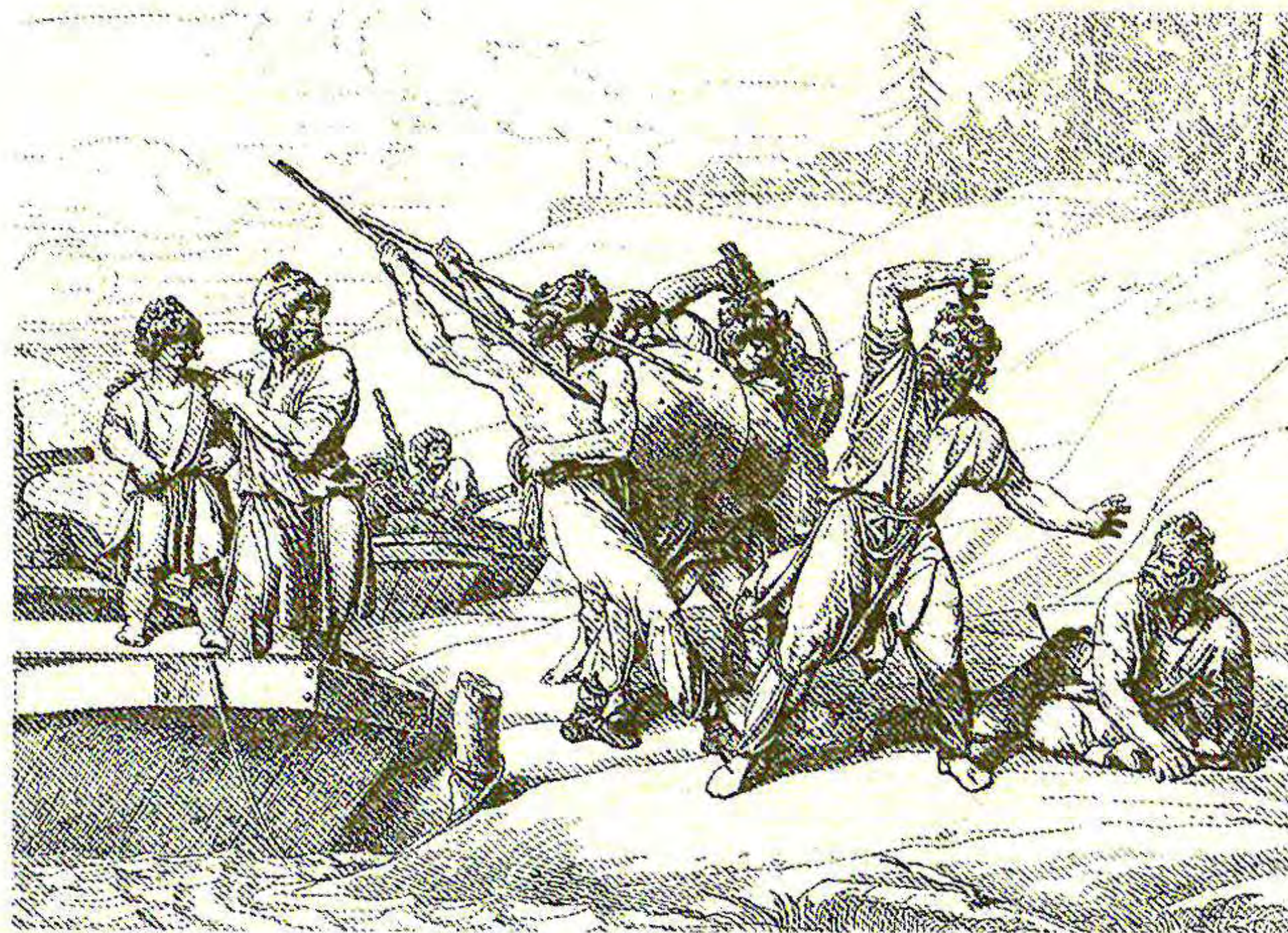
– Не журіться! – Дір промовив.

– За мечі! – Аскольд гукнув.

Кожний птахом стрепенувся, кожний гнівом спалахнув. Налякалися хозари і в степи біжать гуртом. І дружина здобуває пишний Київ над Дніпром.

Стали вільними поляни... Вихваляють вояків, а Аскольда разом з Діром вибирають на князів.

Смерть Аскольда і Діра. Худ. Федір Бруні

¹ Обосічний – гострий з обох боків; двогострий.

² Волхов – річка у Новгородській області (Росія) – частина «шляху із варягів у греки».

³ Край Волхов – слов'янські поселення на річці Волхов.

ПОХІД НА ЦАРГОРОД

Геть за морем українським¹, понад склом Босфорських вод дивні вежі і палати розкидає Царгород². Наче вир, кипить, торгує крамом, зброєю, вином. Вдень він вуликом здається, а вночі – чудесним сном. І з усіх країн до нього ллється хвилями народ. Наші теж торгові люди їздять в славний Царгород. Та не любить грек³ чужинців і тримає їх в руці.

– Хоч не їдь! Одурить, скривдить! – наші скаржаться купці.

І Олег, на греків лютий, став збиратися в поход: хоче він до України прилучати Царгород.

І укрили Чорне море українські байдаки, розгорнулися вітрила, заспівали вояки. Простір! Воля! Грають хвилі, море диха, як живе, мов лютує, що з піснями легковажний хтось пливе. Небезпека? Вітер? Буря? Гнуться щогли кораблів? О, хіба згорнути крила важко, довго для орлів?! І гуртом за весла взятись, разом взятись і гребти... Море, море! І в негоду любе сміливому ти!

Так три дні пливли по морю без турботи, без нудьги. Ось і вежі Царгорода, ось і грецькі береги. Але греки уже знали, що летять до них орли, і, щоб в пристань не пустити, ланцюги перетягли. І звелів Олег на берег витягати кораблі.

– Що ж, мовляв, як не по морю, то поїдем по землі.

І, колеса приробивши, він вітрила розпустив. І невидане тут сталось, найдивніше диво з див.

– Ой, повій, повій ти, вітре! Швидше коней повези!!

Зашумів-повіяв вітер, покотилися вози. Вороги перелякались, до Олега шлють послів:

– Не руйнуй нас, все дамо ми, що б ти, князю, не схотів!

– Ну, гаразд. Покора ваша погасила в серці гнів, і, здається, ми братами станем з лютих ворогів. Царю, хай моє купецтво вільно ходить в Царгород, хай торгує і купує вже без кривди і без шкод. У купців не буде зброї: я обмежу їх число, щоб не більше, як півсотні їх нараз у місто йшло.

Цар годився на умову, хрест святочно цілував. Князь на Волоса, Перуна і на меч присягу склав. На воротах Царгорода князь Олег свій щит прибав. На воротах Царгорода український щит висів.

Князь Олег прибавляє щит на воротах Царгорода. Худ. Микола Бодаревський

КНЯГІНЯ ОЛЬГА

Тихий, теплий літній ранок. Сонце встало. Вітер спить. Вийшла дівчина на річку, сіла в човен і сидить. Чарівна сама, як ранок, задивилася на світ... Білий шум на синіх хвилях, на деревах – білий цвіт. Любо жити на цім світі, щастя любого ждучи... Ах, коли б лише згадати сон, що снівся уночі.

¹ Українське море – Чорне море.

² Царгород – українська назва Константинополя – столиці Візантії.

³ В українських літописах Візантію називали Грецьким царством, а візантійців – греками.

Дивний сон... Якись палати, лицар в зброї на коні... Ліс такий страшний, таємний... Поле... Море вдалині. Далі хмари, грім, пожежа, плач і стогін з-під землі. Лицар-велетень в кайданах, кров на білому чолі.

Свята княгиня Ольга.

Худ. Федір Солнцев

Загойдавсь на хвилях човен і по волі став плісти. І очей не зводить Ігор: що за дівчина-краса! Заговорить: думка – сонце; очі – сині небеса. Хто вона, чия і звідки, князь докладно розпитав, а на другий день по неї і сватів своїх послав. І за князя вийшла заміж проста дівчина з села і до смерті вірним другом князю Ігорю була.

ПОХІД НА ХОЗАР

Над Каспійським буйним морем, понад Волгою в степах здавна жив народ хозарський в побудованих містах. Торгував усяким крамом, вів з сусідами війну і давно вже задивлявся він на нашу сторону.

І замислилась красуня... Згадка в серце їй вп'ялась... Нагло¹ шелест... Обернулась: перед нею – Ігор-князь. На ньому убрання просте, без оздоб, без відзнак, лук з залізними кінцями, збоку стріли, сагайдак. Привітався з нею Ігор, попросив перевезти...

Загойдавсь на хвилях човен і по волі став плісти. І очей не зводить Ігор: що за дівчина-краса!

Заговорить: думка – сонце; очі – сині небеса.

Хто вона, чия і звідки, князь докладно розпитав, а на другий день по неї і сватів своїх послав. І за князя вийшла заміж проста дівчина з села і до смерті вірним другом князю Ігорю була.

– За хозарами не встигнеш! Бо пройдисвіти оці все забрали в свої руки, – наші гнівались купці.

Довго-довго придивлявся до торгівлі Святослав і в метких купцях-хозарах ворогів своїх пізнав. І сказав:

– Іду на вас я, приготуйтеся до боїв!

Сам же військо він збирає і веде на ворогів. Розбиває їх твердиню – Білу Вежу на Дону, і мечем руйнує Ігіль – їх столицю головну. Розганяє їх по світу, наче вітер зграї хмар, і з того часу держави не було вже у хозар. І з того часу наш ворог приймаком в чужинця жив...

Так колись ми рахувались з тим, хто кривду нам робив.

Княжа дружина

ПЕЧЕНІЗЬКА ОБЛОГА КИЄВА

Раз дізнались печеніги, що для бою час настав, що в Болгарії далекій забарився Святослав. Наче хмари, бідний Київ печеніги облягли, заgrimіли всюди сурми, тарабани загули.

А у місті плач і стогін: ані вийти, ні ввійти, став людей косити голод, став в могили їх нести. А в той час гуляє Претич з дужим військом за Дніпром... Та не станеш буйним вітром і не зробишся орлом. Полетіли б і сказали: «Ви на волі, соколи, а наш Київ сірим муром печеніги облягли».

¹ Нагло – раптово, зненацька, неочікувано.

Стали думати кияни, де їм лицаря знайти, щоб із міста на той берег сміло зважився пройти.

– Я піду! – хлоп'я говорить.

– Ти ж мале ще, молоде...

– Я піду, – хлоп'я говорить і з вуздечкою іде. Вийшов з міста, в яр спустився, полем швидко перебіг, став, постояв, вийшов з гаю, йде, неначе печеніг. Ось і табір, глянув – війська, як тієї сарани! Коні ржуть, реве худоба, на триногах казани. А на сонці сяє зброя, сяють, блискають списи... Як пробитися крізь хмару, як пройти через ліси?! «Де ти, Претич-воевода, де ти, князю Святослав?!» – так собі подумав хлопець і у когось запитав:

– Чи не бачили ви, дядьку, тут буланого коня? Я пустив його на пашу, та й заснув на хвильку я...

– Ні, не бачив... ач, роззява! Так колись ти і в бою задрімаєш і за хвильку... стратиш голову свою.

– Треба йти питати інших... Де ж він, лишенько мое?! Гей ти, коню мій буланний, гей, озвися, де ти є?!

Вдалині Дніпро синіє... Хлопчик плаче, як ягня:

– Чи не бачили ви, дядьку, тут буланого коня?

Ось уже і любий берег, хвилі весело шумлять... Він оглянувся – далеко вороги його стоять. І схопив себе за груди, на собі одержу рве, через мить уже по хвилях на той берег він пливе. І нарешті бачать хлопця печенізькі вояки, і за ним біжать, женуться, як за сарною вовки. Туго луки натягають, стріли кидають вперед, то пірне хлоп'я у воду, то заб'ється в очерет. Стріли падають у воду, наче чорні блискавки... Попливти б, – але бояться печенізькі вояки.

А мале хлоп'я давно вже степом котиться-летить... Сяють вогниками очі, серце пташкою тремтить. Ось уже і рід-

ний табір, ось і Претич, вояки... Ах, здається, по степу він розгубив свої думки. Прибігає, важко диха, ледве встоїть на ногах... Закричав – і гнів палає в огнях його словах:

– Воеводо і вояцтво! Ви гуляете, орли, а наш Київ, наче хмари, печеніги облягли. Ви гуляете, а люде швидко з голоду помруть, швидко з голоду наш Київ печенігам віддадуть.

Пильно слухає вояцтво, що розказує хлоп'я... Меч стискає воевода і сідає на коня.

– Вояки! вперед! на поміч! – вірний Претич кричав. – Хай живе наш славний Київ, хай живе наш Святослав.

Обернувся в вулик табір... Крики, ржання, метушня... Кожний бравсь за спис, за зброю – і на огиря-коня. І злякались печеніги... Крик пішов і залунав, що вертається з походу переможець Святослав.

Безліч літ уже минуло, вже давно в землі хлоп'я. І давно вже в серці нашім вмерло лицаря ім'я.

КОЖУМ'ЯКА

Убивши князя Святослава, печеніги раз у раз йдуть ордою на Україну, раз у раз грабують нас. І тепер їх шатра сірі вкрили луг над Трубежем, печеніги знов з'явилися і погрожують мечем. Наші ждуть. Але боїться печенізький хан іти, йому хочеться без бою перемоги досягти. Є один вояк у нього втрое дужчий за вола... «Хай він б'ється», – хан хитрує і до князя шле посла.

– Чи не викличем ми, князю, гніву праведних богів, коли річку почервоним кров'ю наших вояків?! Краще ми розв'яжем сварку славним герцем двох борців: коли твій борець подужа, я скорюся без боїв.

Князь погодивсь і звелів він найсильнішого знайти... Та на герць ніхто в державі не зважається піти. Засмутився Володимир... Аж прийшов якийсь дідусь:

– Син побореться мій, князю, і поборе, побожусь. З ним колись ми посварились, пам'ятаю, як тепер, м'яв він шкуру, так, повіриш, спересердя всю роздер.

Привели до князя хлопця: соромливий, мовчазний, невисокого і зросту, хоч доволі кремезний.

– Може, князю, хочеш знати, чи міцна моя рука? Роздражнить на пробу жаром найсильнішого бика.

Роздражнили. Бик на хлопця, але той схопив за бік і кавалок м'яса вирвав... Бик упав і кров'ю стік.

– Добре! – князь сказав до хлопця, а військам своїм звелів, щоб озброїлись і ждали щохвилини ворогів.

Третій довгий день минає і ідуть борці на бій, князь і хан собі гадають: «Хто поборе – твій чи мій?!» Печеніг угледів хлопця і сміється: «От дурне, подолати, побороти воно думає мене!».

*Перемога Кожум'яки над печенігами.
З «Радзивілівського літопису»*

Не злякався Кожум'яка і боротися почав. Повертав борця і важив, потім, наче кожу, м'яв. І нарешті, наче бочку, обхопив і кинув вміть. На землі без руху мертвий печеніг-борець лежить.

І на тім славетнім місці, де страшний борець упав, на тім місці Володимир Переслав збудував.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

Після ката Святополка, що замучив трьох братів, брат четвертий на престолі, Ярослав розумний, сів. Святополком окаяним все зруйноване було. Бідувало бідне місто, бідувало і село. І усю свою увагу Ярослав звернув на лад.

І небавом Україна зацвіла, як пишній сад. І небавом знову люди багатіти почали, і Дніпром човни чужинців знову в Київ поплили. Греки, німці, італійці, чехи, угри – всі ішли, купували, продавали і у Києві жили. Так живий, шумливий Київ Царгородом другим став. Як про друга, як про сина дбав про нього Ярослав. Оточив його валами, ровом, мурами обвів. Укріпив його, оздобив і прешишний двір завів.

До палат ішли невпинно чужоземні посланці, князь сидів на пишнім троні з грізним берлом¹ у руці. І, допущені до князя, низько кланялись посланці і до ніг дари складали, що з чужини принесли.

В час бенкету на бандурах, гусях, різних сопілках грали весело музики; вина пінилися в чарках. Співаки пісні співали, скоморохи, штукарі, розважаючи чужинців, метушилися у дворі. Після ситого обіду всі виходили з палат подивитись на верблюдів, на муштрованих звірят. І в Європі честю мали королі, князі, царі поріднитись з Ярославом, побувати у дворі.

Але мудрість Ярослава вся була в його ділах, у державнім будівництві, владі, устрою, в судах. Щоб не нищити народу і народного майна, не хотів він воювати,

¹ Берло – палиця, оздоблена коштовним камінням і різьбою; символ, знак влади.

не тягла його війна. Він прогнав лише поляків і, щоб ворог тихшим став, він твердиню понад Сяном – Ярославль¹ свій збудував. Та ходив на печенігів і черкесів під Кавказ, що на нашу Україну нападали раз у раз. Та з Редедю касозьким² Ярославів брат Мстислав бивсь хоробро в поєдинку і Редедю подолав. Наш співець Боян великий, найславніший із співців, сплів йому вінок безсмертний із пісень безсмертних слів.

Пролетіли дні короткі... Перед смертю Ярослав всіх своїх синів покликав і з любов'ю проказав:

– Вас я, діти, покидаю, йду я в ліпшу сторону, але, діти, пам'ятайте мою заповідь одну: не сваріться, жийте в згоді: тільки мир збере усе, а незгода, наче вітер, все по полю рознесе. Як не будете всі разом йти до спільної мети, ви, державу зруйнувавши, подастесь у світи. Ви розгубите ту землю, що придбали вам батьки, і тинятиметесь всюди, як вигнанці й жебраки.

Та недовго пам'ятали діти мудрий заповіт, а нащадки Ярослава осміяли на весь світ...

ПОХІД ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА НА ПОЛОВЦІВ

Славний Ігор Святославич покидає Новгород і з своїм хоробрим військом вирушає у поход. Йде вояк, закутий в зброю, щит червлений на руці, над списами, шоломами мають, в'ються прапорці. Військо йде, у лад ступає, коли

сонце враз зайшло, наче враз на землю впало ночі чорної крило. «Це недобрий знак для війська, не повернетесь з війни. Чорні думи вас обсядуть...» – віщували віщуни. Але Ігор Святославич твердо крикнув воякам:

– Вояки! Брати і друзі! Чи ж назад вертатись нам?! Так мерщій на борзі коні і летім, де Дон шумить, де об землю половецьку я волю спис зломить!

Крикнув Ігор Святославич – і на конях вояки вже летять широким степом, тільки куряться шляхи. Брат його Буй-тур в Путивлі теж збирається в поход. І стриваються два війська, і говорить Всеволод:

– Брате Ігорю єдиний, ти єдиний світ мені: Святославичі обидва – вдвох і ляжем на війні. А моє хоробре військо, мої славні вояки по степу летять вітрами, в

*Бій Ігора з половцями. (Фрагм.)
Худ. Петро Андрусів*

¹ Нині місто Ярослав у Польщі, на березі річки Сян.

² Редедя касозький – князь касогів, який 1022 року запропонував князю Мстиславу закінчити конфлікт двобоєм, у якому Редедя загинув.

полі скачуть, як вовки. Всі дороги їм відкриті через гори і ліси, гостро вигострені стріли і шаблюки, і списи. Тобі, Ігорю, мій брате, моє військо б'є чолом, і воно в боях здобуде слави-честі нам обом.

Він сказав – заграли сурми, захитались прапори, і летить степами військо, обганяючи вітри.

Розбігаються, тікають перелякані вовки, клекотять орли над військом, в'ються хмарами круки. На озерах, на болотах крила птахів лопотять: сірі гуси ізнялися, білі лебеді ячать. Все віщує щось недобре, хтось голосить уночі, хтось в степу кричить: «Рятуйте!», десь вигукують сичі. Дух пустелі степової, дух степів – великий Див – ворогів ховав пільмою, криком вдосвіта будив.

І почув нарешті ворог шум непевний, тупіт, гук, і у ріг заграв тривожно, і схопивсь за меч і лук. Та порубаний, побитий, переможений в бою, віддає він цілий табір і лишає честь свою. З жахом половці тікають в різні боки, як вовки, опанчею, кожухами стелять багна вояки. Обтирає славний Ігор на мечі ворожу кров і в руках тримає здобич – білу ханську хоругву¹.

День погас, зайнявся місяць, загорілися зірки... Тихо в шатрах половецьких спочивають вояки.

БІЙ НАД КАЯЛОЮ

Вранці небо червоніє, наче п'є червону кров, налітають з моря хмари, вдарив грім – і дощ пішов. Але військо українське не лякається негод. Зранку ворога шукає і продовжує поход. Над Каялою-рікою половецьке військо жде... Знов гримить залізна зброя, степ від тупоту

гуде. Заспівали знову стріли, знов забрязкали мечі, і земля укрилась трупом, половецьку кров п'ючи.

Наче вітер серед степу, розгулявся Всеволод... Все забув він... пам'ятав лиш Україну та народ. На коні з мечем літає у шоломі золотім, де пролине – трупом поле укривається за ним.

З ранку бій ішов до ночі, з ночі бій до світу йшов... Навкруги лежали трупи і людська стояла кров. Бились наші, як не б'ються на верхів'ях скель орли... Ось, здавалось, залунає: «Перемога! Ми взяли!» Та не стало стріл у війська, пощербилася шаблі... Без щита рука безсила опустилась до землі. І розбили наше військо, узяли князів в полон і ведуть степами бранців за далекий тихий Дон.

Після битви. Худ. Василь Лопата

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Чорним круком чорну вістку із чужини хтось приніс. І по цій Україні розлилося море сліз.

Наче темна ніч осіння, жінка Ігоря смутна... Плаче, тужить Ярославна², припадає до вікна... Рано вдосвіта, до сонця, йде за місто, на вали... Виглядає: степ, та

¹ Хоругов, хоругва – прапор.

² Ярославна – донька галицького князя Ярослава Осмомисла, дружина Ігоря Святославича.

небо, та під хмарами орли. Плаче, тужить Ярославна, сохне, в'яне, як той цвіт: закотилось її сонце, заступили хмари світ.

– Обернуся я в зозулю, по Дунаю полечу і м'який рукав бобровий у Каялі обмочу. На його змарнілім тілі кров і рани обітру, його сльози, як перлини, до останньої зберу.

– Вітре, вітре, нащо вієш, нащо ліс зелений гнеш, нащо стріли половецькі в військо Ігоря несеш? Чом під хмарами не вієш, не гойдаєш кораблі, чом по степу ти розвіяв скарби-радоці мої?

– Дніпре, Дніпре! Розбивав ти мури-гори кам'яні, віз ти в землю половецьку Святославича в човні. Принеси ж його до мене через гори, через ліс, щоб до ранку я не слала в синє море своїх сліз.

– Сонце ясне, тричі красне, всіх ти грієш, сяєш всім, чом же військо мого мужа палиш ти огнем своїм? Нащо ти в степу безводнім його стріли й луки гнеш, нащо ти із уст спрагнелих кров його гарячу п'єш?

«І по цілій Україні розлилося море сліз...»

Худ. Василь Лопата

Як підбита чайка в небі, як осіння ніч смутна, плаче, тужить Ярославна, припадає до вікна.

ЗАНЕПАД КИЄВА

Умирає, гасне Київ, сонце нашої землі, не плывуть уже до нього ні човни, ні кораблі. Не плывуть Дніпром у море і товарів не везуть: люди половців бояться: пограбують ще й уб'ють. Не кипить вже вир торговий, не лунають голоси, і кияни подаються в дикі пущі і ліси.

І князі в невпинних сварах підупали, знемоглись, і стежки до їх скарбниці не чорніють, як колись.

А із півночі, із сходу йдуть нові все вороги... Умирає, гасне Київ... Тихо, пусто навкруги.

СУЗДАЛЬСЬКІ КНЯЗІ

Понад Волгою й Окою, геть далеко навкруги розляглись болота, багна, вбогі ниви і луки. Там народ московсько-фінський ледве-ледве животів: жив то з ловів, то з рибальства, бідував, але терпів.

А нащадки Мономаха, що були князями там, вже давно свій край забули і служили москалям. Залишили рідну мову, прийняли чужу, нову, збудували місто Суздаль, Володимир і Москву. А думки летять на південь, до плодючої землі... І йдуть на Україну з дужим військом москалі. Нагло Київ облягає князь із Суздалі, Андрій. Наш Мстислав, що в той час княжив, сміло кидається в бій. Боронив хоробро місто, та було замало сил – і вночі в бою завзятім вороги беруть Поділ.

А уранці вже в ворота в місто вдерлись дикуни, всіх підряд грабують, нищать і вбивають без вини. З хат, з палат май-

но виносять, дзвони, ризи – із церков... Трупом вулиці укрили, розлили річками кров. Все забрали, обібрали і палати, і хати... Кажуть: всі брати – слов'яни, кажуть: всі вони – брати...

ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ

Володимирко поволі тихо-мирно віджив і на княжому престолі Ярослава залишив. Це був князь палкий, відважний, незрівнянний у бою, наче рвався він покласти першим голову свою. І коли він з Ізяславом, з князем київським, зійшовсь, першим кинувся з мечем він, всіх попереду боровсь. І бояри зупиняли:

– Ярославе, князю, стій: хто тебе, орла, заступить у державі жалібній?! Краще стань від виру збоку і дивися на полки – як для тебе слави й честі здобувають воюючи.

Ярослав бояр не слухав і вперед відважно біг і відвагою своєю Ізяслава переміг. Не спочив він після бою: на державу угри йшли і для нападу поляки на кордоні вже були. Але й тут хоробре військо розбиває ворогів і іде в степи на пів-

день до Дунайських берегів. Ростиславича Івана Ярослав уцент розбив і до власної держави Малий Галич прилучив.

Ярослав Осмомисл

І держава буйним морем розлилася навкруги, половецький степ вмиває, б'є в дунайські береги. «Вісім змислів князь наш має», – говорили воюючи і прозвали Ярослава Осмомислом на віки.

І співець співав про нього: «Гей, ти високо злетів і на батьківському престолі, вкритий славою, засів. Військом ти підпер Карпати, шлях мадярам заступив і Дунаєві ворота кораблями зачинив. Князю, Київські ворота одчиняєш ти ключем, стріли кидаєш в султанів і рубаєш їх мечем. Так стріляй же їх, поганих, кидай стріли в їх степи і за Ігореві рани слізьми, кров'ю окропи». Після смерті Осмомисла Володимир князем став. Все, що здив¹, – споневірів, все розтратив, змарнував. І взяли мадяри Галич (хоч народ завзято бивсь), і угорський королевич князем галицьким зробивсь.

КОРОЛЬ ДАНИЛО

Горе учить, кажуть люди, доки горя не губ'єш. І Василька, і Данила навчило горе теж. І вони навчились добре і сидіти на коні, і терпіти у походах, і боротись на війні. І обидва зрозуміли: досягає той, хто йде, хто бере усе, що треба, а не ласки з неба жде. І вони, Волинь забравши, поділились, як брати, і мети – здобути Галич – спільно хочуть досягти.

І Данило з дужим військом двічі угрів проганяв, двічі він боровсь за Галич і на третій раз узяв. І на батьківському престолі в ріднім Галичі він сів... Весь народ вітав Данила, весь народ його хотів.

Князь вперед веде державу, князь заводить знову лад, та татари відкидають на віки її назад. Зруйнувавши Київ, лізе татарва в Галичину, і за поміччю Данило

¹ Здідити – успадкувати.

йде в угорську сторону. І вертає вже додому і стріває втікачів:

– Князю, князю! Бідний Галич вже в руках у ворогів. Вже давно забрали Галич, вже укрили цілий край. Нищать села, люд мордують, князю, князю, не питай!..

...Був у таборі татарським бранець – галицький Дмитро, що татарськими тілами застеляв колись Дніпро. І звернувся він до хана:

– Хане, кинь Галичину, тут озброєні всі люди, і програєш ти війну. Ця земля міцна, могуча і не знає перепон... Ти загубиш своє військо, попадеш і сам в полон.

Хан послухав. За Карпати, на Угорщину іде... Сяє сонце в синім небі, ні хмариночки ніде.

*Данило Галицький приймає послів.
Худ. Петро Андрусів*

ХОЛМ І ЛЬВІВ

Раз Данило був на ловах і у лісі заблуdiv. Довго він шукав дороги, довго в пущі він ходив.

Аж виходить на поляну: ні дороги, ні стежок. На поляні горб високий, вкритий килимом квіток.

– Ось де місце для твердині! – з уст зірвалися слова. – Тричі голову розіб'є, доки візьме татарва! І твердиня тут поста-

не! – князь Данило порішив і залізною рукою перший камінь положив.

І робота закипіла: ліс рубати почали, тут копають рів глибокий, там нагортують вали. На горі будують замок, поруч – вежу з стовбурів. Скільки плотників зійшлося, скільки з'їхалось майстрів! І постало в лісі місто на досаду татарви, забілили мури, вежі, появились церкви.

А навколо по долині скрізь розсипались хати. Скрізь городи зеленіють і пишються сади.

Там, де звір ревів голодний, серед лісу на шпилі виріс Холм¹ і став на варті української землі.

Друге місто будувати він над Полтвою звелів. І на славу Льва-князенка князь назвав це місто Львів.

КОРОНАЦІЯ ДАНИЛА

Щоб скріпивши свої сили, стати дужчим в боротьбі, князь Данило скрізь шукає вірних спільників собі. Він звернувся і до Папи. Папа каже: «Я готов, але хай постане разом вічна спілка двох церков».

І послі пішли на згоду. Папа князя привітав і корону королівську для Данила передав. Щоб лунала дужче слава, мала більше прав земля, в Дорогичині Данило повінчавсь на короля.

ВІЙНА З ТАТАРАМИ

Як довідались татари, що поставили Холм і Львів, землю Галицько-Волинську хан їх знищити схотів. На волинський Володимир² то не хмара чорна

¹ Нині місто Хелм у Польщі.

² Нині місто Володимир-Волинський.

йде, то не грім гуде далекий, а то військо хан веде. Виїжджає князь Василько:

– Залиши мій рідний край!

Але був глухий, як камінь, хан татарський Бурундай. І Василько підпалити рідне місто мусив сам і доставсь живим у руки на наругу ворогам. У похід взяли Василька і під Холм його ведуть: як, мовляв, Василька вглядять, Холм без бою віддадуть. І Василько йде під мури, плаче й камені несе. Радить він здаватись швидше, та каміння кидає все.

І холмщани зрозуміли князя мову бойову, що каміння треба брати та камінням в татарву!

– Королю не є ти братом. Не послухаєм слуги! Не здамося, повоюєм! Будуть знати вороги!

І задумавсь хан татарський: «Мабуть, сила у них єсть. А моє стомилось військо; що, як втрачу славу й честь?» І, подумавши, він крикнув:

– Гей, на коні, вояки! Коли тут ми заночуєм, нападуть на нас вовки.

І пішло татарське військо. Холм щасливо врятувавсь, та з татарами лихими цілий вік король змагавсь.

КІНЕЦЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Син Данила Лев, якому збудував Данило Львів, після смерті свого батька на престіл у Львові сів. Молодий, палкий, хоробрий, все життя він рвався в бій. Все життя не міг знайти він стриму вдачі вогняній. То з татарами воює на незайманих степах, то веде на Польщу військо і змагається в боях.

І зміцнилася держава, збагатилася земля, і просила польська шляхта князя Льва на короля.

Володимир, син Василька, в Володимирі сидів. Ніжний, тихий, не любив він ні походів, ні боїв. Все в своїх книжках кохався, все з ученими сидів. І своїм життям чернечим розбудив у брата гнів.

І брати живуть окремо. Вічно сваряться вони, і стоїть над краєм привид братовбивчої війни. Скористалися татари і приходять із степів... Так держава підупала через нелади братів.

Портрет короля Лева Даниловича.
Худ. Лука Долинський

ВОДЯНИЧОК

Ілюстрації Петра АНДРУСІВА

1

Шаліла буря цілу ніч, і рано-вдосвіта з вудками ішов рибалка чимскоріш, не йшов – летів вперед думками. Ось і ріка!.. Ще крок, ще мить, і в воду вудку він закине... Коли ж це дивиться – лежить Водяничок, мала дитина. Це хвиля винесла її з води, з зеленої колиски, поклала ніжно на землі і залишила тільки бризки. Лежало довго немовля і важко дихало з незвички... Нову колисочку земля йому зробила із травички.

Розсунулась заслона хмар – брильянтизорі засвітились, на зорі ті, на їхній чар маленькі очі задивились. І так хотілося йому набрать багато їх, багато, а потім кидати в пільму, щоб їх ловили мама й тато. Заплакав хлопчик, хоч без сліз. Іван на руки взяв дитину, узяв малого і відніс в безпечне місце під калину. Маля, відчувши враз тепло, немов до матері припало, за шию міцно обняло і так поволі задрімало.

– Ти що їси? Ти що гам-гам? Кушир¹ чи жаб хапаєш в річці? Як хочеш – хліба й сала дам, та страви ці не в вашій звичці. Я знаю: треба б молочка... Та де на березі узяти? Хіба що вдасться на гачка корівку водяну піймати.

Водяничок собі дрімав, його крізь листя сонце гріло, пташиний хор йому співав, а листя казку шелестіло. Іван в'язати став вудки, сховав приладдя все в торбину, зітхнув... (Сумні були думки). На руки взяв малу дитину. І знов прокинулось мале, либонь від голоду скривилось... Ідуть. Зозуля десь кує. Мале здивовано дивилось.

2

– Килино! Швидше йди сюди! Оглухла, що не чуєш? Та швидше, швидше бо іди!

– Чого ти репетуєш? Піймав велике щось? Знов коропа чи щуку?

¹ Кушир – водяна кропива.

– Ні, краще щось взялось, піймалось просто в руку.

– Ану, Іване, покажи!

– Дивись, яка рибина! Розкутать поможи!..

– Та це ж... та це ж... дитина! Де взяв, кажи, її? Щоб все я зараз знала!

– Лежала на землі! Там, де ловлю, лежала.

– Та це ж потвора, жабеня! Поглянь на пальці: як у качки... Та це ж – о, матінко моя! – з води щось вишкрябалось рачки.

– Та це ж малий водяничок! Хіба відразу не пізнала?

– Невже піймався на гачок?

– Кажу ж: на березі лежало!

– Іди мені і в воду кинь цю погань!

Нащо ніс додому? Ти наче змаливсь... Схаменись! Тобі й не соромно старому?

– А я його не віднесу, не кину в воду: хлопця шкода! Чи я шукаю в нім краси, та й чи мені потрібна врода? Мені сподобалось воно, до серця враз чогось припало – здається, знав його давно, а може, серце віщувало?

– Дурниці! Йди із хати геть, щоб я його не чула й духу! У воду кинь чи в очерет – кажу тобі, і ти послухай!

Багато б ще порад-доган давала Йванові Килина, та взяв тоді дитину Йван і швидко вийшов із хатини.

Не знав Іван, куди іти і що з дитиною робити: або у річку віднести, або на березі лишити. О ні, того він не зробив! Дітей не мав, тому, як сина, рибалка хлопця полюбив, дарма що він і не людина. Сходив Іван усе село, не обминув, здається, й хати, але охочих не було і на півдня малого взяти. «Піду, – подумав, – до вдови, старенька добра, наче мати. Вклонюся нижче від трави і молока вблагаю дати». Прийшов, почав про се, про те, що Бог дощу не посилає...

– А що це, Йване, несете? – бабуся з усміхом питає.

Іван показує з плачем і розповів свою пригоду, що він, мов пройнятий ножем, несе мале, щоб кинуть в воду...

– Лишть мені! Хоч я стара, а ще зумію раду дати. Бажаю хлопцеві добра, то й стану наче рідна мати. Мале помалу підросте і, як не трапиться напасті, робитиме то се, то те, то біля річки гуси пас-ти. Я знаю: витерпить мале, почнуть над хлопцем насміхатись, ще «каченям» прозвуть... Але цього не слід йому боятись. Бува, сміються і з калік, а часом виросте з каліки такий розумний чоловік, що стихнуть всякі кпини й сміхи.

– Отож, здається і мені, що з нього ви-йде щось цікаве... Не дурно хвилі весняні хлоп'ятко винесли на трави.

– Авжеж, Іване! Тільки ж цить, – бабуся каже, – бач, скривилось: глянь, як на тебе задивилось! Та ще й до тебе простягло свої маленькі рученята – воно, здається, прийняло тебе за маму або тата.

– Так з Богом! Дякую я вам за ваше добре серце й душу! Як Бог поможе, все віддам – що б не було, віддати мушу!

Стара до печі відійшла, Іван постояв ще хвилину і з серцем, сповненим тепла, пішов, покинувши дитину.

4

Росте маленьке «Жабеня» – так хлопці вже його прозвали! Іван відвідує щодня, обидва справжні друзі стали.

Вже квітень радісний прийшов, земля прибралась килимами... Іван збирається на влов, весь вечір возиться з вудками. Весь день нав'язує гачки, приладдя різне оглядає, в мішечку з мохом хробачки від сонця, спеки в тінь ховає. Бере з собою й Жабеня (само просилося узяти), воно слухняне, як ягня, не буде вловам заважати.

І рано-вранці, за п'ятьми ідуть вони удвох на річку, збивають роси чобітьми, толочуть нехотя травичку. Прийшли, ох, захопило дух! Один до другого моргають, беруть вудки свої до рук і разом мовчки закидають. Ось десь почувсь пташиний крик – то темна ніч уже тікає... Цей крик збудив співців-музик, і ранок очі розкриває. Він спершу глянув на хмарки – і зайнялись хмарки, палають, згоріли в полум'ї зірки, в блакиті жайворонки грають. Свій погляд ранок перевів на луг, туманом сірим вкритий, і скинув луг рядно й зацвів, росюю всипаний, облитий.

Ячать десь білі лебеді, качки знялися з криком, з шумом, риби виплескують в воді – світ будиться із сну-задуми. Сидять рибалки край ріки, ніхто і слова не

промовить, ось-ось короткий рух руки, хтось підсікне і рибку вловить.

І враз хтось буйний очерет направо й ліво розгортає, пускає бульби наперед і сам нарешті випливає... Зелений, в рясці, в куширі, з волоссям, наче осокою, з очима, наче ліхтарі, по самий пояс з бородою – поволі вирнув Водяник і на рибалок пильно глянув. Іван уже до всього звик, та тут і він із ляку зв'янув. Лише маленьке Жабеня спокійно з вудкою сиділо, неначе бачило щодня Водяника, коли вудило.

– Так ти живий, правнучку мій! А я кісток твоїх шукаю на дні ріки, в траві густій, сомам і ракам дорікаю. А ти на березі сидиш – та ще й з людиною! – і вудиш. Ану, вставай та в річку – киш, і так, здається, битий будеш. Чому раніше не прийшов, як тільки ти навчивсь ходити? Хіба тебе не звала кров з ріднею разом в річці жити?

Дивилось мовчки Жабеня чи, може, що сказати не знало, украй схвильоване, із пня вставало враз і знов сідало. З нещастя визволив Іван, він вже отямився доволі і, гордо випроставши стан, спитав поважно і поволі:

– А хто ви будете такий? І чом до хлопця ви пристали? Дивіться, пане, щоб боки у вас, бува, не затріщали!

– Я ж матері його казав, – промимрив Водяник похмуро, – привісь колиску до купав, щоб не зірвали хвилі в бурю. Від-

дай! Дитина не твоя! Вона в селі у вас загине...

– Я не віддам! Сказав же я, та і хлоп'я мене не кине! До кого хочеш ти іти? – спитав Іван у Жабеняти. Не завагалось простягти воно до Йвана рученята.

Розлютувався Водяник, аж налилися кров'ю очі... Щось буркнув він і нагло зник, вода по ньому лиш булькоче.

5

Повіяв вітер. Хвилі враз об берег річки битись стали. Неждано буря піднялась, і чорні хмари позвисали.

– Додому йдем! – сказав Іван і наспіх став вудки в'язати. – Це, певно, мстить-ся дідуган, що не хотів тебе віддати. Усе, здається, узяли? То поспішаймо – буде злива!

– Неначе все, – сказав малий, за руку Йвана взяв квапливо.

Аж зирк – ворухиться трава, і мов її тумани вкрили. Коли як залящить: квак-ква, і жаби стежку заступили. Іван на руки хлопця взяв, та жаби так скакати стали, що понад голову з-між трав, немов м'ячі, перелітали.

– На човен! їдем на той бік!

Та стільки жаб в човні сиділо (а човен ще до того й тік), що за хвилину вже втопило. Іван подумав: «Вбрід іти? Та Водяник пійма за ноги! В очеретах сидять чорти, а в них і пазурі, і роги... Вперед на жаб!» – рішає він, знімає швидко капелюха і ним, мов роблячи уклін, лупцює жаби та ропухи.

Укрилась трупами трава... Зробив Іван з них справжню січку. Злякались жаби: квак-квак-ква! І геть шубовснули у річку.

«Тепер тікай, тепер біжи! – подумав і побіг щосили, та звідкись виповзли вужі і знов дорогу заступили. Тут капелюх вже не поміг, вужі накинулись на Йвана, по-

обліплялись коло ніг, він бачить – справа тут погана. Рибалка став. Страшна вага в колоди обернула ноги. Він ледве встоїть на ногах, втекти тепер немає змоги. Аж бачить – хмиз сухий лежить, гілля сухого добрі купи... Чом він туди не побіжить? Та ж заважають ноги-ступи. Він ледведь туди дійшов і тільки перевів дихання, поліз в кишеню і знайшов, на щастя, сірничок останній. Виймає, світить сірника – і хмиз зайнявся, загорівся. До вогняного язика Іван ногами притулився.

– Ану, язиче, полижи як слід мої колоди-ноги! – сказав Іван.

Шкварчать вужі, а інших дим жене з дороги. Як стало тіло вже вогнем пекти Іванові самому, Іван сказав:

– Тепер ідем! – і рученята стис малому.

6

Під ранок вже Іван не спав, усе роздумував: чи стане гачків на шук, на коропів і чи в селі він їх дістане. «А як же буде

з Жабеням? Щоб знов не трапилось те саме! Я справлюсь з жабами й тепер, але чи впораюсь з вужами? Чи буде хмиз десь поблизу та і в якому буде стані? А що, як буде мокрий він, а що, як сил дійти не стане?» Такі думки вже не дадуть коротку ніч як слід доспати, та інші, радісні, летять з турбот Івана визволяти.

З годину пішки відсіля, в долині тихій між горбками синіє озеро здаля, немов посріблене рибками. Туди вітри не залетять, не розгойдають хвиль на ньому. На варті верб ряди стоять, пильнують тишу нерухому. Нема людських стежок сюди ні хлібороба, ні рибалки – і ждеш, що виплинуть з води вінками вквітчані русалки. Сюди у нічку весняну летять думки рибалки Йвана – недурно він не має сну, недарма він не спить до рана.

7

– Вставай, маленьке Жабеня, надворі вже сіріти стало! – будити хлопця став Іван, і Жабеня схопилось, встало. І ось вони полями йдуть – веселий ранок їх вітає, бджілки, прокинувшись, гудуть, на скрипці жайворонок грає.

Овес, пшениця та жита заслали поле килимами – на них ростуть волошки, мак, ромен, дзвіночки з сокирками. Ось і дійшли. Під очерет нечутно крадуться, сідають, переглядаються без слів і тихо-тихо «закидають».

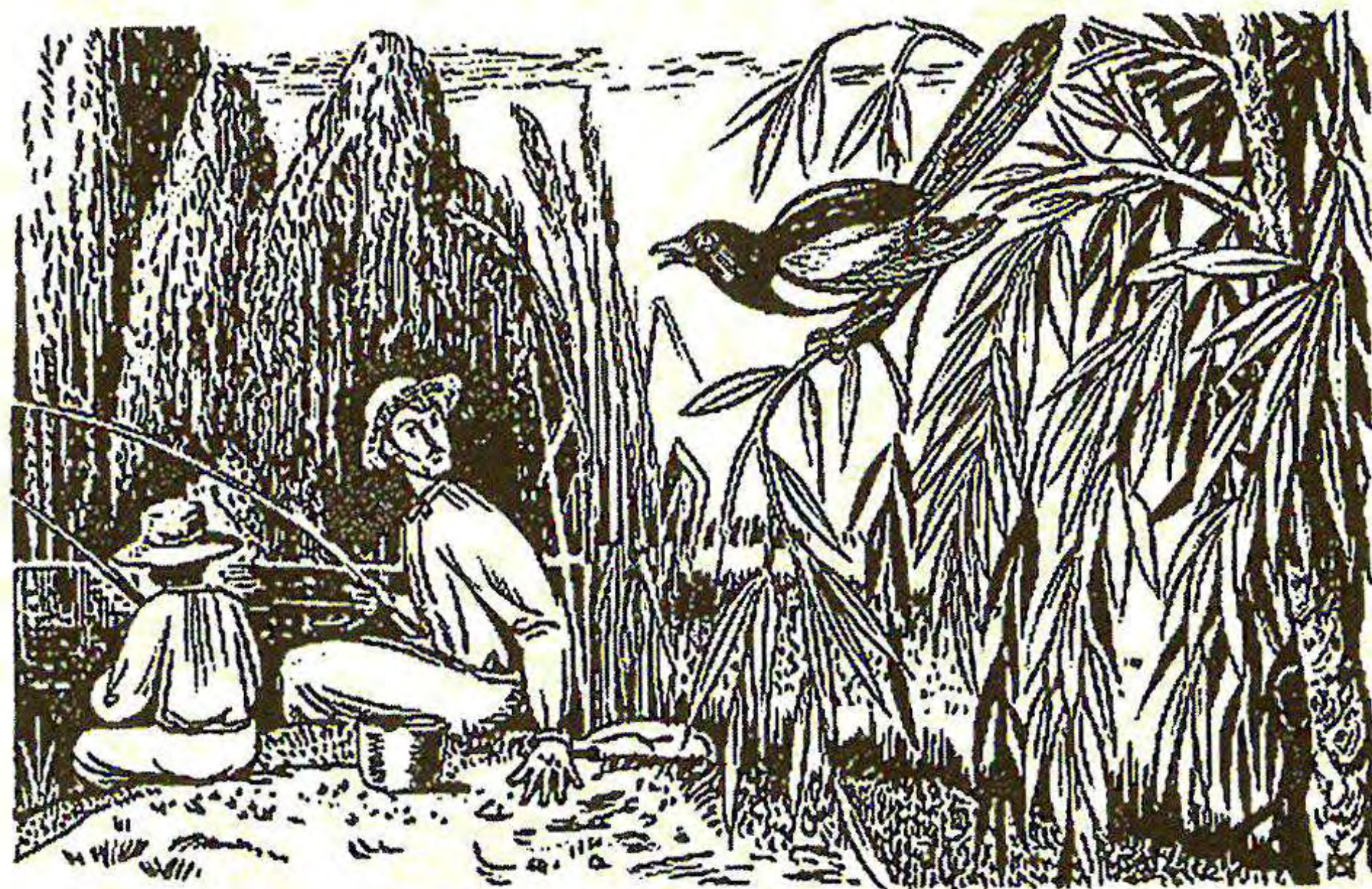
– Тягни!.. Тягни!.. Та засікай! – Іван схвильовано шепоче.

– Ще рано! Важко відсікти, а вдруге взятися не схоче.

– Таж поплавок уже в воді! – кричить Іван напівсердито, та вже вудилище щось гне і рве із рук несамовито.

– Це короп! Знаю наперед! Дивись – далеко не пускати! Пильнуй, затягне в очерет, то як тоді його дістати?

І довго ще вони удвох завзято коропа «водили»: мале скакало Жабеня, трусивсь Іван, немов без сили. Як смачно снідалося їм! Які були у них розмови! Це зрозуміє тільки той, хто сам ходив на влови.

8

І знов, поснідавши, вони вудки закинули й сховались. Хмарини квітами цвіли і в озері купались. В гаях зозулі голосні невпинно голосили, лунали дятлів молотки, дерчав деркач щосили.

Там, де Іван і Жабеня сиділи за вудками, сорока з довгим язиком скакала між гілками. Обрид Іванові цей крик, він грудку взяв і кинув... Заскреготав крикливий птах, щось буркнув і полинув.

Коли стемніло вже кругом, рибалки повертались, в сітках плотички, окунці, линочки викидались. І тільки короп-дідуган спав тихо й нерухомо...

Пройшли луги, лісок і лан. І ось вони вже вдома.

9

Сорока швидко навпростець летіла й скреготала:

– На мене кидали грудки за те, що розмовляла. Я їм аж стільки віддала сорочої уваги і що ж цікавого знайшла? Ні діла, ні розваги! Сидять і витягнуть патик або якусь травичку і рідко-рідко окун-

ця або якусь плотичку. Чи це не гаяння часу? Хіба роботи мало? Ну, я на кпини їх взяла, а що із кпин тих стало? За мить з самим Водяником порозмовляти мушу, йому всю правду розкажу, усю розкрию душу. Та як я викличу його? Він все в багні брудному, а що тут діється кругом, однаково старому. Усе щось робить у воді, подумаєш – «порядки»: щоб рак на берег не поліз, щоб пильнував нащадків. Щоб жаби день і ніч баньки на хмари витріщали, щоб, як дурні, перед дощем щосили верещали. А те, що вкрав хтось Жабеня і з ним на влови ходить, йому однаково, дарма, його це не обходить.

Аж бачить, рибка на воді пливе, плавцями руха.

– Здорова, рибонько моя, куди плывеш, послухай! Спускайся на дно! Водяника поклич мені негайно, а як недужий або спить, то сповісти, звичайно.

Повітря рибка потягла і зникла в річці швидко – аж чути ось Водяника, уже і бульку видко.

– Чого збудили ви мене? Яка ще там морока? – бурчить сердито Водяник.

На вухо скік сорока. Що шепотіла, з нас ніхто не чув, хоч пильно слухав... Старий синів і зеленів, потилицю все чув.

– Сороко, дякую тобі і дякувати буду, сьогодні ти мені з очей зняла немов полуду. Тепер я знаю, що зроблю, а що – пізніш побачиш. А ти, Іване, – присягну! – чи згинеш, чи заплачеш.

10

Але загляньмо хоч на мить на річку в час північний: над нею ніч, мов храм стоїть, таємний і величний. Свічками безліч зір тремтить, лампада-місяць світить, і дим з кадил землі летить під баню з оксамиту. Не спить, замислилась земля, зли-

лася з небом наче, але прислухайтесь: здаля хтось, наче чайка, плаче. То вийшла, ніби тінь, з глибин Водяничкова мати. Здається їй, що прийде син матусю викликати. Іде по березі вона, в траві, в кущах шукає, як чайка квилить жалібна – а сина все немає. Якись благання-молитви складає серед ночі. Припавши ніжно до трави, в сльозах вона шепоче:

– Ох, травонько, благаю я: скажи мені, миленька, чи не лежала тут моя дитиночка маленька? Чи чула ти в пільмі нічній, як хтось маленький плаче, чи не топтали килим твій чиїсь ніжки дитячі? Ох, зоре, місяцю ясний, вам все від неба видко: скажіть, де спить синочок мій, чи вернеться він швидко? Чи він лежить на куширі у річці чи ставочку, чи в темнім лісі, чи в норі – о, бідний мій синочку!..

Та все мовчало навкруги, завмерли трави й лози, лише крізь сон на береги губили верби сльози. Вже й сліз нема... Встає вона і тихо йде у воду, а ранку пісня весняна вітає вже природу.

11

МАНІФЕСТ

Я, Водяник число 107, васал царя морського, що дідом є моїм, що рід веду від нього, даю вам цей наказ, мої раби й піддані, щоб ви в тривожний час були мені слухняні. Готуйтеся у похід, відбудьте

славні марші – вам вклониться наряд і всі мужі найстарші.

Чого й куди йдемо, ніхто не мусить знати, на те ми й живемо, щоб дурнями вмирати.

Князь Водяник 107

Усім, усім, усім!

12

Неначе блискавки, летять з наказом щуки, щоб військо водяне збиралось без принуки. Наказ – велика річ: ледь світ готові лави. Всі просто рвуться в бій на полі чести й слави. Ось вийшов Водяник і гульк в шаплик¹ з водою, насилу він вмістивсь з своєю бородою.

Як тільки підняли, розлігся марш бравурний, і рушили в похід веселі та безжурні.

13

А де ж Іван та Жабеня? Іван справляє бочку, а з дітьми Жабеня мале купається в ставочку. Глибокий став, і мало хто далеко відпливає. Ковбані там такі страшні, що кожний обминає. Але сьогодні гарно так і весело і мило, й Грицькові, синові вдови, хвальнутись закортіло. Пливе, ковбаню переплив, веселий голос чути... Та щось неначе сталось з ним, і він почав тонути.

– Рятуй! Рятуйте! – розляглося, махнув ще раз рукою, немов прощаючись навік, і зникнув під водою.

Було далеко Жабеня, та бачило чи чуло і, в чім стояло, в чім було, в тім з берега стрибнуло. Мовчали хлопці, як німі, стояли, як закляті... Нема ні сина удови, не видно й Жабеняти.

– Обидва згинули навік... – промовив хтось з журбою, – вони втонули, їм дарма – що ж буде з удовою?

Аж ось і мати вже біжить, від когось там дочула... Ламає руки, в груди б'є і впала, мов заснула. В цю мить ізвідкись Жабеня поверх води взялося, пливе щосили і Грицька тримає за волосся. Уже на березі вони... Вже й люди позбігались, прийшла до пам'яті вдова – всі три живі остались.

А Жабеня із рук до рук, неначе м'яч, літало. Не полічити, скільки уст його поцілувало!

14

Не гріє сонечко – пече, все дужче припікає...

– Води, води! Шаплик тече! – князь Водяник гукає.

Та звідки взяти тут води у полі без криниці?

– От так в похід тепер іди!.. Водиченьки! Водиці!

Побігли врозтіч вояки з калюжі хоч набрати; ростуть у полі будяки – води ж ніде не знати. І Водяник червоний став, замаяв бородою.

– Назад! – щосили закричав, махнувши булавою.

¹ Шаплик – відро, діжка.

– А де ти, де ти, Жабеня? – почувся голос з хати. – Пора обідати!

Його не треба довго звати.

Ось часом з гілки лист спаде, то риба братись перестане, і сонце наче вже не те, трава всихає, квітка в'яне. І військо рушило назад, не йшло – щосил летіло... І кожний був безмірно рад, що так скінчилось діло. Не радий тільки Водяник: без правнучка вернувся. І головою він поник, похнюпивсь і зігнувся.

15

Сидить в садочку Жабеня, замислилось, схилилось, і дві сльозинки, як роса, по личку покотились. Але маленьке Жабеня рухливу має вдачу; вже чути й пісеньку його, простесеньку, дитячу:

*Сумно мені, сумно,
Серденько щемить,
На озера сині
Думонька летить.
Може, в тих озерах
Матінка моя?
Мамо, подивися,
Як сумую я!..*

16

Так тихо, мирно дні текли, дні чарівні, блискучі, літні, та в хвилях ранішньої мли вже кралась осінь непомітно. І відчуваєш смуток скрізь, чиїсь страшні холодні кроки. Не кличе вас в обійми ліс, і не співають так потоки. І смуток цей, немов стріла, пройняв і серце Жабеняти. Не сходив сум з його чола, тремтів в зелених оченятах.

З Іваном хлопчик раз ішов з уловів пізно вже додому, та враз відстав, вернувся знов: схотілось бути йому самому. Навколо вечір погасав... Він сів на березі й дивився на білі келихи купав, і сон йому неначе снівся.

Йому ввижався інший світ, без краю рідний і коханий, неначе знаний безліч літ, але загублений в тумані. Він бачив води і ліси, втішався риб легкою грою, скрізь чув він рідні голоси і голос матері самої.

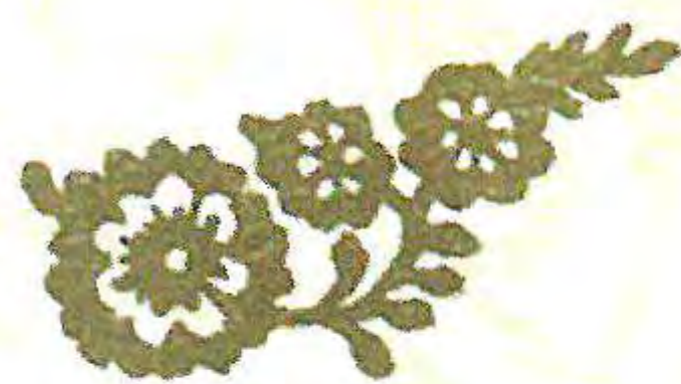
Вже й місяць, кволий і блідий, повис над сонною землею – і знову вийшла із води скорботна тінь... Та що це з нею? Знялася швидко, як стріла, схилилась-скрикнула-пізнала, на руки, наче скарб, взяла, в уста та очі цілувала.

– Там дома дід і цілий рід на тебе жде, моя дитино! – і у зелений вир на спід спустилась тихо мати з сином.

П'ЕСИ-КАЗКИ

БАБУСИНА ПРИГОДА

Ілюстрації Галини МАЗЕПИ

*Гай, лука, за нею річка. Бабуся з лозиною
і клуночком жене каченят на луку
і спиняється під деревом*

БАБУСЯ. Пасіться, любі каченятка, ску-
біть собі м'яку травичку, купайте в сонеч-
чку крилятка та поринайте у водичку. Ло-
віть метелики та мушки, але наставте до-
бре вушка: там, бачите, синіє ліс?! Живе в
тім лісі хитрий лис... Вважайте, крихітки,
вважайте! Як лиса вгледите, – втікайте!
(До Песика) А ти, чорненький, не лежи:
малих пильненько стережи! Коли б десь
лис чи вовк скакав, що ти робитимеш?

ПЕСИК. Гав, гав!

(Бабуся киває головою і гладить Песика)

БАБУСЯ. Гарзд, гарзд! Дивись пильніш
та гавкай дужче, голосніш!

ПЕСИК *(весело скаче й голосно гавкає на
Бабусю)* Гав-гав! гав-гав, гав-гав, гав-гав!

БАБУСЯ. Та я ж не лис – чого пристав?
*(Песик біжить до каченят, які давно вже
розсипались по луці й пасуться)*

БАБУСЯ. Як любо, мило серед гаю!.. Спо-
чину, ляжу задрімаю.

*(Лягає на траву і кладе клуночок
під голову. Засипає. Виходить Ведмідь,
розглядається навкруги і враз
спиняється, побачивши Бабусю)*

ВЕДМІДЬ. А хто це тут лежить та спить?
Хто смів ногою тут ступить? Тут все моє:
і луг, і гай. Я з'їм тебе! Ану, вставай!

(Будить лапою Бабусю)

БАБУСЯ *(прокинувшись)* Ой лишенько!
Ведмідь! Боюся...

ВЕДМІДЬ. Ти хто такий?

БАБУСЯ. Та я Бабуся. Там під горою в
мене й хатка... А тут пасу я каченятка.

ВЕДМІДЬ. А що то в клуночку у тебе?..

БАБУСЯ. Та це медку взяла для себе...

ВЕДМІДЬ *(облизуючись)* Медку!? Медку!
Люблю медок! Але ненавиджу бджілок!
(До Бабусі ніжно). Коли медку й мені даси,
хоч і щодня качок паси.

БАБУСЯ. Чому ж Ведмедику не дати,
коли він хоче ласувати... На хліб намаза-
ти, чи так?..

ВЕДМІДЬ. І сам не знаю, краще як...

*(Бабуся бере ложку й набирає меду. Вед-
мідь нетерпляче тупцює і похапливо
їсть, облизуючи ложку й лапи. Здалека
чується страшне гавкання Песика)*

ПЕСИК. Гав-гав, гав-гав, гав-гав, гав-
гав!..

БАБУСЯ. Ой боженьку, це ж Лис напав!

ВЕДМІДЬ. Не бійсь, Бабусю, захищу, а
Лиса хитрого провчу!

*(Біжать каченята, за ними женеться
Лис і ловить каченя. Ведмідь забігає збо-
ку і накидається на Лиса)*

ВЕДМІДЬ. Ага! Попався! Не пручайсь!
Кажі всю правду, признавайсь: чого ти
гнався за малими?

ЛИС. Та я хотів погратись з ними...

ВЕДМІДЬ. Ой будеш, Лисе, у мішку... Твій
ніс чого це у пушку?

ЛИС. Це каченя мене напало і якимось в рот
само попало...

ВЕДМІДЬ. Не вірю, Лисе... ти збрехав?!

Він бреше, Песику?

ПЕСИК *(притакуючи)* Гав-гав!

КАЧЕННЯ *(виступаючи перед Ведмедем)*

Неправду каже Лис, що я його напало...

Чого б я в рот скакало?! Щоб голову од-
гриз?

КАЧЕНЯТА *(гуртом)* Так-так, ках-ках,
так-так, ках-ках...

ВЕДМІДЬ. Кажі нехайно, признавайся, а
коли ні, то в торбу пхайся.

(Лис плаче)

ПЕСИК. Гав-гав, гав-гав, гав-гав, гав-гав!

ВЕДМІДЬ *(до Песика)* А може б, ти вже
перестав? *(До Лиса)* Не сором гнатись за

малими?

ЛИС. Та ж я хотів погратись з ними...

ВЕДМІДЬ. Бабусю, маєш ти лозину? Ану,
почухай Лису спину...

(Бабуся, усміхаючись, бере лозину)

ПЕСИК *(до Лиса)* Гав-гав, гав-гав, гав-гав,
гав-гав...

ЛИС *(до Бабусі)* Скажіть, щоб він хоч не
лякав. *(Стає на коліна)* Пустіть!.. у мене

діточки... Всі золоті, як зірочки... Вони
мене додому ждуть, без мене не їдять, не
п'ють. Я вже не буду, присягаю...

БАБУСЯ *(до Ведмедя)* Пустіть... і я вже вас
благаю. Він більш не буде...

ВЕДМІДЬ *(до Лиса)* Ну, дивись!.. А попа-
дешся, – не просись...

*(Пускає Лиса. Лис тікає. Песик кидаєть-
ся за Лисом і шалено гавкає)*

ПЕСИК. Гав-гав, гав-гав, гав-гав, гав-гав...

*(Всі становляться навшипиньки і див-
ляться. Песик за хвилину вертається)*

ВЕДМІДЬ *(до Песика)* Чому ж ти Лиса не
піймав?

*(Песик винувато став перед Ведмедем
на задні лапки)*

БАБУСЯ *(до каченят)* Напаслися? Наї-
лись? На Лиса надивились?

КАЧЕНЯТА *(киваючи головами)* Так-так,
ках-ках, так-так, ках-ках...

БАБУСЯ. Ходімте вже до хатки. Вже ве-
чір... Час і спатки. Подякуйте ж, маленькі,
Ведмедику гарненько...

КАЧЕНЯТА *(низько вклоняючись Ведме-
дю)* Так-так, ках-ках, ках-ках...

ВЕДМІДЬ. Коли б щось трапилось, кри-
чіть: «Біжіть, Ведмедику, біжіть!» Хай на-
паде чи вовк, чи лис, вже не сховається і
в ліс.

КАЧЕНЯТА. Так-так, так-так, ках-ках,
ках-ках...

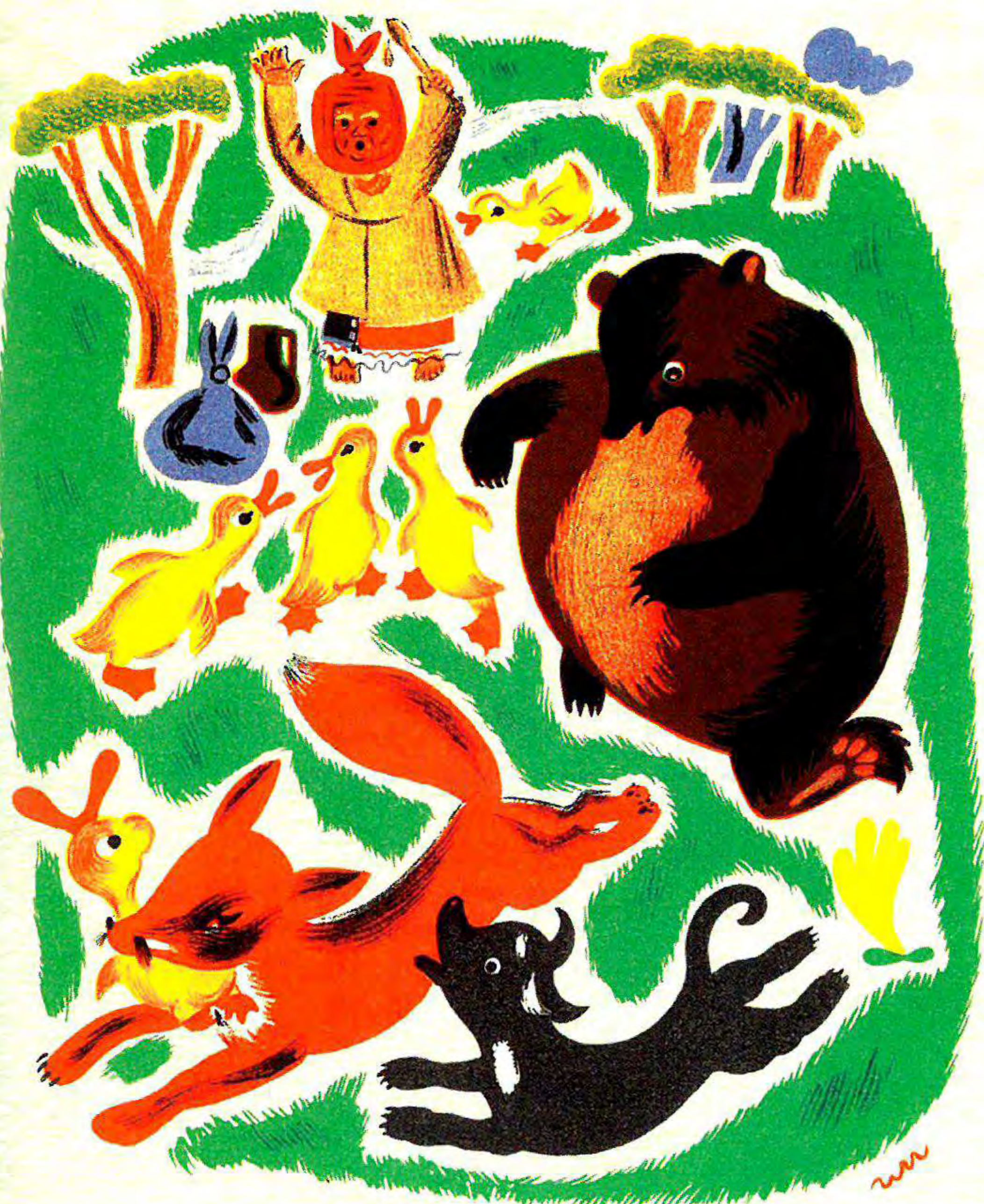
БАБУСЯ *(бере клуночок і лозинку)* Так ми
вже підемо до хати... *(До Ведмедя)* Хотіла
б я вам щось сказати...

ВЕДМІДЬ. Кажіть, Бабусю: наперед я вам
віддячуся за мед.

БАБУСЯ. Чи не могла б я вас просити ко-
лись до мене загостити? Зробіть цю лас-
ку: завітайте!..

ВЕДМІДЬ. Чи є безпечно – уважайте!..
Щоб там до лиха не прийшло... Це ж вам
не праліс, а село!

БАБУСЯ. Та й близько там села немає!

Гора, а з неї ліс збігає, та десь потік шумить здалека – оце і вся вам небезпека.

ВЕДМІДЬ. А чи, буває, з-за куща не дасть з рушниці хтось ляща?

БАБУСЯ. Кого б стріляти із рушниці? В нас горобці, шпаки, синиці, галки, сороки, деркачі та сич десь крикне уночі.

ВЕДМІДЬ. Та що мені галки, сороки?! Ступну – тікають на всі боки!

БАБУСЯ. Побачите мою хатинку, таку *(показує)* з горішками торбинку...

ВЕДМІДЬ. А ви горішків не їсте?

БАБУСЯ. Зубів не маю, як на те!

ВЕДМІДЬ. А в мене зуби – подивіться! *(Широко роззявляє рота)*

БАБУСЯ. Ой лишенько! та не трудіться!

ВЕДМІДЬ. Та я одверто вам скажу, що я і камінь розкушу!

БАБУСЯ. А я... ось я стара Бабуся. А вас і стільки *(показує)* не боюся.

ВЕДМІДЬ *(піднімаючи лапи і кидаючись на Бабусю)* Гам, гам!!.. А що, Бабусю, налякав?

*(Бабуся з переляку схопилась за серце,
Песик, як м'яч, одскочив набік
і визвірився на Ведмедя)*

ПЕСИК. Гав-гав, гав-гав, гав-гав, гав-гав!

БАБУСЯ *(отямившись)* Аж з переляку піт облив!.. Гаразд, що Песик захистив!

ВЕДМІДЬ. Простіть... я тільки жартував, а ти вже, Песику, «гав-гав»?!

БАБУСЯ. Так що ж... заглянете до хати?

ВЕДМІДЬ. Вже більш не буду жартувати.

Прийду! Кажу: прийду, і край!

БАБУСЯ. А я до вас!.. Такий звичай.

ВЕДМІДЬ. Та ви ж не втрапите до мене... Там ліс, як море те зелене...

БАБУСЯ *(показуючи на Песика)* Це що? Воно хоч молоде, а має носа й доведе!

ВЕДМІДЬ. Це може статись: добрі пси, ой, мають каторжні носи!.. Що ж... придуть, може, й каченятка? Я покажу їм ведмедятка. Вас не злякає довгий шлях?

КАЧЕНЯТА. Так-так! так-так, ках-ках...

ВЕДМІДЬ. Ох, я люблю таночки... Ану, малі, хоч трошки...

БАБУСЯ. Беріться за крилятка... Танцюйте, каченятка.

КАЧЕНЯТА. Так-так, ках-ках, ках-ках...

(Каченята танцюють.)

Ведмідь пританцьовує, запрошує Бабусю і з нею прилучається до танцю)

ЗАВІСА

ВЕДМІДЬ В ГОСТЯХ У БАБУСІ

В хаті у Бабусі. На стінах портрети Індика, Півня, Квочки з курчатами, Зайця
БАБУСЯ (*метушиться по хаті, роблячи порядок, з ганчіркою в руках*) Поспішайте, посуд мийте, гарно вимажіть долівку, стіл рядниною накрийте, принесіть стару вишнівку... Праці маєте без краю...

КАЧКА. Посуд мити вже кінчаю, а долівка жовта, чиста.

БАБУСЯ. День сьогодні урочистий, бо до мене на обід прийде з лісу сам Ведмідь.

КАЧКА. Я удосвіта, як встала, ще й хвилинки не гуляла.

РЯБЕНЬКА КУРОЧКА. А я бачила хвилину, щоб хоч випростати спину?!

БАБУСЯ. Ви образились неначе? Не кажу, що ви ледачі... Зрозумійте: маю свято, а роботи ще багато... Чи спеклись медівники, чи готові пиріжки?

РЯБЕНЬКА КУРОЧКА. Все спеклось, усе зварилось. Коли б гість не забарились.

БАБУСЯ. Все в дорозі може статись: і мисливці, і хорти... Треба десь від них сховатись, або інший шлях знайти... Можуть бджоли в лісі стрітись, що збирають мед з квіток, треба знову придивитись, де ховають свій медок. Та й на дерево полізти і заглянути в дупло... Коли є, то й попоїсти, щоб од серця одлягло. А коли бджола ужалить, та, крий Боже, вжалить в ніс – Боже, як щемить та палить, дня не бачиш із-за сліз... Мед не дурно достається... Часом цілий рій збереться, і тоді тікай мерщій у потік або куці.

ЗАЄЦЬ (*вбігаючи*) Наш вельможний пан Ведмідь зараз прийдуть на обід, і послали наперед запитати: чи є мед?

БАБУСЯ. Любий зайчику, біжи і Ведме-

дику скажи, що, чого душа бажає, все па-рує, все чекає.

(Зайчик зникає)

БАБУСЯ. Ну, кінчайте, та швиденько, бо наш гість уже близенько, а ти, Курочко рябенька, вже яєчок нанесла?

РЯБЕНЬКА КУРОЧКА. Їх у мене без числа! Треба? Зараз принесу, а не стане – знов знесу.

БАБУСЯ. Добрі вийшли паляниці? Чи такі тверді, як з криці?

РЯБЕНЬКА КУРОЧКА (*образившись*) На-сміхаються Бабуся...

БАБУСЯ. Я жартую, я сміюся... Жарт, голубонько, – не сварка!.. Ти ж у мене – куховарка! Хто так зварить і спече, що аж слина з уст тече? Тільки ти... А пиріжки вийшли добрі, не важкі?

РЯБЕНЬКА КУРОЧКА. Як один: м'які, легенькі...

БАБУСЯ. Вмієш ти спекти, Рябенька, що й сказати! Пиріжок в тебе завжди, як пушок! (*Заглянувши під лаву*) Де ти, Песику?

ПЕСИК (*вискакуючи*) Гав-гав!

БАБУСЯ. На обід ти всіх позвав? Запросив ти Півня чемно? Усміхнувсь йому приємно? Що ж, він прийде?

ПЕСИК. Гав, гав, гав!

БАБУСЯ. І Індика ти позвав? Що ж? погодився?

ПЕСИК. Гав, гав!

БАБУСЯ. Хай занадто не белькоче, крил без толку не волоче, бо розсердиться Ведмідь, і скінчиться зле обід.

(Входить Ведмідь)

БАБУСЯ. А! Ведмедику коханий! Здоровенькі, довгожданий! Як Вам спалось?

ВЕДМІДЬ. Їй же Богу, всю ніч думав про

дорогу: де й кудюю краще йти, щоб не стрінулись хорти, щоб не збитися, не збо-чить, на мисливця не наскочить... Ну, та добре все скінчилось, хоч не раз і серце билось...

БАБУСЯ. Слава Богу!.. Так сідайте та з дороги спочивайте. *(До Песика)* А ти йди, часу не гай, та гостей уже скликай.

(Ведмідь сідає на лаву)

ВЕДМІДЬ *(гладючи Песика)*. А! це Песик!.. Той, що раз нас усіх від Лиса спас!.. Що ж, ти більше не стрівав, більш не бачив Лиса?

ПЕСИК *(мотаючи головою)* Гав! *(вибігає)*

ВЕДМІДЬ. Де ж жовтенькі? Молоді...

БАБУСЯ. Ті на річці, на воді. *(До Ведмедя)* Що ж нового в вас чувати?

ВЕДМІДЬ. Не виходив тиждень з хати.

БАБУСЯ. А чому ж це? Не дай Боже, занедужали Ви, може? Чи були живі-здорові, але йшли у лісі лови?

ВЕДМІДЬ. Покусили мене бджоли, але так, як ще ніколи!

БАБУСЯ. Що Ви кажете?! Так дуже?

ВЕДМІДЬ. Та ж кажу, – лежав недужий: ноги стали, як колоди, ніс – картопля із городу. Вуха в глечик обернулись. Що ж? Медочку заманулось!..

БАБУСЯ. Де ж нагляділи медок, не помітивши бджілок?

ВЕДМІДЬ. Та воно це так було: запримітив я дупло, ну, й поліз на липу вгору. І, долізши, хоч не скоро, лапу всунув у дупло. Враз щось лапу припекло! Стиснув жменю: чую – мед! Покуштую наперед! Вийняв лапу і у рот! Щось як вискочило із сот! Та як вжалить у язик! Тут як зняв я галас-крик, та на землю з липи плиг! Перекинувся, встав, побіг. Навманя, що сил, біжу, а круг мене: «жу-жу-жу!»...

(Стук у двері)

ВЕДМІДЬ. Я вам потім докажу. Страшно й зараз, серце б'ється...

БАБУСЯ. Це іде Індик, здається... Так, це він... уже белькоче.

ВЕДМІДЬ. А чого від вас він хоче?

БАБУСЯ. На обід іде... Цей гість дуже пишний на свій хвіст! Як розпустить вахляром¹ та як пройдеться двором, та як крила поволоче, та як нагло забелькоче, кури, гуси і качки – всі дають йому стежки. Тільки дивна в нього мова: не второпаєш і слова!

ВЕДМІДЬ. А сердитий він, Бабусю? Дуже я його боюся...

БАБУСЯ. Та чого ж його боятись?

ВЕДМІДЬ. Може, стане він кусатись...

БАБУСЯ. Як же він когось укусить? Адже ж зуби мати мусить!... Може вдари-ти крилом, може дряпнуть пазуром, або дзьобом ще довбнути. Не страшний він і не лютий! Але чом же він не йде? Певно, хліба-солі жде!

(Усміхаючись, бере хліб-сіль і йде назустріч. Входить Індик, волочучи крила і розпустивши хвоста.

Ведмідь з переляку не знає, куди дітись)

БАБУСЯ *(до Індика)* Де вас, пане, посадити, щоб могли ви їсти й пити? Тут би місце вам було.

ІНДИК *(киваючи головою)* Бло-бло-бло, бло, бло!

(Стук у двері. Входить Півень)

БАБУСЯ. О, і Півник!.. Прошу, пане, всім у мене місця стане. Мабуть, паслися в садку?

ПІВЕНЬ. Ку-ку-рі-ку!

БАБУСЯ. Де Ведмедик?

(Песик показує під стіл)

БАБУСЯ. Під столом?!

ВЕДМІДЬ *(висунувши голову, пошепки)* Чи не вдарить він крилом?

¹ Вахляр – віяло.

БАБУСЯ. Та за що ж він бити стане?! Швидше вже вилазьте, пане!

ВЕДМІДЬ *(вилазить і дивиться, де сісти)*
Оглушили мене криком.

БАБУСЯ *(просячи)* Може б, сіли ви з Індиком? Що там, ніде правди діти: коли поруч посадити двох їх, Півня і Індика, не обійдеться без лиха! Ви могли б з Індиком сісти: різне будете ви їсти.

(Всі займають свої місця. Курочка і

Качка подають на стіл паруючі страви)
БАБУСЯ *(беручи ополоник)* Всіх вас зараз погощу... Вам, Ведмедику, борщу?

ВЕДМІДЬ. Ще борщу не їв ніколи... Де росте він? в лісі, в полі?

БАБУСЯ. Де росте він – це пусте. На городі він росте. Так борщу насипать вам?

ВЕДМІДЬ *(беручи ополоник від Бабусі)* Не турбуйтеся: я сам. *(Наливає)*

БАБУСЯ *(до Індика)* Пишний пане! І вам, може?.. Не дивіться так вороже! Знаю, знаю я ваш смак. Вам вівса, пшенички... так? Та щоб досить їх було?

ІНДИК *(киваючи головою)* Бло, бло, бло, бло, бло!

(Бабуся подає миску з зерном)

БАБУСЯ. А вам, Півнику, просця, трошки гречки та хлібця?

ПІВЕНЬ. Ку-ку-рі-ку!

ВЕДМІДЬ *(допиваючи борщ з миски)* А коли ж дасте медку?

БАБУСЯ. Усього не можна враз: і на мед свій прийде час.

(Подає Півнику тарілку з зерном. Індик через стіл заглядає в тарілку Півня)

ПІВЕНЬ. Хто, хто, хто, хто, хто, хто...

(Спочатку підбігає Рябенька Курочка, за нею в розчинені двері вбігають кури з подвір'я. Деякі їдять, інші, вхопивши шматок хліба, тікають з ним із хати.

Індик також встає, підходить до таріл-

ки Півня і починає їсти. Півень дзьобає Індика в голову. Індик відповідає тим самим. Обидва стають в бойові пози.

Кури починають кудкудакати.

Ведмідь ховається за Бабусю)

БАБУСЯ. Це що таке? Ви знову битись? В гостях?! Негайно помиритись! Тут бійки я не допущу! Обох вас кину до борщу! Щоб зараз тут вас не було!

ІНДИК. Бло, бло, бло, бло, бло!

БАБУСЯ. Чого белькочеш язиком? Пізнатись хочеш з помелом?! *(Бере Індика і викидає за двері)* Там бийтесь десь, в дворі, в садку...

ПІВЕНЬ *(переможно)* Ку-ку-рі-ку!

БАБУСЯ. Бач! Переможець! Переміг! А ти в садок би не побіг?! *(бере Півня і викидає за двері)* *(До курей)* А ви чого це позбігались? Зчинили тут гармидер-галас! А киш на двір! А киш нестись: курчата будуть хоч колись *(виганяє курей)* Сідай, Ведмедику, як слід, хоч доїмо удвох обід. А ти, мій Песику, біжи: курей, індиків стережи, щоб знову Лис когось не вкрав. Дивись, та добре!..

ПЕСИК. Гав, гав-гав! *(вибігає)*

БАБУСЯ *(приносить миску з медом)* Ось це вам буде до смаку!

ВЕДМІДЬ *(аж не всидить на місці. Нараз з острахом)* А що це лазить по медку? Мене аж трясця пройняла! Це мушка лізе?

БАБУСЯ. Ні, бджола...

ВЕДМІДЬ *(з жахом)* Бджола?! Бабусю! Ще одна! Їх цілий рій летить з вікна! Вони страшніші, як хорти... Куди сховатися, втекти? *(Бігає по хаті і не знає, куди дітись)*. У піч... не буде гаряче? *(Влазить у піч і зараз же вискакує)* Ой, ой, Бабусю, як пече! *(зриває скатертину зі столу, накривається і тікає)*

ЗАВІСА

СОЛОМ'ЯНИЙ БИЧОК

Ілюстрації Петра ЛАПІНА

Село. Вулиця. Стара хата. Дід та Баба.
Дід та Баба виходять з хати і сідають
на призьбі

БАБА. Все хліб та вода... Ой, біда, ой, біда!

ДІД. Мовчи, бабо, сиди тихо...

БАБА. Ой, лихо, лихо, лихо!..

ДІД. Мовчи, бабо, сиди тихо...

БАБА. Люди їдять книші, сало, та й то кажуть, що їм мало! А в нас щодня хліб та вода... Ой, біда, ой, біда...

ДІД. Мовчи, бабо, сиди тихо...

БАБА. Ой, лихо, лихо, лихо!..

ДІД. Коли б було поле в мене, та широке та зелене, став би я десь на горбочку під грушкою в холодочку і до місяця ясного все б стояв, дививсь на нього.

БАБА. Щоб я мала шмат земельки, посіяла б конопельки, а взимі за прялку сіла, щоб була сорочка біла.

ДІД. Якби був кінь у нас, – я б весь день його пас.

БАБА. Ех, корівоньку б нам та з маленьким телям! Молочко б я доїла, сир та масло робила, ти б на покуті сів та варенички їв.

ДІД. В мене в грудях пече, в мене слина тече... Я б наївся досхочу, я вареників хочу!

БАБА. Все хліб та вода... Ой, біда, ой, біда!

ДІД. Я б наївся досхочу, я вареників хочу.

БАБА. Мовчи, діду, сиди тихо.

ДІД. Ой, лихо, лихо, лихо! Я б напивсь молочка...

БАБА. Хоч би мати бичка, хоч малого, хоч худого...

ДІД. Що за користь від нього?

БАБА. Я вже знаю сама.

ДІД. Нема ж, – нема, то й нема... От би глечик молочка...

БАБА. Роби, діду, бичка.

ДІД. Та нащо тобі він здався, – щоб з нас кожний насміхався?..

БАБА. Хай... для глуму, для потіхи – наскуби соломи з стріхи і скрути бичка із неї для розрадоньки моєї. Будуть люди йти орати, будуть думати-гадати, що і в нас є бичок, сірячок-третячок¹.

ДІД. Може, й справді! Що й казати, будуть люди йти, гадати: ач, візьми його хвороба, та у діда є худоба, та який ще бичок! Сірячок-третячок! Хай для глуму, для потіхи наскубу соломи з стріхи... А солома щоб трималась, по лугах не розсипалась – є смоли мазниця² повна. Все тримав її для човна, та зла доля не судила, щоб на човні ти сиділа.

БАБА. Почекаймо ліпших літ, буде все колись як слід.

(Дід смикає зі стріхи солому, сідає збоку і лаштує з соломи бичка. Баба несе мотузки і кидає дідові)

¹ Третячок – тобто бичку 3 роки.

² Мазниця – посудина для дьогтю чи смоли.

БАБА. В ноги палиці встав, щоб на землю не впав.

ЛІРНИК *(підходячи, спиняється і грає на лірі)*

*Ой всі люди рівно на світ родяться,
Та не всім рівно на сім світі водиться.
Одні люди у розкошах купаються,
А другії та гіркими умиваються,
В одних землі – оком не обнятоньки,
А у других – ніде поховатоньки...
Ох, і де ж ти, правдонько, дівалася,
В які ліси, в які пущі ти сховалася.*

(Вклоняючись) Подайте милостиню, добрі люди, вам на тім світі, а мені на сім легше буде.

ДІД. Правду лірник каже! Хай таке хоч зваже: у сусіди і земелька, і лісочка добра жменька, і садочок з вишеньками, і ставочок з караськами, і коровка, і телятко, і свиночка й поросятка. А у мене, подивися (аби сльози не лилися) – хата набік похилилась, і комора завалилась; ні городу, ні садочка, і на двох одна сорочка.

БАБА. Годі, діду, сльози лити, раз почав – кінчай робити. В'яжи бичка мотузком, жени пастись батіжком, щоб був ситий та гладенький, на ярмарок готовенький.

ЛІРНИК. Люди добрі! Чи нема в вас шматка сала, бо душа за три дні зовсім охляла; годувалась вітром, напувалася, рососою, а вкривалась дощем під вербою.

ДІД. От таке! Згадали сало! Аж під серцем загурчало! Та нема його і духу!.. Їмо, діду, ми макуху¹, в свято – висівки², цибулю, а у будень – з маком дулю.

ЛІРНИК. Невеселі речі чую, – може, я вас нагодую: є у мене шмат черствого та ще й добра сіль до нього.

(Сідає на землю, розв'язує торбу)

БАБА. Ох, які ж ви, діду, милі – ми б весь вік із вами їли!

ДІД. Коли б зуби – було б смачно, та згубив їх необачно.

БАБА. Бач, роззявив тільки рота, вже й робити неохота...

ДІД. Та бичок уже готовий, аби був живий, здоровий!

ЛІРНИК. От торба спорожнилась.

БАБА. Ні, ось крихта ще лишилась.

ЛІРНИК *(встаючи)* Треба йти вже, прощавайте!

БАБА. А ви нас не забувайте, та загляньте колись в хату – чим багату, тим і раду.

ЛІРНИК. Як в торбинці дещо буде – звітаю, добрі люди! *(Пішов)*

ДІД. Пообідав... Тягне спати...

БАБА. Не пущу, старий, до хати, мусиш ти бичка скінчити, щоб було нам з чого жити.

ДІД. Обсмолити – це не штука... Гляньно, ледве не замука! *(Пішов)*

БАБА. Так неси ж мерщій мазницю! Зараз, зараз, любий бицю, зараз висмикну лозину, пожену в садок тварину. *(Пішла)*

БИЧОК. Му, му, му-у!

ДІД *(з смолою)* Бач, не терпиться йому. *(Обсмолює бичка)*

БАБА *(з лозиною)* Ну, дідусю, пасти гнати, тут близенько біля хати. Став бичка мерщій на ноги, налигай³ як слід за роги.

ДІД. Та про се вже не журись, вмів налигувать колись.

Дід ставить бичка на ноги, налигує, тягне до себе. Баба підганяє лозиною

БАБА. Гей, бичочку, гей, бичочку, гей, на пашу, до садочку... Гей, бичок, третячок! *(Бичок стоїть. Пауза)* Бичку, бичку, на травичку, на м'якеньку, на смачненьку! *(Бичок ні з місця)* Діду, він не хоче йти!

¹ Макуха – вичавки після вичавлення олії із соняшникового насіння.

² Висівки – оболонки зерна, відокремлені від зерна при просіюванні.

³ Налигати – добре прив'язувати мотузку.

ДІД. Хвоста, хвоста покрути!

*Баба береться за хвіст,
бичок подається вперед.*

БАБА. Прив'яжи його до тину.

ДІД. Напоїти б слід тварину.

БАБА. Ну, пасись, не лізь у шкоду, а ми підемо в гай по воду.

Беруть відра і йдуть по воду.

Вибігає зайчик

ЗАЙЧИК. Гей, бичок, третячок, із соломи в'язаний, смолою обмазаний! Як від вовка я тікав, собі вушко розірвав. Ой серденько-душко, заліпи мені вушко чорною смолою, смолою густою. Бачиш, як я плачу, і світу не бачу, бо вушка – оздоба всього мого лоба. Зглянься ж надо мною, заліпи смолою, слізеньки утри.

БИЧОК. Та бери!

*Зайчик стає на задні лапки
і прилипає ними до бичка.*

Трохи пручається і кам'яніє

ЛИСИЧКА. Здоров будь, мій бичок, сірячок! Чи ти чув про мою пригоду, нечувану зроду? Вчора у лісочку я вгледіла квочку, з курчатками ходить, цокотить, виводить. Пісня така мила! Я за кущ і сіла, щоб навчитись пісні. Коли щось як трісне! Зирк! – аж хорт страшений, гар-гар та на мене, та за бік мене як гамане! За що? – я питаю, а сама тікаю. Вибігла на гору та в нору! Скликала громаду... Дали мені раду тебе привітати, смоли попрохати. Дякую згори!

БИЧОК. Та бери!

Лисичка, як і Зайчик, прилипає до бичка

ВОВК. Здоров був! Чи ти чув, що я вчора заблудився і в кошарі опинився? Що робить, куди тікати?! Я й звернувся до ягняти, щоб дорогу показало (а бодай воно пропало!), і прийшла ж йому охота мені вскочить просто в рота! От я й лізу через тин, а під тинном селянин! От така оглобля в нього. Що ж, дарма... але на кого?! В

одну мить на ноги вставши, що й до чого не спитавши – лусь мене по ребрах здуру. Ну і збив на боці шкуру. Битись з дурнем не пристало (чи на світі дурнів мало!), не схотів я й розмовляти і подавсь собі до хати... Треба б дірку залатати. Так смоли мені здери.

БИЧОК. Та бери!

*З вовком робиться те саме,
що і з попередніми*

ВЕДМІДЬ. Лихо, лихо! Загнав в лапку от таку страшенну скабку; ні побігти, ні полізти, неможливо навіть сісти. Вийняв скабку – кров тече, рану як вогнем пече. Дай смоли, і я до суду тобі дякувати буду! Принесу тобі з лісочку і суничок, і медочку для розваги та для гри ще й колоду.

БИЧОК. Та бери!

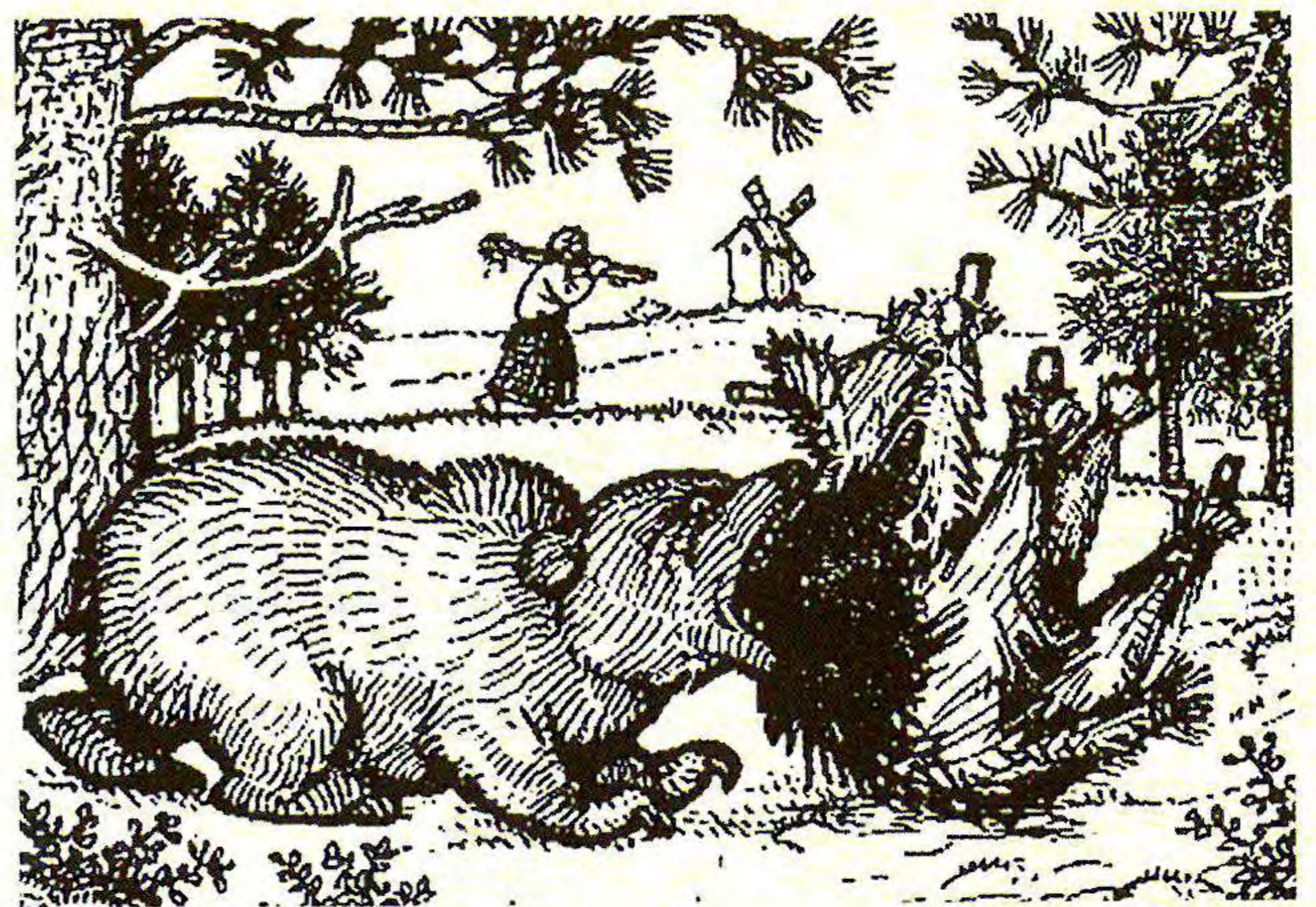
Ведмідь прилипає, борсається

ЛИСИЧКА. Кепська справа, Вовчедруже!

ВОВК. Кепська, кепська, кепська дуже.

ЗАЙЧИК. Ох, і лихо ж... Коли б знати...

ВЕДМІДЬ. Було б скабки не виймати.

ВОВК. І що ж це буде?

ВЕДМІДЬ. І що ж це буде?

ЛИСИЧКА. Прийдуть люди!

ЗАЙЧИК. Прийдуть люди!

ВСІ. Бицю, бицю. Дай нам волю погуляти ще по полю.

БИЧОК. Та бери!

ВСІ. Оддери!

ЛИСИЧКА. Тебе візьмем ми, бичочку, будеш жити ти в лісочку. М'якше шовку там травичка, наче срібло, там водичка. Будеш пастись, походжати, в холодочку в спеку спати.

Дід і Баба з водою

ДІД. Подивися! От не ждалось, що з бичочком нашим сталося!

БАБА. Що ж! Бувають різні штуки: обліпили бичка мухи.

ДІД. Та які там в дідька мухи, – це щось краще від макухи: заєць, лис, ведмідь і вовк.

БАБА. Це їх наш бичок потовк! Буде в нас усе враз: і м'ясце, і сальце, і печене, і варене, і вуджена шинка.

ДІД. В мене буде кожух.

БАБА. В мене кожущина.

ДІД. В мене буде капелюх, теплі рукавиці.

БАБА. Хоч пускайся у танець – в мене буде комірець з жовтої лисиці. *(Танцює)*

Ніж, дідусю, бери та на зайчика гостри.

Дід гострить ножа

ЗАЙЧИК. Ой не ріжте мене, ой не їжте мене: стану я в пригоді всій вашій господі. Красно квітнуть квіти, красно сонце світить, та найкраще – воля серед степу-поля! І за неї вам я усього дам: моркви, бараболі, бобу і квасолі.

БАБА *(мрійно)* Моркви, бараболі, бобу і квасолі.

ДІД. Що ж ми маємо робити, як гадаєш ти?

БАБА. Пустити.

Дід відпускає Зайчика. Зайчик зникає

ЛИСИЦЯ. Ой дідусю, ой бабусю, я й казати вам боюся. Може, ви не чули зроду про мою господу: в мене лави дубові, а столи ясенові, ліжко з чистої кедрини, а на ліжку три перини, бо у мене гуси білі вкрили луки на три милі, а коли на став сідають – мов купави розцвітають. Коли хочете, бабусю, я вам радо прислужуся!

Вкрию гусьми все подвір'я, щоб взимі ви драли пір'я.

БАБА. Вкриє гусьми все подвір'я, щоб взимі я драла пір'я...

ДІД. Що ж ми маємо робити? Як гадаєш ти?

БАБА. Пустити.

Дід пускає Лисицю

ВОВК. Ех, не шкода мені вмерти, та хто буде вівці жерти? Із кошари виганяти, у степу їх попасати?! Все від голоду загине: вівці, кози, ситі свині, і ягнята, і телята – така доля вже проклята! От так інший з сили рветься, наче риба об лід б'ється, а для чого тратив силу? Йшов і нагло бух в могилу... Доробився до худоби! Звісно, має той, хто робить... Може б, вам оці ягнята, вівці, свині, поросята в господарстві придалися? Тут п'ять кроків до узлісся, я б побіг і всю отару вам пригнав, як вітер хмару...

БАБА. Побіжить і всю отару прижене, як вітер хмару.

ДІД. Що ж ми маємо робити? Як гадаєш ти?

БАБА. Пустити.

Дід пускає Вовка

ВЕДМІДЬ. Я, сказати б, не багатий, а все шкода умирати. Жаль на серці невимовний. Маю меду вулик повний, все беріг на дні майбутні. От тепер і смійсь на кутні. Як би я радів, втішався, коли б вулик вам придався, а то бджоли проклятуці розтягають мед по пущі. Вчора, щоб вони пропали, цілу миску меду вкрали.

БАБА. Вчора, щоб вони пропали, цілу миску меду вкрали.

ДІД. Що ж ми маємо робити? Як гадаєш ти?

БАБА. Пустити.

*Ведмідь тікає. Підходять парубки,
дівчата, дядьки*

ПАРУБКИ. По селу чутки лунають, люди ходять та питають, чи не чули щось нового про бичечка чарівного? Кажуть люди, що бичок ловить звіра на гачок, що тепер ви вже багаті, що всього в вас повно в хаті: срібла відра та діжки, в сінях золота мішки, а в коморі повні скрині сорочок, спідниць, тканини; що в вас коні табунами ходять луками, степами, а корів, овець отари геть розвалюють кошари... Де бичка, скажіть, придбати, щоб були і ми багаті?!

ДІД. Та його ми для потіхи добули з цієї стріхи.

ПАРУБКИ. Та нам, діду, не до сміху!..

ДІД. Так спитайте саму стріху.

ПАРУБКИ. Де ж корови, вівці ваші?

ДІД. Зараз всі вони на паші, почекайте – приженуть. Тихше – гомін уже чуť.

ВСІ. Тихше – гомін уже чуť.

ДІВЧАТА. Гляньте, гляньте, вже женуть.

ПАРУБКИ. Шлях їм курява вкриває.

ДІВЧАТА. Чуť – вівчар на дудку грає... Що там робиться, бабусю? Сніг летить чи білі гуси?!

ПАРУБКИ. Знову тупіт коней чуť.

ВСІ. Мед із пасіки несуть.

Ведмідь приносить вулик меду

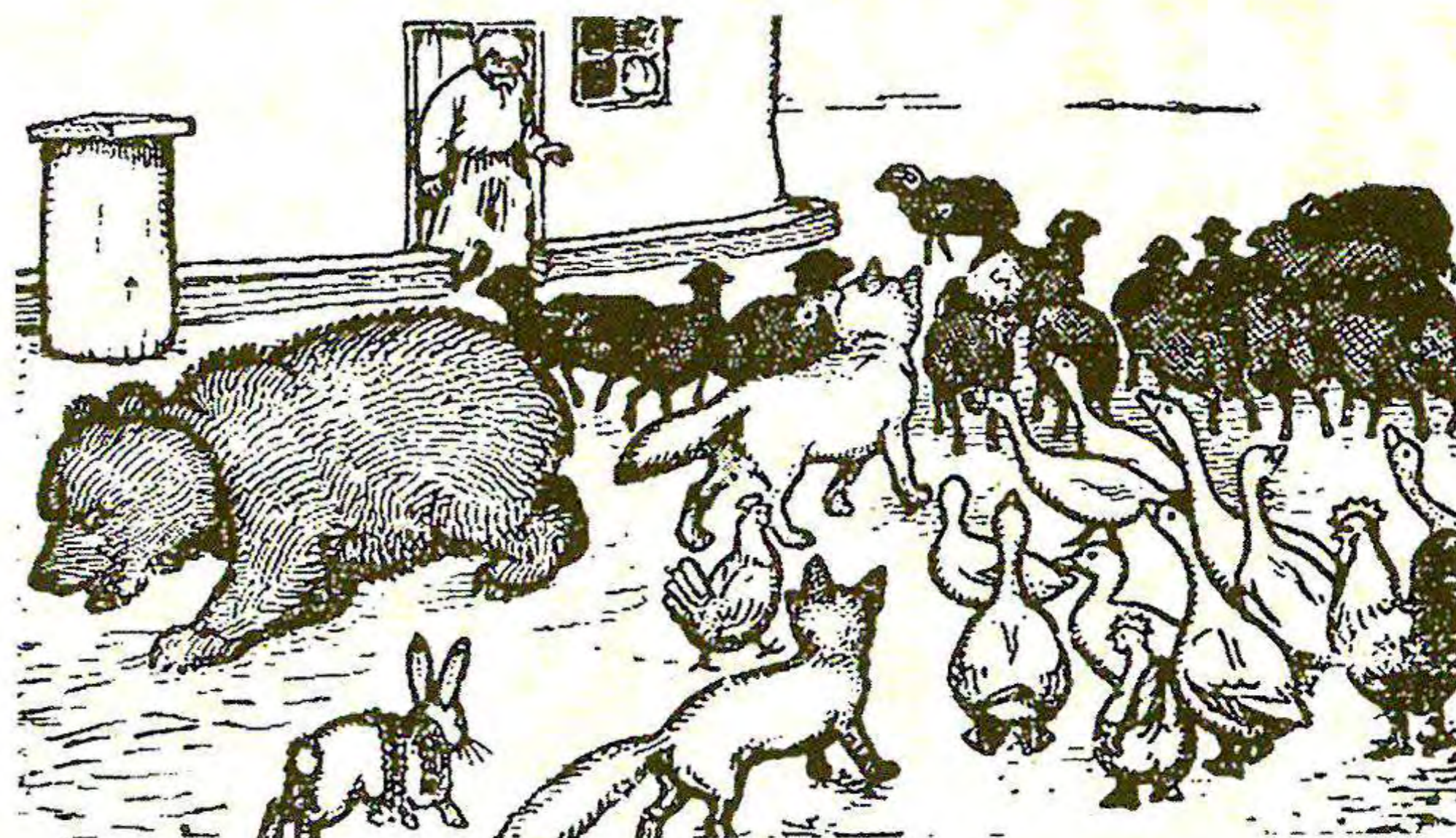
ВЕДМІДЬ. Повірили наперед – так маєте тепер мед.

ВОВК (з вівцями) Ледве з ними впоравсь, діду, хтів вже кликати сусіду.

Вівці збиваються тісно в купу, мекають.

ЗАЙЧИК (з городиною) Важко все було нести, та доніс! Тепер пусти!

ЛИСИЦЯ (женучи гусей) Гиля, гиля, білі гуси, до дідуса, до бабусі.

*Гуси кидаються то вправо, то вліво.
Народ, мов зачарований, дивиться на те,
що коїтьсЯ. Лірник іде вулицею і,
почувши гомін, спиняється і співає*
ЛІРНИК.

*Ой всі люди рівно на світ родяться,
Та не всім рівно на сім світі водиться.*

Народ повторює

ЛІРНИК.

*Одні люди у розкошах купаються,
А другії та гіркими умиваються.*

Народ повторює

ЛІРНИК.

*В одних землі оком не обнятоньки,
А у других – ніде поховатоньки.*

Народ повторює

ЛІРНИК.

*Ох, і де ж ти, правдонько, дівалася,
В які ліси, в які пуці заховалася?*

Народ повторює

ЛІРНИК.

*Колись тебе розшукаємо,
Колись тебе розпитаємо,
Чого в нетрях ти ховалася,
Як в нас сльози розливалися.*

Народ повторює

ЗАВІСА

МИКИТА КОЖУМ'ЯКА

Ілюстрації Петра АНДРУСІВА

І КАРТИНА

Палац князя

ДІВЧИНА. Сумний наш князь, сумний наш князь, лягли йому на чоло хмари, неначе ждуть нас знов удари, неначе знов орда знялась...

КНЯГИНЯ. Ах, я так серцем не боліла, коли орда в степах кипіла, і князь з мечем і на коні літав орлом між ворогами, а кров червоними квітками цвіла на дикім бур'яні. Тепер же я горю в огні – не вже віддати мушу змію дочку мою, красу, надію, сама її згубити мушу?..

ДІВЧИНА. Лишіть!.. Послухайте мене: ще, може, лихо і мине, ще, може, знайдеться в державі юнак хоробрий, молодий, що й сам повернеться у славі і вславить трон ваш золотий. Хай змії віки уже лютує – всьому на світі край свій є... Княгине! Серце моє чує, що змія лицар той уб'є!

КНЯГИНЯ. Покинь свої химерні мрії і в очі правді подивись: прийшла черга – і смерть надії, і не змагайся, і корись... Отак колись черга настане, і згину я, і згинеш ти...

ДІВЧИНА. Чому ж увесь народ не встане страшного ката розп'ясти?! Хай має він залізні руки, хай має безліч він голів, нехай страшні народні муки – а ще страшніш народний гнів!

КНЯГИНЯ. Мовчи... Бо й стіни мають вуха!.. І що, коли нас змії підслухав – удвох загинем в одну мить!

ДІВЧИНА. Ах, в серці кров моя кипить! Аби князівну врятувати, я б не боялась самострати...

КНЯГИНЯ. У тебе серце золоте... Мовчи!.. Здається, хтось іде...

(Дівчина, побачивши на порозі князя, виходить)

КНЯЗЬ. Недобрі знов у тебе очі... Чому? Від сліз? Не спала ночі? Тому моя й журба подвійна...

КНЯГИНЯ. Ні, князю мій! Ні, я спокійна.

КНЯЗЬ. Спокійна ти... А де ж вона?

КНЯГИНЯ. Сидить в задумі край вікна і в простір дивиться кудись... А очі слізьми налились...

КНЯЗЬ. Невже країна вся байдужа, не вже у нас немає мужа, палкого серцем, молодого, який би зваживсь на двобій, не вже не знайдеться нікого в державі нашої молодій?

ДЖУРА *(входить)*

КНЯЗЬ. Що сталося, джуро? Чийсь гонець?

ДЖУРА. Атож! Від змія посланець.

КНЯЗЬ *(до княгині)* Іди собі в свої покої!

КНЯГИНЯ. Ах, не минути долі злої!.. *(виходить)*

КНЯЗЬ. Хм! Посланець?.. Від змія... Клич!

ДЖУРА. Такий він чорний, як та ніч!.. Такий зубатий та окатий...

КНЯЗЬ. Дарма!.. Іди, зови в палати!

ПОСЛАНЕЦЬ *(входить)* Наш пан, великий володар, землі й самого пекла цар, прислав мене тобі сказати, що мусиш ти дочку віддати. Лишає він тобі три дні...

Оце сказати звелів мені. А що мені сказати пану – кажи, бо так я не відстану!..

КНЯЗЬ. За три дні відповідь я дам...

Яку – твій пан почує сам.

ПОСЛАНЕЦЬ. Гляди, накличеш ще біду... Дивися сам... Так я піду! (*виходить*)

КНЯЗЬ. Щоб нарешті ката-гада наш позбавився народ, джуро, скликать воевод! Нині ввечері нарада!

ДЖУРА. Воеводи у дворі ходять, радяться, міркують, а у змія на горі, кажуть, зранку бенкетують. (*Пішов*)

КНЯЗЬ. Відчуваючи зарані, що у них бенкет останній!..

КНЯГИНЯ (*входить*) Що, пішов?

КНЯЗЬ. Пішов, здається.

КНЯГИНЯ. Як у мене серце б'ється! Що ж було тут – розкажи!

КНЯЗЬ. Та нічого... Залиши! Мусить бути те, що буде...

КНЯГИНЯ. Як горять у мене груди! Келех випитий до дна... Вся отрута... (*Побачила князівну*) Ах, вона!

КНЯЗІВНА (*входить*) Мамо, тату! Не журіться! Ви навколо подивіться: смерть зливається з життям, розцвіт тут, занепад там... Хай я згину в пащі змія, та в мені живе надія, що загине й він колись, і потоки людських сліз згодом висохнуть росою...

КНЯГИНЯ. Доню, донечко, з тобою хтось навік розлучить нас... Чи ж коли настане час, що тебе побачу знову і голівоньку шовкову знов до серця притулю, чи, знеможена журбою, тільки сльози розіллю, сиву голову схилю?

КНЯЗЬ. Ні, до зброї, до двобою! Зараз скличу воевод і, коли вони, безсилі, схилять голови похилі, підійму я увесь народ – або більше я не князь! Джуро, слухати наказ: всі столи єдвабом¹ вкрити, воеводцю мить просити!

II КАРТИНА

Велика світлиця в палатах князя.

За столами сидять воеводи

КНЯЗЬ. Воеводи, в горі, в тузі вас, мої

і слуги й друзі, скликав я на раду тут... Я не сам, увесь наш люд просить вас пораду дати, як державу врятувати, як

¹ Єдваб – коштовний шовк.

скрутити змія злість, бо він всіх нас переїсть. Ви згадайте, скільки кращих воєнків пропало в пащі, скільки в розквіті дівчат йде щороку з наших хат. За яку, скажіть, провину мусим ми платити данину? Защо кров з нас смокче змії? Воєводи, на двобій! Що черга дочці – байдуже, хай моя княгиня тужить, все дарма... Але неволі мусим крикнути «Доволі!», досить нам зубів і лап! Хто не бореться, той раб!

1-й ВОЄВОДА. Мусим ми скоритись долі – вітром гнеться й дуб у полі.

2-й ВОЄВОДА. Гнулись ми, та досить гнутись – час до вітру обернутись!..

3-й ВОЄВОДА. Правда! Час підставить груди: хай що буде, те і буде – мусить статися двобій!

4-й ВОЄВОДА. Хай загине лютий змії!

5-й ВОЄВОДА. Мусить край настати змію!

КНЯЗЬ. Бачу, слухаю, радію. Але хто себе і зброю вкриє славою ясною?

(Тиша)

2-й ВОЄВОДА. Що ж замовкли, люди добрі? Є ж у нас борці хоробрі, їхні руки з криці куті і самі, як звірі, люті.

1-й ВОЄВОДА. Їхні руки, кажеш, з криці!.. Чув я вже... Лиши дурниці, досить тих борців хвалити!.. Краще, де вони, вкажи ти – їх, на жаль, у нас немає...

ДЖУРА (входить). Дід там... Справу пильну має, хоче князю щось сказати.

КНЯЗЬ. Що ж? Гарзд! Зови в палати! Вибачайте, воєводи, що нараду перервав.

3-й ВОЄВОДА. «В лихоліття всі до згоди», – батько мій колись казав. Хай земля йому пером!

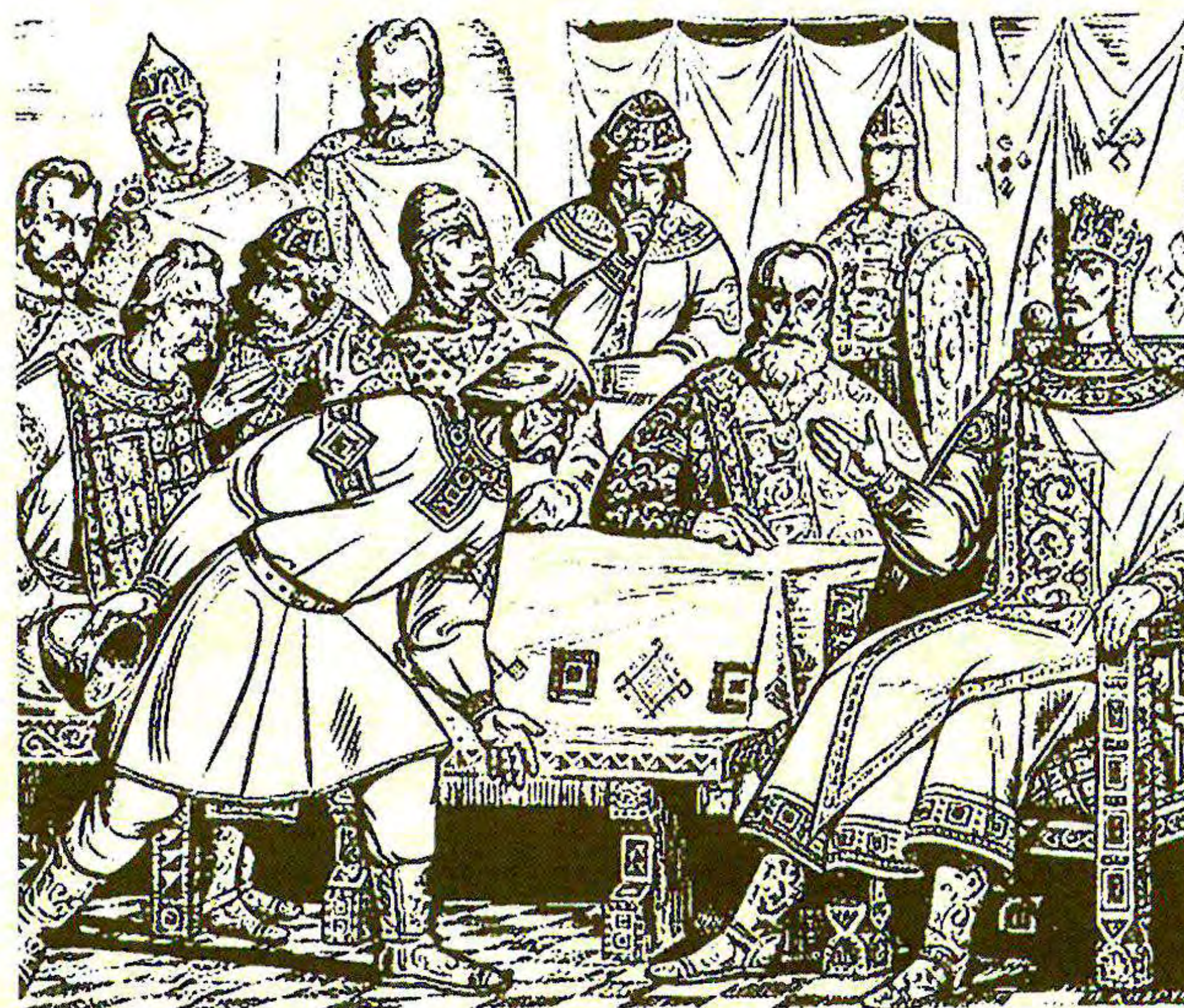
ДІД (входить) Б'ю я князеві чолом, б'ю чолом і воєводам! Чув я, князю мій, що ти перестав спокійно спати, що свати до тебе йдуть, щоб дочку твою узяти.

1-й ВОЄВОДА. Жартувать не місце тут!

ДІД. Я, панове, не жартую, не для жартів я прийшов, я до князя в серці чую і пошану і любов. Воєводи! Не годиться, щоб віддав дочку наш князь. Треба з лютим змієм битися, щоб не жер він більше нас. Князю, треба вбити гада!

КНЯЗЬ. Ось про це і йде нарада... Але хто б на бій пішов?

ДІД. Змія б син мій поборов.

КНЯЗЬ. Що ж – він дужий?

ДІД. Та не знаю, а подужав би, гадаю. Всі сини мої, панове, молоді, міцні, здорові, а найменший – щось страшно! Вже трилітком клав мене! Раз колись коня мій син перекинув через тин. А сердитий! Тільки слово – і скипів, і вже готово! Що підвернеться під руку, все потрощить, як макуху! Чулий хлопець він, і добрий, і розумний, і хоробрий, і всіх любить нас, либонь, а зачепиш – як огонь! Князю, в мене є надія, що подужає він змія.

КНЯЗЬ. Ах, коли б він гада вбив, я б тебе озолотив! Незабаром замість хати мав би ти, старий, палати, мав би коней і волів – все, що тільки б захотів.

ДІД. Не прошу нічого в тебе, та мені його й не треба; я хотів лише тобі допомогти в тяжкій журбі...

КНЯЗЬ. Ох, старий, тяжка година! Що ж... Поклич до мене сина!

ДІД. Щоб пішов він? Та нізащо! Не послухає, ледащо, він не встане і з стільця.

КНЯЗЬ. Що ж, послати посланця?

ДІД. Де там! Знаю я синів! Шли дванадцять посланців. Не послухає – старих! Як не вийде знов нічого, шли малих дітей до нього. Наймиліш йому дитина... От такого маю сина!

КНЯЗЬ. Все зроблю, сивенький мій, –

щоб лиш завтра був двобій! Я на все, старий, готовий! Прощавай, іди здоровий!

1-й ВОЄВОДА. Цей уб'є напевно гада!..

КНЯЗЬ. Що ж... Скінчилася нарада, дуже ви допомогли... Але є ще в нас орли, та не тут, не в цій палаті, а в мужицькій простій хаті!

(Князь встає й виходить. Разом з ним встають і воєводи з ніяково похиленими головами)

ІІІ КАРТИНА

Подвір'я Кожум'яки. Сини при роботі

1-й СИН *(співає)*

*На городі мак цвіте, а волошка в житі –
Любить дівчину юнак над усе на світі.*

*Одружився б з нею він, взяв її додому,
Та далеко до зорі місяцю ясному.*

2-й СИН. Гарна пісня – що й казати...

І чому на світі так: любить дівчину юнак, та й не може взяти?

3-й СИН. Вибирати треба рівну, не зважаючи на смак... Ось Микита наш, дивак, покохав собі князівну.

4-й СИН. Тихо!.. Може він почути, і тоді нещастю бути: вхопить шкуру та як трісне – дух твій вийде, ані писне!

3-й СИН. О, як шкурою він лясне – на добраніч, сонце красне!

1-й СИН. А ви чули чутку дивну? Кажуть люди, що князівну завтра змієві дають... У палатах сльози ллють!..

2-й СИН. Що робить? Прийшла черга невблаганна, грізна, люта... Ех, коли б оця рука та була з заліза кута!

4-й СИН. Таку руку має він, наш найменший брат Микита. Не з заліза – з криці лита! Переміг би він один...

1-й СИН. Гей, Микито, чуєш ти, що Тарас про тебе каже? Може б, ти схотів піти?.. Переможеш – змій поляже. Зважся, з силою зберися – і на гада!

МИКИТА. Відчепись!

БАТЬКО *(входить)* Гарно, сину, дуги гнеш – це уже сьогодні п'яту?

(До 2-го сина) Що ж?! Нову збудуєм хату, купим пару ще волів та новий поставим хлів. А Микита? Далєбіг, по дванадцять шкур бере!..

2-й СИН. З нього сила так і пре: вже Тарасові поміг.

4-й СИН. Ех, цю б силу та на змія! Та чомусь плоха надія...

(Входить 12 парубків)

ПАРУБОК *(до старого Кожум'яки)*. Князь великий нас послав і чолом звелів нам бити до твого синка Микити, щоб він відповідь нам дав. Князь довідавсь, що твій син неймовірну силу має, що в державі він один. *(До Микити)* Отже, князь хотів би знати, чи ти підеш на двобій, бо князівну нашу взяти післязавтра хоче змій. Що звелиш йому сказати? Не вагайся, нам треба знати: будеш ти з тим гадом биться? Що ж мовчиш ти?..

МИКИТА *(рве дванадцять шкур)* Відчепіться!.. Геть! Не маю я охоти розмовлять під час роботи.

БАТЬКО *(до парубків)* Кепсько... Ви мовчіть тепер! Тихо йдіть собі додому, бо не спустить він нікому! Бач, дванадцять шкур роздер.

(Парубки з похиленими головами пішли)

БАТЬКО. Сину, сину! Що ж це буде? Це ж були від князя люди... Не гаразд, мій любий сину...

МИКИТА. Слово ще – й робити кину.

(Входить дванадцять дідів)

ДІД. Князь прислав нас до Микити і звелів чолом нам бити! *(Вклоняються)*

Довго князь марнів від суму, все мовчав і думав думу і надумавсь він повстати проти змія, проти ката. І почав він добиватись, хто б міг з гадом позмагатись. І повірите: півсвіту показало на Микиту, кажуть: другого немає – він і біса подолає. Згляньсь на князя, край спаси! Що ж, чи відповідь даси?

МИКИТА. Ходять, лазять, заважають, від роботи відривають, хоч покинь та з двору йди...

БАТЬКО *(пошепки до дідів)* Йдіть, бо близько до біди!

МИКИТА. Знов набилось повний двір... Через вас дванадцять шкір вже подер... Хіба не шкода?

БАТЬКО. Йдіть, бо станеться пригода!

(Діди пішли)

БАТЬКО. Що це, сину? Глум, пиха?

МИКИТА. Не доводьте до гріха!

БАТЬКО. Я мовчу... Не хочеш битись – будеш змієві коритись.

1-й СИН. Бачать: робить – почекайте, не схотіли – ну, так майте!

(Входить дванадцять дітей)

ДІВЧИНКА. Нас прислали до Микити, ми прийшли його просити. Де ж він, той, що дуги гне...

БАТЬКО. Ось він, діти, шкури мене.

ДІВЧИНКА. Князь, княгиня і князівна низько б'ють тобі чолом. Налети орлом на змія, вбий його своїм крилом. Як гарнішу від князівни знайдеш квітку навесні, і коли темніші неба оченьки її ясні, як коралі є у морі червоніші уст її, і коли від неї краще заспівають солов'ї, то не йди – вона й не схоче. А як чуєш правду ти, мусиш, лицарю, піти! Все ти матимеш, що схочеш, зробить князь для тебе все, а князівна в подарунок власне серце принесе...

МИКИТА. Скарбів, діти, я не хочу! Що б робив я з скарбом цим? Недосяжна зірка в небі, хоч вона і сяє всім. Йдіть і князеві скажіть ви, що я вийду на двобій, що поміряюся з гадом, хоч і дужий, кажуть, змій. Йдіть, скажіть, що за хвилину я у князя на дворі. Хочу спробувати силу, а уранці – на горі.

ДІВЧИНКА. Низько б'єм чолом Микиті... Ще не вмерла правда в світі, вогник віри не погас...

ГОНЕЦЬ *(вбігає)* Люди добрі! Лихо в нас! Прилетів на крилах гад і князівну вкрав з палат!..

(Всі наче закам'яніли)

IV КАРТИНА

Майдан за містом. В далині на горі химерний замок змія з різнокольоровими вікнами, освітленими вогнями.

Ліворуч попід горою частина міста.

Ледве починає розвиднятись. Юрба, що залягла майдан, щохвилини збільшується
1-й ЧОЛОВІК. Іди сюди, ставай тут коло мене швидко! А ти не заступай, хай іншим буде видко.

2-й ЧОЛОВІК. Погляньте: звідусіль ідуть юрбами люди з далеких міст і сіл дивитись, що то буде.

3-й ЧОЛОВІК. Хотілось би дійти до замку, аж на гору...

4-й ЧОЛОВІК (*іронічно*) І смерть собі знайти, але вже певну й скору.

5-й ЧОЛОВІК. Та там тебе чорти умить на вила схоплять, розірвуть, як хорти, або в смолі утоплять.

4-й ЧОЛОВІК. А скільки їх прийшло до князя у палати!.. І мусів їм наш князь дочку свою віддати.

3-й ЧОЛОВІК. Коли б це вдень було, ми б шлях їм показали, а то вночі прийшли, коли всі міцно спали.

2-й ЧОЛОВІК. Та де там! Серед дня на крилах змії прилинув, князівну ухопив і наче в прірву згинув.

1-а ДІВЧИНА. Сьогодні князь ішов, мовчав, сховавши муку, княгиня ж – як та ніч... Її вели під руку.

2-а ДІВЧИНА. Я бачила в дворі Микиту Кожум'яку: сміється, крутить вус – ні крихти переляку!

3-я ДІВЧИНА. Залізну булаву всю ніч йому кували, завзяті ковалі і стілецьки не спали.

1-й ГОЛОС. Здається, ось ідуть, княгиня з князем поруч, Микита шапку зняв, пішов собі праворуч.

1-а ДІВЧИНА. В палац! До замку йде! Ой,

лишенько! Ой, горе! Та що ж це буде з ним? Та він же не поборе?!

ПАРУБОК (*з дерева*) Погляньте! Став, як дуб, і стукає в ворота... Змії виглянув з вікна і сипле іскри з рота!

ГОЛОС. Князь! Князь! Шапки з голів!.. Дорогу! Розступіться!

ЩЕ ГОЛОС. Княгиня також з ним іде на бій дивиться.

КНЯЗЬ. Добридень вам усім! Усіх вас тут вітаю... В страшний тривожний час я шапку вам скидаю.

ДІД. Б'ємо тобі чолом, б'ємо й твоїй княгині! Тебе минало зло, мине тебе і нині. Я змія знав здавен і силу його знаю: Микиту щоб побив – я, князю, не гадаю, хіба що змії вогнем Микиті спалить очі, та хлопець він верткий і набік вчас відскочить.

(Князь з княгинею пішли наперед)

1-й ПАРУБОК (*з дерева*) Ой, гляньте, гляньте! Змії!

1-а ДІВЧИНА. Ой лишенько, дивіться!

2-а ДІВЧИНА. Який страшний та злий! І в сні таким не сниться.

2-й ПАРУБОК. Микита відступив...

2-а ДІВЧИНА. Невже це з переляку?

3-й ПАРУБОК. Микита не здригне: я знаю Кожум'яку.

4-й ПАРУБОК. Посипав іскри змії, го-

рять, вгорі літають, мов снігом золотим,
вітри у полі грають.

5-й ПАРУБОК. Схопились... Ай, ай, ай!
Відскочили і стали... Стоять і ждуть...

6-й ПАРУБОК. Ну, що ж? Хоч боки
розім'яли!

1-й ПАРУБОК. Дивіться, буде щось: Ми-
кита наступає, тримає булаву, змії лапи
потирає.

(Гук від удару)

1-й ПАРУБОК. Ага! Ото дістав!

2-й ПАРУБОК. Дісталось і Микиті!

ДІД. Це, мабуть, перший бій такий на ці-
лім світі.

7-й ПАРУБОК. Ай, як розгнівався змії!
Пустив, дивіться, пару, мов курява зня-
лась... О, знову кинув жару!

(Чути гупання булави)

1-й ПАРУБОК. Не видно ані-ні! Вся пло-
ща димом вкрита... *(Пауза)* Дивіться:
змії упав!

2-й ПАРУБОК. Спіткнувся і Микита.

3-й ПАРУБОК. Схопились знов! Ай-ай!

(Чути грюкіт ударів)

4-й ПАРУБОК. Ну, тут вже буде край!

5-й ПАРУБОК. Погляньте: змії звалився!
Це, мабуть, добре вшкварив! Микита змія
взяв, ще раз об землю вдарив.

(Грюкіт)

*(Люди весь час ворухаються,
деякі пробують вилізти на дерева,
матері підносять угору дітей)*

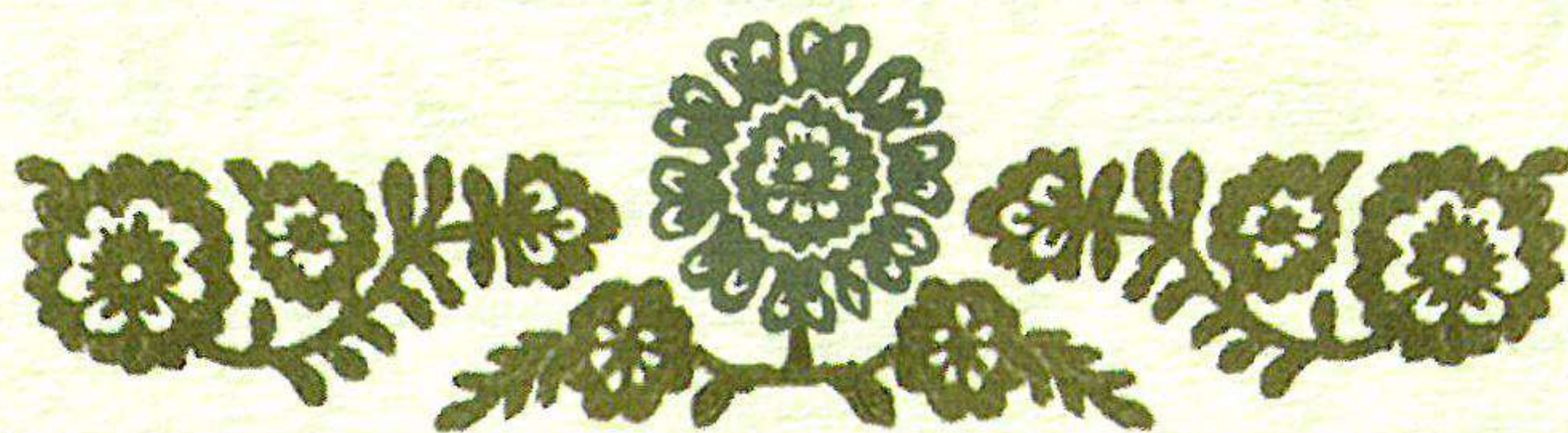
1-й ПАРУБОК. Як мертвий змії ле-
жить... Лежить і не здригнеться... Ми-
кита в боки взявсь, стоїть собі й сміється.
НАРОД. Слава, слава, слава! Слава, слава
Микиті! Хай живе князь! Хай живе Ми-
кита!

1-й ПАРУБОК. Микита вже з палацу йде
і на руках виносить...

НАРОД. Князівну, князівну! Князівну
несе! Хай живе князь! Хай живе княги-
ня! Хай живуть Микита і князівна! Сла-
ва, слава!

*Оклики дужчають, ростуть, зливають-
ся. Микита сходить з гори з князівною
на руках. Займаються вогнем палати
змія. Народ рвонувсь назустріч*

ЗАВІСА

ЗМІСТ

Олександр Олесь. ЖИТТЄПИС 2

ЗВІРЯТА І МАЛЯТА

АБЕТКА	17
ЯЛИНКА	18
КАПУСТОНЬКА	19
БДЖІЛКА І ЗОЗУЛЯ	19
ДВА ХЛОПЧИКИ	20
Жене гусей маленький хлопчик... ..	20
Жив собі зайчик в бузиновій хатці... ..	21
ЗАЙЧИК І ЖАБКА	21
КАЧЕНЯТА	21
КИЦЯ	22
ЇЖАЧОК	22
КУРОЧКА Й ЛИСИЧКА	22
ЩИГЛИК	23
У нашого хлоп'ятонька... ..	23
А мій Буба-чарівничка... ..	23
МОРКВЯНИЙ ХЛОПЧИК	24
ВОВЧЕНЯ	24
На Різдво горить ялинка... ..	25
МЕТЕЛИКИ	25
ПТАШКА	26
«Теплінь. Весна іде!»... ..	26
ЖУРАВЛІ	27
Весна, весна! Радійте, дітки!	27
ВЕСНЯНКА (А вже красне сонечко припекло, припекло...)	28
Все навколо зеленіє... ..	28
РАЙДУГА	29
Давно вже літечко пройшло... ..	29
ЛІС ВОСЕНИ	29
Ой, навіщо мені листя... ..	30
ВІТЕР	30

КОЛИСКОВІ

НАД КОЛИСКОЮ (Пісня матері)	31
КОЛИСКОВА	32
Спи, дитиночко кохана... ..	32

ЛІРИКА

Снігу, ой снігу якого!.....	33
СНІГУРІ.....	33
Ой не сійтесь, сніги.....	34
ТАНЕ СНІГ.....	34
Вже покорчились сніги.....	35
Білі гуси летять над лугами.....	35
В небі жайворонки в'ються.....	35
ВЕСНА (Скоро сонечко пригріє...)	36
ЛАСТІВКА.....	36
ПРОЛІСОК.....	36
Тихо у полі... ні співу, ні шуму.....	36
Роси, роси, дощику, ярину.....	36
ЧАРІВНИЙ КРАЙ.....	37
Гроза пройшла... зітхнули трави.....	37
ЗОЛОТІ КВІТКИ.....	38
ЛИСТОПАД.....	38
СУМНО І ВЕСЕЛО.....	38
СТЕП (Степ весною – наче килим...)	39
Згадую: так я в дитинстві любив.....	39
Дід Дніпро розплющив очі.....	39
ДВІ ХМАРОНЬКИ ЗУСТРІЛИСЯ.....	40
НА ЧУЖИНІ (Пісня).....	40
Не беріть із зеленого лугу верби.....	40
Не цвітуть квітки зимою.....	41
Літній вечір... Гори.....	41
Як прекрасна царівна.....	41
Сонце на обрії, ранок встає.....	42
Хто зберіг любов до краю.....	42
Живи, Україно, живи для краси.....	42
Українське військо, мов з могили встало.....	43
ПІСНЯ (Погасла, погасла пожежа кривава...)	43
Хіба не бачите, що небо голубіє.....	43
Степи-брати і мати Січ!.....	44
Яка краса: відродження країни!.....	44
ПІД КРУТАМИ.....	45
Є слова, що білі-білі.....	45
Рідна мова в рідній школі!.....	46
О слово рідне! Орле скутий!.....	46
В землі віки лежала мова.....	46

КНЯЖА УКРАЇНА

ЗАСПІВ	47
УКРАЇНА В СТАРОВИНУ	47
НАШІ ПРЕДКИ – СЛОВ'ЯНИ	48
ПОЧАТКИ КИЄВА	79
АСКОЛЬД І ДІР	49
ПОХІД НА ЦАРГОРОД	50
КНЯГИНЯ ОЛЬГА	50
ПОХІД НА ХОЗАР	51
ПЕЧЕНІЗЬКА ОБЛОГА КИЄВА	51
КОЖУМ'ЯКА	52
ЯРОСЛАВ МУДРИЙ	53
ПОХІД ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА НА ПОЛОВЦІВ	54
БІЙ НАД КАЯЛОЮ	55
ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ	55
ЗАНЕПАД КИЄВА	56
СУЗДАЛЬСЬКІ КНЯЗІ	56
ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ	57
КОРОЛЬ ДАНИЛО	57
ХОЛМ І ЛЬВІВ	58
КОРОНАЦІЯ ДАНИЛА	58
ВІЙНА З ТАТАРАМИ	58
КІНЕЦЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	59

КАЗКИ

ВОДЯНИЧОК	60
БАБУСИНА ПРИГОДА	65
ВЕДМІДЬ В ГОСТЯХ У БАБУСІ	71
СОЛОМ'ЯНИЙ БИЧОК	74
МИКИТА КОЖУМ'ЯКА	79

Літературно-художнє видання
ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ – ДІТЯМ

для молодшого і середнього шкільного віку

Керівник проекту
Юрій НИКОЛИШИН

Вступна стаття
Наталія КЛЕПАЛЬСЬКА

Редактор
Олена ВОЛОСЕВИЧ

Художнє формлення, макет
Ольга ШИНГУР

У книзі використані світлини,
надані музеєм Олександра Олеся (м. Білопілля, Сумської обл.)

Підписано до друку 25.05.2017 р.

Формат 60x84/8

Папір крейдований. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 10,23. Умовн. фарбовідб. 9,75

Наклад 1000 прим.

Свідоцтво держреєстру:

серія ДК №3684 від 27.01.2010 р.

ПП «Видавництво «Апріорі»

79000, м. Львів, вул. Г. Сковороди, 4/1

тел/факс: +38 (032) 235 62 18

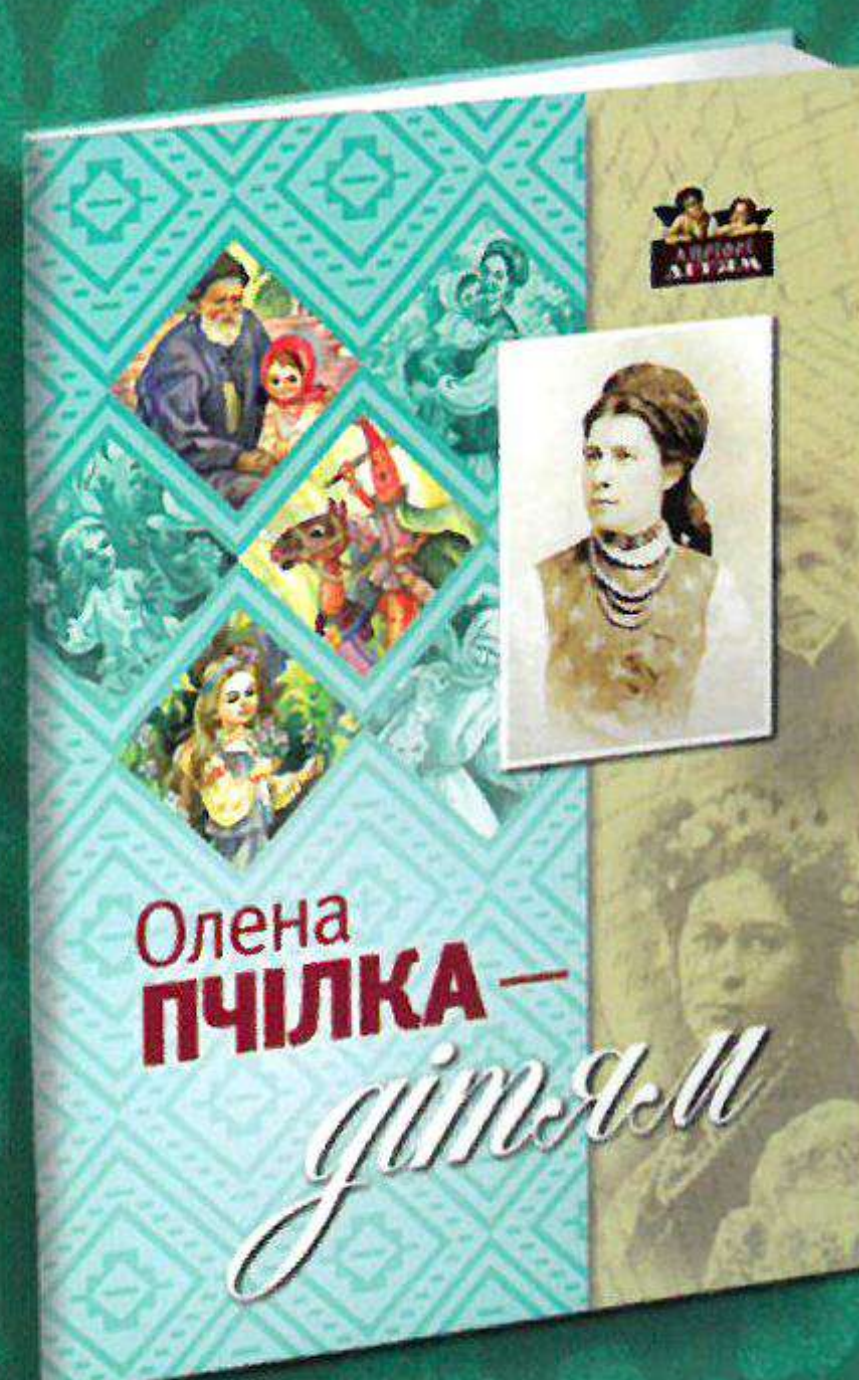
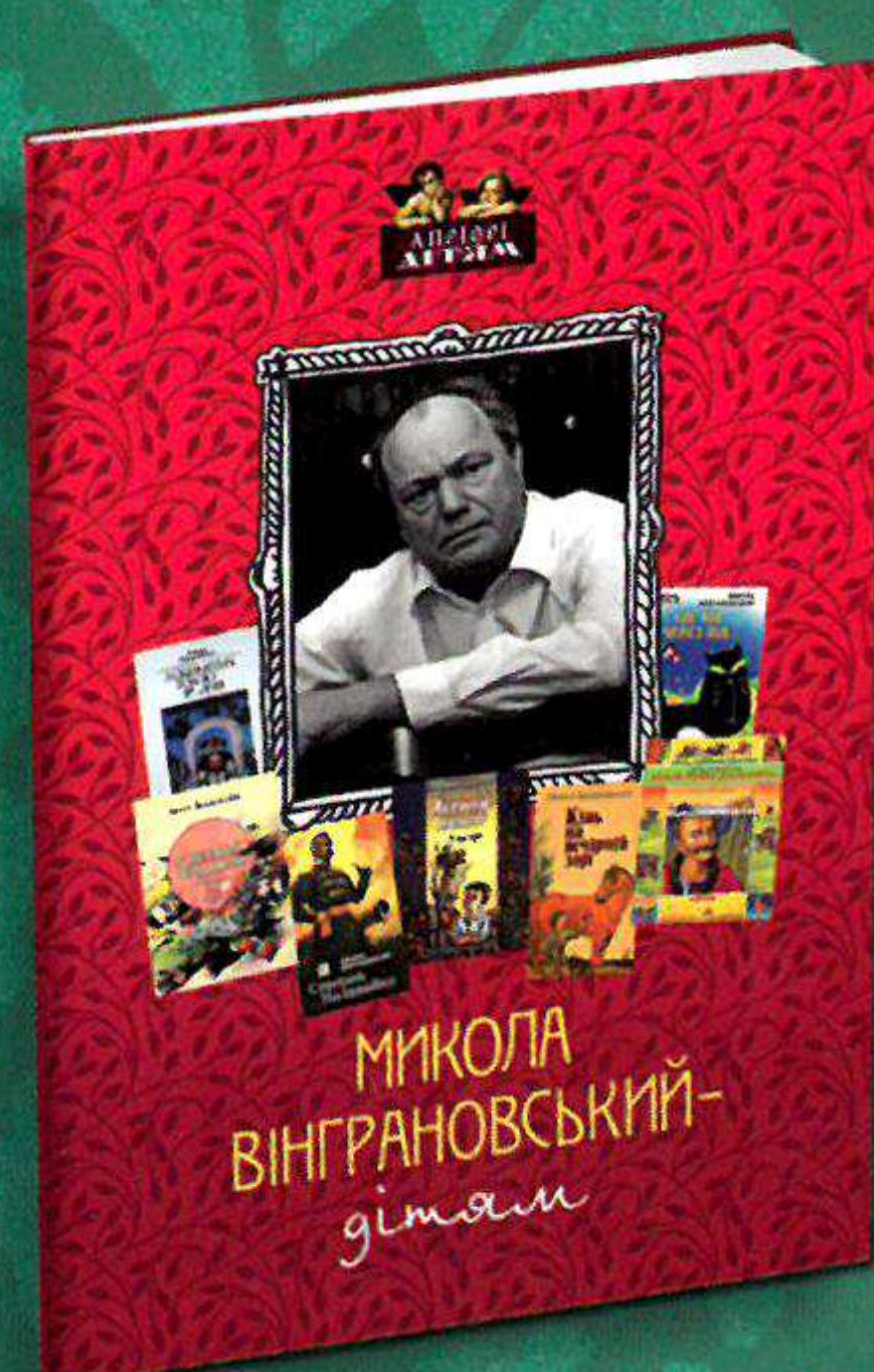
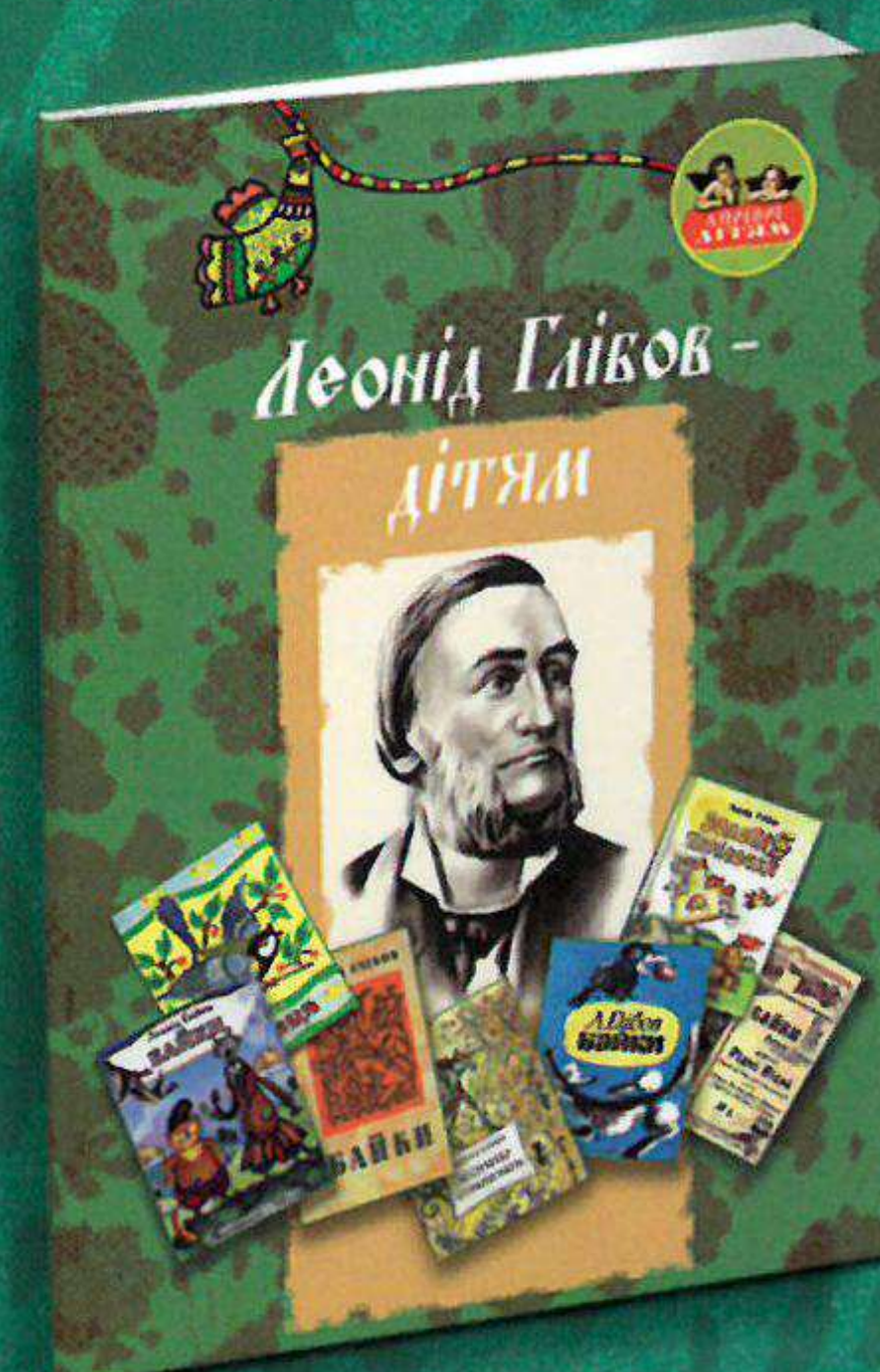
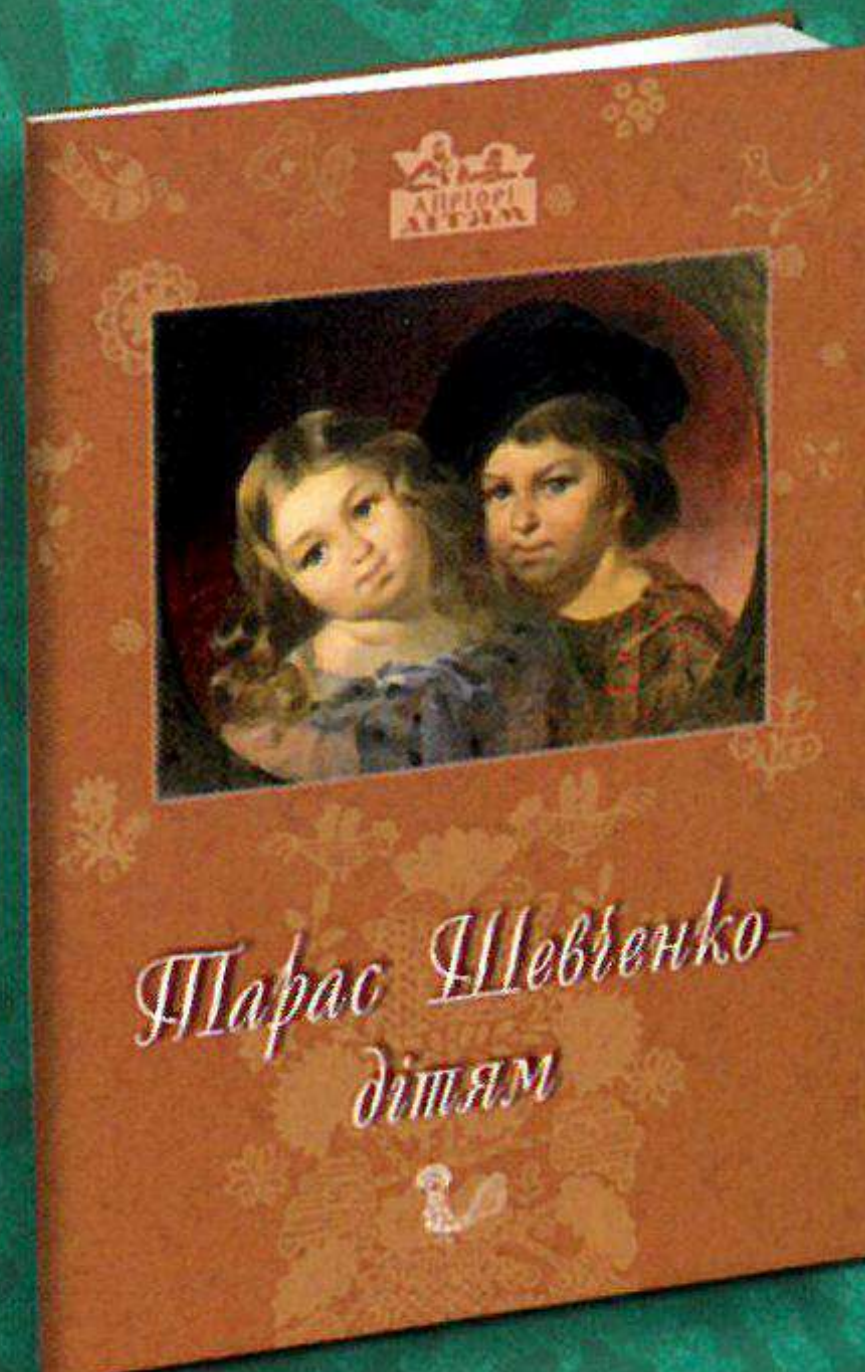
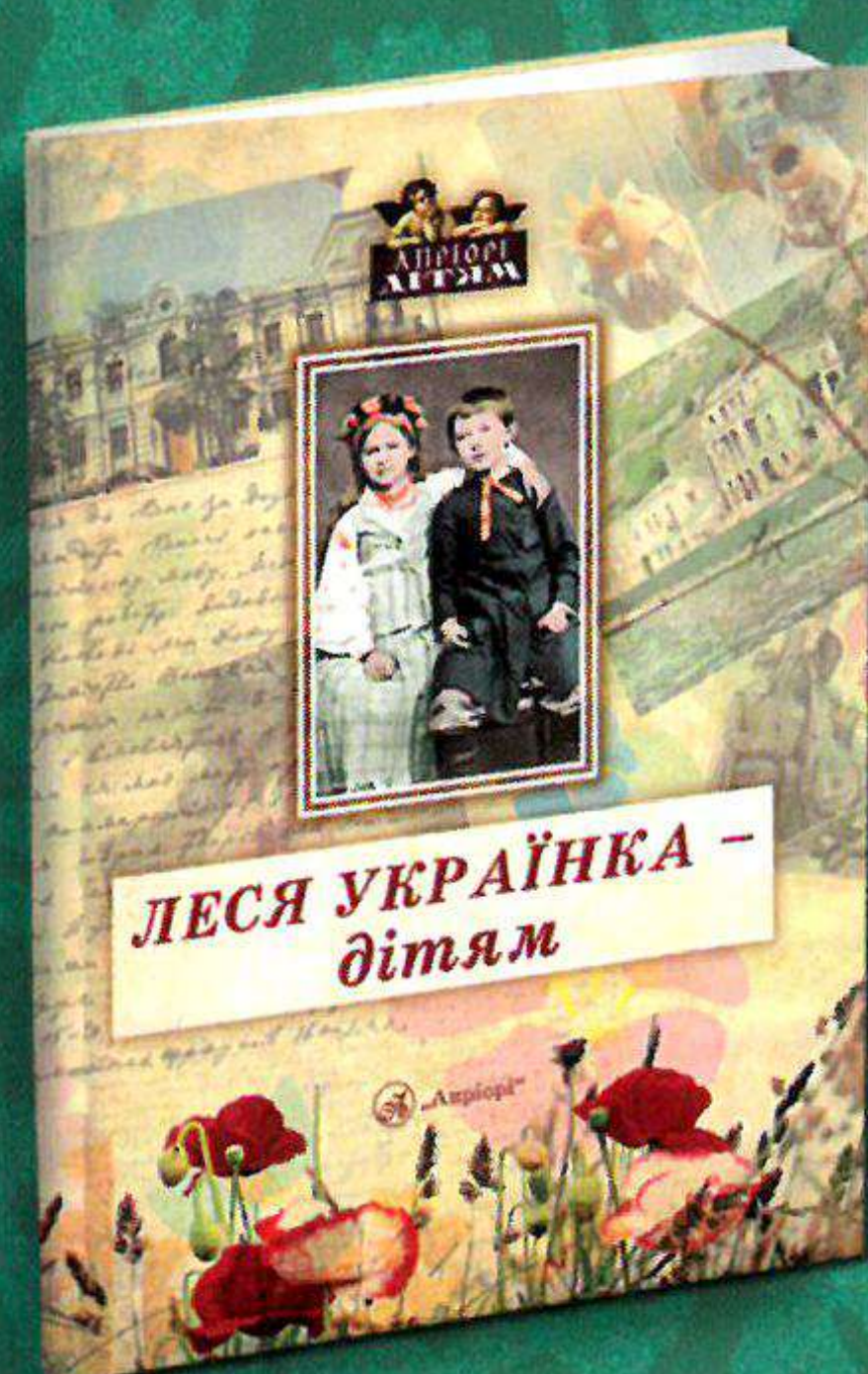
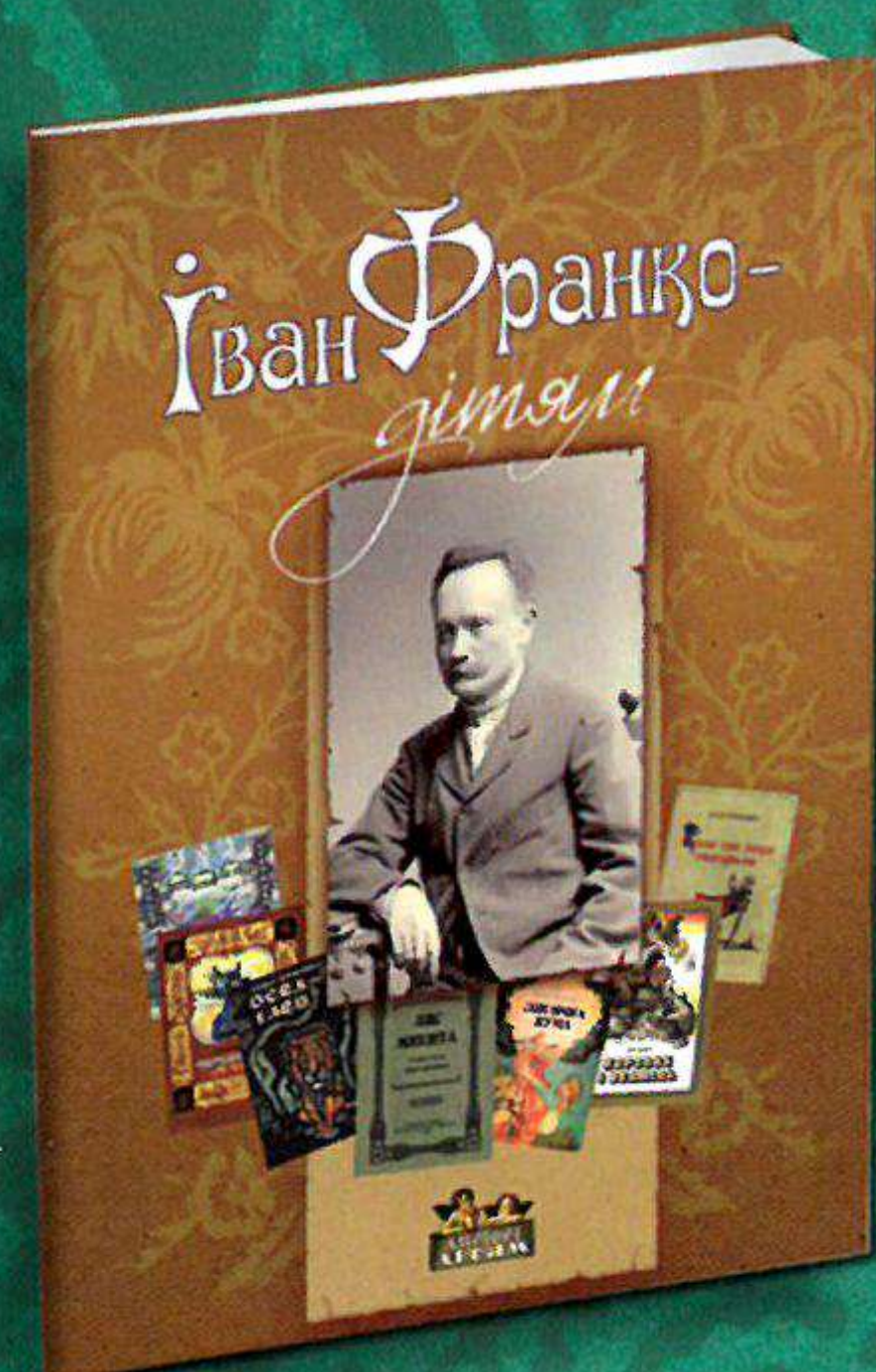
095 64 54 255

067 314 05 10

www.apriori.lviv.ua

apriori.knyga@gmail.com

СЕРІЯ КНИЖКОВИХ СМАКОЛИКІВ ВІД КЛАСИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ваші діти читатимуть!

 апріорі
видавництво

ISBN 978-617-629-390-3

9 786176 293903 >